

инсон, муайян кардани вазифаҳои ӯ водор сохтанд. Тамоми ҷаҳон бо ҷашмони худ дид, ки дар сурати рад кардани ҳуқуқҳои табиӣ ва фитрии инсон чӣ даҳшатхое ба амал меоянд. Оинномаи СММ ва Эълониҳои умумии ҳуқуқи башар шаҳодати ба таври ҳуҷҷатӣ баланд бардоштани шуури ҷамъиятӣ мебошанд. Дар ин ҳуҷҷатҳо ҳуқуқҳои инсон ва муносибани вазифаҳои ӯ на танҳо ба сифати маънавияти идеалӣ, балки ҳамчунин чун принципҳои сиёсати байналхалқӣ ва тартиботи нави ҷаҳонӣ мавқеъ доранд.

**Ҳар як инсон дар назди ҷомеае, ки рушди озод ва кямолати шахсияти ӯ фақат дар он имконпазир аст, ӯҳдалор мебошад,
Моддаи 29-и Эълониҳои умумии ҳуқуқи башар**

Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифаҳои ҳар як шаҳрванди ҷумҳурӣ ва ашхоси дар қаламрави Тоҷикистон зиндагикунандаро, ки иҷрои ин вазифаҳо барои онҳо хатмист, муқаррар кардааст. Дар сурати ихтиёрӣ иҷро накардани онҳо давлат сиёсати маҷбурсозии худро ба қор мебарад.

Вазифаҳои конститутсионии шаҳрвандон аз иҷрои талаботи Конститутсия, қонунҳо, санадҳои зерқонунӣ (санадҳои дар асоси қонунҳо қабулшуда) иборат аст ва мо бояд ҳуқуқҳо ва озодиҳо, шарафу эътибори дигаронро эҳтиром намоем.

Иҷрои қонунҳои соҳавӣ низ вазифаи ҳар як шаҳрванд ва тамоми соқинони Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Баъзе меъёрҳои конститутсионӣ вазифаи манъ карданро муқаррар намудаанд (масалан, манъи тарғиби афзалиятмандии иҷтимоӣ, ранги пӯст, миллат, дин ва забон).

Ба ин тарик, дар вазифаҳои конститутсионӣ масъулияти шахсият дар назди ҷомеа ва инсон дар назди давлат эътироф карда мешавад.

Мафҳуми зеринро ба хотир гиред: вазифаҳои инсон ва шаҳрванд

Савол ва супоришҳо:

1. Зери мафҳуми вазифаҳо чиро мефаҳманд?
2. Ба фикри Шумо, чаро зарур аст, ки вазифаҳои муайян иҷро карда шаванд?
3. Қадом санадҳои байналмилалӣ муқаррароти зарурати иҷро кардани вазифаҳоро дар назди ҷомеаи ва давлат таҳким мебахшанд?
4. Дар Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон қадом вазифаҳои шаҳрванд таҳким бахшида шудаанд?

§49. ВАЗИФАИ РИОЯИ ҚОНУНҶО ВА ЭҲТИРОМИ ҲУКУҚҶОИ ИНСОН

1. ҚОНУНҶОИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА САНАДҶОИ БАЙНАЛМИЛЛАЛӢ. Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон эътибори олии ҳуқуқӣ дорад ва меъёрҳои он мустақиман амал мекунад. Қонунҳо ва дигар санадҳои ҳуқуқие, ки ҳилофи Конститутсияанд, эътибори ҳуқуқӣ надоранд.

Давлат ва ҳамаи мақомоти он, шахсони мансабдор, шахрвандон ва иттиҳодияҳои онҳо вазифадоранд Конститутсия ва қонунҳои ҷумҳуриро риоя ва иҷро намоянд.

Санадҳои байналмиллалӣ ҳуқуқие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд. Агар қонунҳои ҷумҳурӣ ба санадҳои ҳуқуқии байналмиллалӣ эътирофшуда мутобиқат накунад, меъёрҳои санадҳои байналмиллалӣ амал мекунад.

Дар низоми вазифаҳои ҳуқуқӣ вазифаҳои конститутсионӣ нақши муҳим мебозанд. Байни онҳо инҳо ҳастанд: ҳифзи Ватан; манъи вайрон кардани ҳуқуқҳо, озодиҳо ва манфиатҳои қонунии дигар одамон; манъи ғайриқонунӣ иқтисодӣ, ки ба монополизм ва рақобати ғайриқонунӣ нигаронида шудаанд; ҳифзи муҳити заҳмат; гирифтани таҳсилоти умумӣ; ҳифзи мероси таърихӣ ва фарҳангӣ.

Яке аз муҳимтарин ҳуҷҷатҳои ҳуқуқӣ Эълонияи умумии ҳуқуқи башар мебошад, ки аз ҷониби СММ 10 декабри соли 1948 қабул карда шудааст. Дар Эълония қайд карда шудааст: «Ҳар як инсон дар назди ҷомеае, ки рушди озод ва камолоти шахсияти ӯ фақат дар он имконпазир аст, ӯҳдадор мебошад. Ҳар як инсон дар бобати татбиқи ҳуқуқи озодиҳои худ бояд танҳо ба дараҷаси маҳдуд карда шавад, ки аз тарафи қонун фақат бо мақсади таъмини эътирофу эҳтироми ҳуқуқи озодиҳои дигарон ва қонеъ гардонидани талаботи одилонан ахлоқӣ, тартиботи ҷамъиятӣ ва осудаҳолӣ умумӣ дар шароити ҷомеаи демократӣ муқаррар карда шудааст». Чунин масъулият ба зимми шахрвандон дар шакли вазифа вогузошта шудааст.

Ҳамаи одамон дар назди қонун баробаранд ва бидуни ҳеч як тафовут ба ҳиммати баробари ҳуқуқӣ ҳақ доранд. Ҳамаи одамон дар муқобили ҳар гуна таълимзе, ки ҳилофи ҳақиқати Эълония мебошад ва таҳлили таълим аз ҷонибе, ки набошад, ба ҳиммати баробар ҳақ доранд.

Моддаи 7-и Эълонияи умумии ҳуқуқи башар.

Дар Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак нисбати вазифаҳои волидон ва давлатҳои иштирокдор қайд шудааст, ки волид (он) ё шахсони дигари кӯдакро тарбиякунанда дар доираи қобилият ва имкониятҳои молиявии худ барои таъмини шароитҳои зиндагии бахри инкишофи кӯдак зарурӣ масъулияти асосӣ ба дӯш доранд.

Давлатҳои иштирокдор мувофиқи шароитҳои миллӣ ва дар доираи

имкониятҳои худ оид ба расонидани ёри ба волидон ва дигар шахсони кӯдакони тарбиякунанда, амалисозии ин ҳуқуқ чораҳои зарурӣ андешида, дар сурати зарурат кӯмаки моддӣ мерасонанд ва барномаҳои алаҳхусус бобати таъмин кардан бо гизо, либос ва манзил дастгирӣ менамоянд.

Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаҳои гуногун мавҷуданд. Дар мавзӯи мазкур мо ду кодексро баррасӣ мекунем. Дар Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд гардидааст, ки ҳар кас ҳуқуқи ташкили оила дорад. Мардон ва занон, ки ба синни никоҳ расидаанд, ҳуқуқ доранд озодона аҳди никоҳ банданд. Дар оиладорӣ ва бекор кардани аҳди никоҳ зану шавҳар баробарҳуқуқанд. Бисёрникоҳӣ манъ аст.

Дар ин бобат Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷуд аст. Дар он аз ҷумла дар қисмати вазифаҳои фарзандон гуфта шудааст, ки фарзандони ба синни балоғатрасидан қобили меҳнат бояд волидонро ғайриқобили меҳнат ва ба кӯмак ниёзманди худро парасторӣ кунанду дар ҳаққи онҳо ғамхорӣ намоянд.

Андозаи алименти (нафақаи) мувофиқи тартиботи судӣ аз ҳар кадоме аз фарзандон моҳе ситонидашаванда аз ҷониби суд бо маблағи қатъии пулӣ бар асоси вазъи моддӣ ва оилавии волидон ва фарзандон ва дигар ҷонибҳои манфиатдошта муайян карда мешавад.

Бо талаби даъвогар суд ҳангоми муайян кардани андозаи алиментҳо ҳамаи фарзандони ба балоғатрасидан қобили меҳнати волиди мазкурро, сарфи назар аз он ки талабот ба ҳамаи фарзандон пешниҳод шудааст, ё танҳо ба чанд нафаре аз онҳо, бояд ба назар гирад.

Дар Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дигар вазифаҳо низ муайян карда шудаанд: ҳамсарон вазифадоранд, ки аз ҷиҳати моддӣ якдигарро дастгирӣ намоянд; бародарон ва хоҳарони ноболиги ниёзманд дар сурати надидани кӯмаки моддӣ аз волидон худ мувофиқи тартиботи судӣ бояд аз бародарону хоҳарони ба балоғатрасидан қобили меҳнаташон, ки ба қадри кофӣ маблағ доранд, ин ёриро (алиментро) гиранд; вазифаҳои бобоҳо ва бибихо оид ба таъмин намудани наберагони худ; вазифаҳои наберагон бобати таъмин намудани бобоҳо ва бибихо худ.

Волидон барои тарбияи фарзандони худ масъуланд, фарзандони ба балоғатрасидан қобили меҳнат вазифадоранд, ки ба волидон худ нигоҳубин кунанд.

Аз Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон

Баробари дигар кодекси соҳавӣ Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳаёти шаҳрвандон нақши муҳим мебозад. Дар он ҳудудҳои ҳифзи ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ, ки барои шаҳрвандон ҳатмианд, муқаррар карда шудаанд:

1. Амалҳои шаҳрвандон ва шахсони юридикӣ, ки танҳо бо нияти зараррасонӣ ба шахси дигар иҷро карда мешаванд, ҳамчунин сӯиистифода аз ҳуқуқ дар шаклҳои дигар роҳ дода намешавад.

2. Истифодаи ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ бо мақсадҳои маҳдудсозии рақобат, ҳамчунин сӯиистифода аз вазъи ҳукмфармони худ дар бозор манъ аст.

3. Шахси аз ҳуқуқ сӯинистифодакарда вазифадор аст, ки вазъи шахси аз сӯинистифода ҷабрдидаро баркарор созад ва зарари ба ӯ расонидашударо ғаллофӣ намояд.

4. Дар ҳолатҳое, ки суд ҳифзи ҳуқуқҳои шахрвандиро вобаста аз поквичдонона ва оқилона амалӣ гардонидани шудан ё нашудани ин ҳуқуқҳо вобаста меодад, поквичдонӣ ва оқилии иштирокдорони муносибатҳои ҳуқуқии шахрвандӣ талаб карда мешавад.

5. Амалишавии ҳуқуқҳои шахрвандӣ набояд ҳуқуқҳо ва манфиатҳои бо қонунгузори ҳифзшавандаи дигар субъектҳои ҳуқуқро вайрон кунад ва набояд ба муҳити зист зарар расонад.

6. Шахрвандон ва ашхоси юридикӣ ҳангоми амалисозии ҳуқуқҳои ба онҳо тааллуқдошта бояд поквичдонона, бо риояи талабҳои дар қонунгузори зикршуда, принсипҳои ахлоқии ҷомеа амал намоянд, соҳибқорон бошанд, қоидаҳои одоби қориро риоя кунанд. Ин вазифаро аз қарордод набояд истисно кард ё маҳдуд сохт. Поквичдонӣ, оқилии ва боадолатии амалҳои иштирокдорони муносибатҳои ҳуқуқии шахрвандӣ талаб карда мешавад.

7. Ба амалҳои шахрвандон ва шахсоии воқеӣ, ки ба расонидани зарар ба шахси дигар, ҳамчунин амалисозии ҳуқуқ бар хилофи таъиноти он нигаронида шудаанд, роҳ дода намешавад. Дар сурати риоя нашудани талабҳои пешбиниқардаи қисмҳои 6-8-и моддаи мазкур суд метавонад ҳифзи ҳуқуқҳои ба шахс тааллуқдоштаро рад кунад.

Ба ин тарик, ҳар як инсон ва шахрванд вазифадор аст, талабҳои қонунҳо, созишномаҳо ва дигар саналҳои миллӣ ва байналмилалиро оид ба ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон, сарфи назар аз чинс, риоя намояд ва дар иҷрои онҳо масъулиятнок бошад.

Мафҳуми зеринро ба хотир гиред: *вазифаи риояи қонунҳо ва эҳтироми ҳуқуқҳои инсон.*

Савол ва супоришҳо:

1. *Чаро ҳар як инсон ва шахрванд вазифадор аст, ки қонунҳоро риоя намояд? Риоя нақардани қонунгузори мамлакат ба чӣ оварда расонида метавонад?*
2. *Эҳтироми ҳуқуқҳои дигар инсон ва шахрванд дар чӣ зухур меёбад?*
3. *Аз муносибатҳои безэҳтиромона ба ҳуқуқҳои одамон мисолҳо оред.*

§50. ВАЗИФАИ ҲИФЗИ ВАТАН ВА МАНФИАТҲОИ ДАВЛАТ ВА ҶОМЕА

Ватандӯстӣ ва амнияти миллӣ асоси сиёсати давлатии мо мебошад.

Эмомалии Раҳмон

1. ХУЧЧАТҲО ДАР БОРАИ ҶАВДАДОРИИ ҲАРБӢ ВА ХИЗМАТИ ҲАРБӢ. Барои одамон хонаашон пеш аз ҳама Ватан аст. Вай чун модари ягона ва тақрорнашаванда мебошад. Чунон ки модарро интиҳоб

намекунанд, Ватан ҳам интихобнашаванда аст. Ҳифзи Ватан пеш аз ҳама хифзи хонаи худ ба шумор меравад.

Қонунгузорию Қумҳурии Тоҷикистон дар бораи ӯҳдадорию умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ ба Конститутсияи (Сарқонуни) Қумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ӯҳдадорию умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ» асос ёфта, аз дигар санадҳои қонунгузорию, ҳамчунин санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Қумҳурии Тоҷикистон эътироф кардааст, иборат мебошад.

Дар Конститутсияи (Сарқонуни) Қумҳурии Тоҷикистон омадааст, ки хифзи Ватан, ҳимояи манфиати давлат, таҳкими истиқлолият, амният ва нуқтидори мудофиавии он вазифаи муқаддаси шаҳрванд аст. Тартиби хизмати ҳарбиро қонун муайян мекунад.

Чуни қонун Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон аз 13 марти соли 2005 «Дар бораи ӯҳдадорию умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ» мебошад.

Қонуни мазкур муносибати вобаста ба иҷрои ӯҳдадорию умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбиро аз ҷониби шаҳрвандони Қумҳурии Тоҷикистон танзим бахшида, салоҳиятҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти иҷроияро дар ин соҳа муайян менамояд.

2. ТАРТИБИ ИҶРОИ ХИЗМАТИ ҲАРБӢ. Ҷҳдадорию умумии ҳарбии шаҳрванди Қумҳурии Тоҷикистон инҳоро дар назар дорад: дар қайди ҳарбӣ будан; омодагии ҳатмӣ ба хизмати ҳарбӣ; даъват (дохил шудан) ба хизмати ҳарбӣ; ба ҷо овардани хизмати ҳарбӣ; эҳтиётӣ будан, аз ҷумла даъват ба ҷамъомадҳо ва гузаштан аз ҷамъомадҳои ҳарбӣ ҳангоми эҳтиётӣ будан, омӯзиши ҳарбӣ дар давраи ҷанг.

Аз ӯҳдадорию ҳарбӣ шаҳрвандони зерин озоданд: мардҳои аз 16-сола хурд ва аз 60-сола қалон, занҳои аз 18-сола хурд ва аз 50-сола қалон; онҳое, ки ба сабаби вазъи саломатӣ барои хизмати ҳарбӣ ношояманд.

Иҷрои ӯҳдадорию умумии ҳарбии шаҳрвандонро мақомоти ҳокимияти давлатӣ, ҳокимияти иҷроия дар маҳалҳо, шахсон мансабдори корхонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳо, сарфи назар аз шакли моликият, дар доираи салоҳиятҳои худ таъмин мекунанд.

Аз Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ӯҳдадорию умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ»

Ҷавобгарию шаҳрванд ё шахси мансабдор барои вайрон кардани талаботи Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ӯҳдадорию умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ». Шаҳрванди бо даъват (даъватнома) ба комиссариати ҳарбӣ дар муҳлати нишондодашуда ба сабаби узрнок ҳозирнагашта аз хизмати ҳарбӣ сарқашикарда ҳисобида шуда, дар ҳолатҳои вобаста ба ҳалли масъала онд ба даъват ба хизмати ҳарбӣ, ё ҷамъомадҳои ҳарбӣ, инчунин озодшавӣ ё озодшавии муваққатии гайриқонунӣ аз даъват ба хизмати ҳарбӣ гирифта барои сарқашӣ аз даъват

ба хизмати ҳарбӣ мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарии ҷиноятӣ ва дар ҳолатҳои дигар мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарии маъмурий кашида мешавад.

Сабабҳои узрнокӣ ҳозир нашудан бо даъвати (даъватномаи) комиссариати ҳарбӣ дар мавриди тасдиқи ҳуҷҷатҳои сабабҳои ҳозир нашудан инҳо мебошанд: беморӣ ё маъҷубии шаҳрванд, ки боиси гум кардани қобилияти қарор гаштааст; вазъияти вазнини саломатӣ ё фавти (халокати) ҳеши наздик ё падархонди ин шаҳрванд, монанди гардидаи офати табиӣ, ё дигар ҳолатҳои ба иродаи шаҳрванд вобаста набуда, ки ӯро аз имконияти дар муҳлат ва ҷои нишондодашуда ҳозир шудан ба комиссариати ҳарбӣ маҳрум сохтаанд; дигар ҳолатҳои, ки комиссияи даъватӣ ё суд онҳоро ҷун сабабҳои узрнок эътироф кардаанд. Ашхоси ба сарқашӣ кардани шаҳрванд аз иҷрои ӯҳдадорӣ ҳарбӣ кӯмакрасонида, ҳамчунин ба иҷрои ӯҳдадорӣ умумии ҳарбӣ аз ҷониби шаҳрванд монанди шаванда ё вазифадор бо ин қонун муқарраргардидаҳо иҷронакарда мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

3. ТАШКИЛИ БАҚАЙДГИРИИ ҲАРБӢ. Шаҳрвандон вазифадоранд дар қайди ҳарбӣ истанд, ба истиснои инҳо: онҳое, ки бо қонуни мазкур аз ӯҳдадорӣ умумии ҳарбӣ озод карда шудаанд, шаҳрвандони ҷинси зан, ки ихтисоси ҳарбии баҳисобгирӣ надоранд; онҳое, ки дар шакли маҳрумӣ аз озодӣ ҷазои ҷиноятӣ аз сар мегузаронанд; онҳое, ки аз синни эҳтиётӣ будан гузаштаанд; занҳои соҳиби ихтисоси ҳарбӣ-баҳисобгирӣ буда, вале бештар аз 3 кӯдакдошта. Бақайдгирӣ ҳарбии шаҳрвандон аз ҷониби комиссариати ҳарбии ҷои истиқомат ба амал бароварда мешавад. Дар мавзӯҳои аҳолинишине, ки комиссариатҳои ҳарбӣ нестанд, бақайдгирӣ ибтидоии ҳарбиро ҷамъатҳо ба ҷои меоранд.

Мутобиқи қонун шаҳрвандони ҷинси марди аз 18 то 27-солаи дар қайд буда, ё онҳое, ки вазифадоранд дар қайд бошанд ҳуқуқи муваққатан озодшавӣ ё озодшавии батамом аз даъвати ҳарбӣ надоранд, барои даъват ба хизмати ҳарбӣ ба сифати аскарӣ қаторӣ ё ҳайати сержантӣ вазифадор дониста мешаванд.

4. ХИЗМАТИ ҲАРБӢ. Хизмати ҳарбӣ нави махсус ва афзалиятноки хизмати давлатӣ аст, ки дар иҷрои бевоситаи вазифаҳои конституционӣ аз ҷониби шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳайати Қувваҳои мусаллаҳ, дигар қӯшунҳо ва қисмҳои ҳарбӣ ифода ёфта, аз инҳо иборат аст: а) хизмати ҳарбӣ бо даъват дар вазифаҳои аскар ё сержантҳо; б) хизмати ҳарбӣ мувофиқи тартиботи ихтиёрӣ дар вазифаи прапорщикҳо; в) хизмати ҳарбӣ бо даъват ва мувофиқи тартиботи ихтиёрӣ дар вазифаҳои ҳайати афсарон; г) хизмати ҳарбии занон мувофиқи тартиботи ихтиёрӣ дар вазифаҳои аскарон, сержантҳо, прапорщикҳо ва ҳайати афсарон; г) хизмати ҳарбии курсантҳо ва шунавандагони муассисаҳои таълимии ҳарбии таҳсилоти касбӣ.

Шахси шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон набуда дар қувваҳои мусаллаҳ, дигар қўшунҳо ва қисмҳои ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон хизмати ҳарбиро адо карда наметавонад.

Аз Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ӯҳдадорӣи умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ».

5. МҶҲЛАТИ ХИЗМАТИ ҲАРБӢ. Мӯҳлатҳои хизмати ҳарбии хизматчиёни ҳарбӣ чунин муқаррар шудааст: барои онҳое, ки хизмати ҳарбиро бо даъват дар вазифаҳои аскарон ва сержантҳо ба ҷо меоранд - 24 моҳ ва барои онҳое, ки таҳсилоти олии доранд - 18 моҳ. Огози хизмати ҳарбӣ барои шаҳрвандони ба хизмати ҳарбӣ даъватшуда рӯзи омадан ба комиссариёти ҳарбӣ барои фиристодан ба ҷои хизмат маҳсуб мешавад.

Шаҳрванди бори аввал ба хизмати ҳарбӣ қабулшуда ва ё аз хизмати ҳарбӣ нагузаштаву бори аввал ба ҷамъомади ҳарбӣ даъватшуда дар назди Парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Байраки ҷангии қисми ҳарбӣ савганд ёд мекунад.

Ҷавоб шудан аз хизмати ҳарбӣ мувофиқи тартиботи муқарраркардан Низомнома дар бораи адои хизмати ҳарбӣ сурат мегирад.

6. ТАРБИЯИ ВАТАНДҶСТӢИИ ШАҲРВАНДОН. Агар одамон эҳсоси ватандӯстӣ намедоштанд, аз зебоии хонаи худ, кишвари худ, Ватани хурду бузургашон ҳаловат бурда наметавонистанд.

Ҷангҳо дар ҳамаи даври замонҳо буданд, аммо ҳазорҳо сарбозон - муҳофизони Ватан низ буданд, ки барои Ватани худ ҷони хешро дарег намедоштанд. Торумор кардан ва рондани душман ҳамеша вазифаи муқаддаси ҳар як сокини кишвар дониста мешуд. Бо боварии том метавон гуфт, ки дар ин лаҳзаҳо онҳоро фақат як чиз-муҳаббат ба Ватан ба қорномаҳо ҳидоят менамуд.

Дар тарбияи ватандӯстии одамон шоирону нависандагон нақши муҳим мебозанд. Фирдавсии бузург навиштааст:

*Ҳама сар ба сар тан ба куштан диҳем,
Аз он беҳ, ки кишвар ба душман диҳем.*

Ӯ баробари ватандӯстӣ ба тартибу интизом ва омодагии қамешагии ҷангӣ даъват кардааст:

*Пароканда лашкар наояд ба қор,
Дусад марди ҷангӣ беҳ аз сад ҳазор.*

Шоир Ҳабиб Юсуфӣ дар шеъри «Ба Ватан» изҳор кардааст, ки тайёр аст чизи аз ҳама беҳтарин - ҷонашро дар роҳи Ватан нисор кунад:

*Ман на танҳо дил, тану ҷон ҳам фидоят мекунам,
То шавам чун қаҳрамонони ту ман ҳам қаҳрамон.*

Яке аз асарҳои баъди истиқлолият ба даст овардани Ҷумҳурии Тоҷикистон иншошуда, ки арзишмандии Ватанро барои тоҷикон ва Тоҷикистониён тараннум мекунад. Суруди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон (муаллифаш Гулназар Келдӣ) мебошад. Суруди миллӣ дар мазраи дилҳои ҳар як шаҳрванд тухми садокату мухаббат бо Ватан меконад ва сабзегардонад.

Дар банди сеюми Суруди миллӣ Ватан модар ва қувваю иқтидори Ватан қувваю иқтидори халқ, саодату некӯахлоқии халқ дастоварди Ватан ҳонда шуда, дустию рафокати халқҳои ҷаҳон бо Тоҷикистон бо ҳастии мамлакат тавбаъм доништа шудааст. Дар Низомнома дар бораи Суруди миллӣ қайд шудааст, ки аз ёд доништани он вазифаи муқаддаси ҳар як шаҳрванди Тоҷикистон мебошад.

*Ту модари ягонаӣ,
Бақои ту бувад бақои хонадони мо,
Мароми ту бувад мароми ҷисму ҷони мо
Зи ту саодати абад насиби мост
Ту ҳастиву ҳама ҷаҳон ҳабиби мост, ҳабиби мост.*

*Зинда бош, эй Ватан,
Тоҷикистони озоди ман!*

Ҳифзи Ватан на танҳо вазифаи ҳуқуқӣ, балки қарзи ахлоқӣ ва ватандӯстии ҳар як шаҳрванд аст.

Аз Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ӯҳдадории умумии ҷарбӣ ва хизмати ҷарбӣ»

Ба ин тариқ, хизмати ҷарбӣ вазифаи конституционӣ ва қарзи ахлоқии ҳар як ҷавонмарди ӯҳдадорони ҷарбӣ доштаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчунин занҳоест, ки ба онҳо мувофиқи тартиботи ихтиёрӣ ҳуқуқи ба ҷо овардани хизмати ҷарбӣ дода шудааст.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: ӯҳдадории умумии ҷарбӣ, эҳтиётӣ будан, бақайдгирии ҷарбӣ, хизмати ҷарбӣ, Ватан.

Савол ва супоришҳо:

1. Хизмати ҷарбӣ барои чӣ лозим аст?
2. Дар бораи вазифаҳои шаҳрвандон ва мақомоти давлатӣ онд ба қайди ҷарбӣ нақд кунед.
3. Шумо мафҳуми «ватандӯстӣ»-ро чӣ тавр мефаҳмед?
4. Хизмати ҷарбӣ чиест?
5. Ба волидайнатон дар бораи масъулиятнокии вобаста ба даъвати ҷарбӣ нақд кунед.
6. Шеърҳои ба мавзӯи ватандӯстӣ бахшидашударо ҷамъоварӣ намоед.

§51. ВАЗИФАИ ХИФЗИ ТАБИАТ, ЁДГОРИҲОИ ТАЪРИХӢ ВА ФАРҲАНГӢ

1. ВАЗИФАИ ХИФЗИ ТАБИАТ. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон хифзи табиат, истифодаи оқилона ва барқарорсозии захираҳои он, беҳдошти муҳити зист вазифаи аввалнидараҷаи давлат, кори ҳаман одамон ва қарзи ахлоқии ҳар як шаҳрванд аст.

Мафҳуми муҳити зист муҳити маскунии одам, биосфераи зиндагии ҳаммаи мавҷудоти зиндан рӯи замин аст; мафҳуми муҳити зист низоми ягонаи табиати табиӣ ва он қисматҳои онро, ки ба сабаби ғайриодии одам дигаргун гаштааст, фаро мегирад.

Ашхоси ҷурidikӣ ва воқеӣ ҳангоми ташаккул додани комплексҳои ҳудудиву истеҳсолий, рушди саноат ва соҳаи кишоварзӣ, бунёди азнавсозии шаҳрҳо, дигар мавзӯҳои аҳолии ин вазифадоранд, ки меъёрҳои то ҳади омир раво донишашудани дараҷаи сарборӣ ба муҳити табиӣ зисти минтақаро бо дар назардошти имкониятҳои потенциалӣ он, зарурати истифодаи оқилона ҳудудҳои табиӣ бо мақсади таъмини шароитҳои нисбатан мусонди ҳаёти аҳоли, роҳ надодан ба вайроншавии системаҳои табиӣ экологӣ ва фарорасии тағйироти барқарорнашаванда дар муҳити табиӣ зист ба инобат гиранд.

Корхонаҳо, ташкилот ва муассисаҳо, ҳамчунин шаҳрвандон вазифадоранд қонлаҳои технологӣ ва талаботи хифзи табиатро риоя карда, захираҳои табииро оқилона истифода кунанд ва барқарор созанд, барои беҳдошти муҳити зист тадбирҳои самарабахш андешанд.

Моддаи 42-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хифзи табиати».

Шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифадоранд табиатро эҳтиёт кунанд, сарватҳои онро хифз намоянд ва талаботи қонунгузории хифзи табиатро риоя кунанд. Шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқҳо ва вазифаҳои ҳудуд мутобики қонунгузории амалкунанда дар ҳаёт татбиқ месозанд.

Асоси сабзшавии бештари муҳити зист ва инкишофи олами зиндаро обташкил мекунад. Дар ин боб Пифагор (625-574 то милод) қайд кардааст, ки ҳаман чизе зинда аз як чавҳар ба амал

Расми 46. Вазифаи табиатро химоя кардан

меояд ва ин чавҳар об аст. Бояд кайд кард, ки нуқтаи назари Пифагор бо зикри Куръон, ки баъди 900 сол иншо шудааст, мувофиқ аст. Дар ояти 20-и сураи 21-и Куръон омадааст, ки «Ва мо ҳама аз об зинда мегардем».

Моҳи декабри соли 2003 СММ бо пешниҳоди Ҷумҳурии Тоҷикистон қароре қабул кард, ки Даҳсолаи (солҳои 2005-2015) амалиёти «Об барои ҳаёт» ном дорад. Бар асоси барномаҳо ва нақшаҳои амалиёти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2005-2015 ин амалиёт бо бехдошти муҳити зист, экология ва санитарияи на танҳо Тоҷикистон, балки дигар минтақаҳо сабаб мешавад.

2. ХИФЗ ВА ИСТИФОДАИ МЕРОСИ ТАЪРИХӢ ВА ФАРҲАНГӢ.

Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳифзи табиат ва объектҳои мероси таърихӣ фарҳангӣ ба Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфта, аз қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифз ва истифодаи объектҳои мероси таърихӣ-фарҳангӣ», дигар қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофкардаи Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат аст.

Объектҳои мероси таърихӣ фарҳангӣ, ки ҳифзи онҳо вазифаи ҳар як шаҳрванд мебошад, ёдгориҳои манқул ва ғайриманқуло фаро мегиранд.

Ёдгориҳои ғайриманқул аз ёдгориҳои таърихӣ - биноҳо, иншоот, ҷойҳои ёдгориӣ, муҷассамаҳову обидаҳо, ёдгориҳои археологӣ, ғорҳо, қароргоҳҳо, шаҳрҳо, ҳоктеплаҳо, боқимондаҳои мавзеи суқунати қадимӣ, истехкомҳо, системаҳои обпартоию обёрӣ, роҳу кӯпрукҳо, қалъаҳо ва қӯрғонҳои алоҳида; офаридаҳои якҷояи инсону табиат, ҳамчунин минтақаҳо, аз ҷумла ҷойҳои масқунияти қадимӣ мебошанд, ки аз нигоҳи таърих, бастоншиносӣ ва антропология арзишманданд ва аҳамияти қалони илмиву амалӣ доранд.

Ёдгориҳои манқул аз объектҳои ягона-бозёфтҳои археологӣ, ашёи қадимӣ, муқаддасоти таърихӣ, асарҳои бадеӣ (мусаввараҳо, графика, санъати амалӣ, кино ва суратнигорӣ) иборатанд, ки дар осорхонаҳо, фондҳо, китобхонаҳо, анборҳо, коллексияҳои гуногуни давлатӣ ва ғайриҳукумати маҳфуз дошта мешаванд. Соҳибони объектҳои мероси таърихӣ фарҳангӣ бояд аз мақомоти салоҳиятдор шиносномаи намунаи муқаррарии объектҳои ҳифзи мерос бигиранд.

Давлатҳои тарафдори Конвенсияи мазкур истиқлолияти давлатҳоеро, ки дар ҳудудашон мероси фарҳангӣ ва табиӣ дар моддаҳои 1 ва 2 муайянгардида ҷойгиранд, қомилан эътиром намуда ва ҳуқуқҳои пешбиникардаи қонунгузори миллиро нисбати мероси нишондодашуда маҳдуд насасхта, эътироф менамоянд, ки вай мероси умумии аҳли башар аст ва барои ҳифзи он ҳамаи қомеаи байналмилалӣ вазифадор аст ҳамқорӣ намояд.

Моддаи 6-и Конвенсия дар бораи ҳифзи мероси умумиҷаҳонии фарҳангӣ ва табиӣ

3. ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР БОРАИ ХИФЗИ ТАБИАТ, ЁДГОРИҲОИ ТАЪРИХӢ ВА ФАРҲАНГӢ

Қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳифзи табиат, ёдгориҳои таърихӣ ва фарҳангӣ ба Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфта, аз қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи табиат» (аз 27.12.1993), «Дар бораи ҳифз ва истифодаи объектҳои мероси таърихӣ-фарҳангӣ», дигар қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣи эътирофкардаи Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат аст.

Дар моддаи 13-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст, ки замин, сарватҳои зерзаминӣ, об, фазои ҳавоӣ, олами набототу ҳайвонот ва дигар боғариҳои табиӣ моликияти истисноии давлат мебошанд ва давлат истифодаи самараноки онҳоро ба манфиати халқ кафолат медиҳад.

Дар бораи вазифаи ҳар як шаҳрванд бобати ҳифзи табиат дар моддаи 44-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд карда шудааст, ки ҳифзи табиат, ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ вазифаи ҳар як шахс аст.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи табиат» вазифаҳои қонунгузорию ҳифзи табиати Ҷумҳурии Тоҷикистон онд ба ҳифзи табиат зикр гардидааст.

Вазифаҳои қонунгузорию ҳифзи табиат ба танзим даровардани муносибатҳо дар соҳаи ҳамкорию ҷомеа ва табиат бо мақсади нигоҳдорӣ сарватҳои табиӣ ва муҳити табиӣи маскунияти одам, истифодаи оқилона ва такрористехсолкунӣ захираҳои табиӣ, бартарафсозии таъсиррасонӣ аз нигоҳи экологӣ ҳавфноки фаъолияти хоҷагидорӣ ва фаъолиятҳои дигар, беҳдошт ва беҳбудӣ сифати муҳити зисти табиӣ, таҳкими қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ дар соҳаи нишондодшудаи муносибатҳо ба манфиати наслҳои имрӯза ва фардонӣ одамон мебошад.

Расми 47. Табиатро ҳимоя намоем

Қорхонаҳо, ташкилот ва муассисаҳо, ҳамчунин шаҳрвандон вазифадоранд, ки қондаҳои технологӣ ва талаботи ҳифзи табиатро риоя карда, захираҳои табииро оқилона истифода намоянд ва барқарор созанд, барои беҳдошти муҳити зист табиӣҳои самарабахш амал мекунанд.

Қорхонаҳо, ташкилот ва муассисаҳо, ҳамчунин шаҳрвандон вазифадоранд, ки қондаҳои технологӣ ва талаботи ҳифзи табиатро риоя карда, захираҳои табииро оқилона истифода намоянд ва барқарор созанд, барои беҳдошти муҳити зист табиӣҳои самарабахш амал мекунанд.

Моддаи 42-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи табиат»

Барои ташкили фаъолияти пурсамар ва мақсаднок оид ба таъмини сифати зарурии муҳити зист Барномаи давлатии экологии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия гардидааст. Гайр аз ин барномаҳои давлатии минтакавӣ ва маҳаллӣ таҳия гардидаанд, ки дар онҳо талбирҳо оид ба ҳифзи табиат, истифодаи оқилона ва барқарорсозии захираҳои табиӣ, андешидани талбирҳои пурсамар барои беҳдошти муҳити зисти зиндагии одамон бо дурнамон оянда муайян гардидаанд.

Яке аз мисолҳои барҷастаи он сохтмон ва мавриди истифода қарор додани силсиланеругоҳҳои обию барқии Рогун, Сангтӯда-1, Сангтӯда 2 ва як қатор НОБ-ҳои хурд дар минтақаҳои гуногуни Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Корхонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳо ва шахрвандони ба саломатӣ ва имволи шахрвандон, хоҷагии халқ ва табиат бо ифлос кардани муҳити табиӣ зист, вайрон кардан, нобуд соختан ва хароб соختан, истифодаи ғайроқилобии захираҳои табиӣ, вайрон соختани системаҳои табиӣ экологӣ ва дигар вайронкуниҳои қонунгузории ҳифзи табиат зараррасонда вазифадоранд, ки онро мутобиқи қонунгузории амалкунанда таллофӣ намоянд.

Моддаи 79-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи табиат».

Вазифаи конституционии ҳар як сокини Тоҷикистон аз ҳифзи табиат ва арзишҳои таърихӣ-фарҳангӣ ва дарки эҳсоси масъулиятшиносӣ дар ин ҳола иборат аст.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: *ҳифзи муҳити зист, табиат, экология, сарватҳо, сарватҳои табиӣ, мероси таърихӣ-фарҳангӣ.*

Савол ва супоришҳо

1. Шумо мафҳуми «муҳити зист»-ро чӣ гуна мефаҳмед?
2. Нақши об дар мавҷудияти олами зинда чӣ гуна аст?
3. Оё қӯдакони метавонанд дар қори ҳифзи муҳити зист саҳми гузоранд? Мисолҳо иред.
4. Фарқияти байни мафҳумҳои «мероси фарҳангӣ» ва «мероси табиӣ» аз чӣ иборат аст?

§52. ВАЗИФАИ ПАРДОХТАНИ АНДОЗ ВА БОҶҲОИ МУҚАРРАРКАРДАИ ҚОНУН

1. ХУЧЧАТҲО ОИД БА АНДОЗ ВА БОҶ. Қонунгузории андози Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфта, аз Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон (03.12.2004), Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии

Тоҷикистон «Дар бораи бочи давлатӣ», санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофкардаи Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат аст. Пардохти саривақтии андозҳо қарзи конституционии ҳар як шаҳрванд аст.

Қонунҳое, ки андозии навро муқаррар мекунанд ва ё шартҳои андозсупорандагонро вазини менамоянд, қувваи бозғаниш надоранд
Моддаи 45-и Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд гардидааст, ки додани андоз ва пардохтҳо, ки қонун муайян кардааст, вазифаи ҳар кас мебошад. Андоз пардохти муқаррарнамудаи Кодекси андоз ба бучети давлатӣ ба ҳисоб рафта, дорои хусусияти ҳатмӣ ва инфиродии ғайризқвивалентӣ мебошад. Андозҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз андозҳои умумидавлатӣ ва андозҳои маҳаллӣ иборатанд.

Ба андозҳои умумидавлатӣ инҳо дохил мешаванд: 1) андози даромад аз шахсони воқеӣ (андоз аз даромади шахсони воқеӣ); 2) андоз аз фонди шахсони ҳуқуқӣ; 3) андоз аз арзиши иловашуда; 4) аксизҳо; 5) андози иҷтимоӣ; 6) андози замин; 7) андозҳо аз истифодабарандагони қарри замин; 8) андоз аз истифодабарандагони роҳҳои автомобилгард; 9) андозе, ки тибқи низоми соддакардашуда пардохта мешавад; 10) андози ягона барои истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ; 11) бочи гумрукӣ ва дигар пардохтҳои гумрукӣ; 12) бочи давлатӣ; 13) андоз аз фурӯш (нахи пахта ва алюминийи аввалия); 14) андози ҳадди ақал аз даромади корхонаҳо; 15) андоз ба маҳсулоти коркарди молҳо; 16) дигар пардохтҳои ҳатмии умумиҷумҳуриявӣ.

Ба андозҳои маҳаллӣ инҳо дохил мешаванд: 1) андоз аз амволи ғайриманқул; 2) андоз аз соҳибони воситаҳои нақлиёт; 3) андоз аз фурӯши чакана; 4) дигар пардохтҳои ҳатмии маҳаллӣ.

Чамъоварии андозе, ки дар қисми махсуси ҳамин кодексе зикр шудааст, ба истиснои андоз аз соҳибони воситаҳои нақлиёт, аз ҷониби мақомоти андоз таъмин карда мешавад. Чамъоварии андоз аз соҳибони воситаҳои нақлиёт аз ҷониби Бозрасии давлатии автомобилҳои Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом дода мешавад.

Санадҳои қонунгузори андоз дар ҳолатҳои мутобикат ба муқаррароти моддаи 45-и Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон мутаваҷҷубанд қувваи бозғаниш дошта бошанд.

Моддаи 2-и Кодекси андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон

2. ПАРДОХТИ АНДОЗ ВАЗИФАИ ҲАР КАС АСТ. Мутобики моддаи 38-и Кодекси андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон андозсупоранда ӯҳдадор аст: 1) сари вақт дар баҳисобгирии бақайдгирӣ ба сифати андозсупоранда ва

лайди супорандаи андоз аз арзиши иловашуда нест; 2) ҳамаи ӯҳдадорихон андозро мутобиқи ҳамаи Кодекс дар ҳаҷми пурра иҷро намояд; 3) талаботи қонунии мақомоти андозро дар ҳусуси бартаараф намудани вайронкуниҳои ошкоршудаи қонунгузори андоз иҷро намуда, инчунин ҳангоми вазифаҳои хизматӣ ба ҷаъолияти қонунии онҳо монеъ нашавад; 4) дар асоси амрнома шахсони мансабдори мақомоти андозро барои аз назаргузаронии амволе, ки объекти андозбандӣ ва (ё) объекти бо андозбандӣ алоқаманд мебошанд, иҷозат диҳад; 5) ба мақомоти далхдори андоз эълонияҳои андоз, дигар ҳисоботи андоз ва ҳуҷҷатҳоро тибқи тартиби муқаррарнамудани ҳамаи Кодекс пешниҳод намояд; 6) ҳисоббаробаркунии пулиро мутобиқи ҳамаи Кодекс бо истеъмолкунандагон, ки ҳангоми иҷрои амалиёти тижоратӣ ё хизматрасонӣ тавассути пули нақд, корҳои пардохтии бонкӣ, чекҳо ё татбиқи ҳатмии мошинҳои назоратӣ ҳазинавии дорои хотираи фискалӣ ва додани чеки назоратӣ ба дасти истеъмолкунанда сурат мегирад, амалӣ намояд; 7) бо тартиби муқаррарнамудани қонунгузори андоз ба ҳисобگیری даромадҳои (харочотҳои) худ, объекти андозбандӣ ва (ё) объектҳои бо андозбандӣ алоқамандро пеш барад; 8) дар муддати на камтар аз соли баъди ба охир расидани соли тақвимӣ маълумоти ба ҳисобگیری муҳосиботӣ, дигар ба ҳисобگیری ва ҳуҷҷатҳои барои ҳисоб ва пардохти андозҳои барои ҳамаи соли тақвимӣ зарурӣ, инчунин ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи даромадҳои гирифташуда, харочот ва андозҳои пардохташударо (нигоҳдошташударо) нигоҳ дорад.

Андозсупоранда дигар ӯҳдадорихон муқаррарнамудани ҳамаи Кодексро иҷро менамояд.

Шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ ба ғайр аз ӯҳдадорихон муқаррарнамудани қисми 1-и моддаи 38-и Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон ӯҳдадоранд, ба таври ҳаттӣ ба мақомоти андози маҳалли бақайдгириашон маълумоти зеринро пешниҳод намоянд: 1) оид ба ҳамаи воҳидҳои махсусашон, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷуданд-дар муҳлати на дертар аз 30 рӯзи тақвимӣ аз рӯзи таъсис, азнавташкилшавӣ ё барҳамхӯрӣ; 2) оид ба эълон намудани муфлисшавӣ, барҳамхӯрӣ ё азнавташкилшавӣ-дар муҳлати на дертар аз 10 рӯзи тақвимӣ аз рӯзи қабули чунин қарор. 3) оид ба тағйир ёфтани маҳали чойгиршавӣ ё зист - дар муҳлати на дертар аз 10 рӯзи тақвимӣ аз лаҳзаи чунин тағйирот.

Расми 48. Вазифаи пардохти андоз

Барои иҷро накардан ё иҷрои номатлуби ӯҳдадорихон ба зиммааш гузошташуда андозсупоранда мутобиқи ҳамин Кодекс ва дигар санадҳои қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгар мебошад.

Яктарафа даст кашидан аз иҷрои ӯҳдадорихон андоз ё яктарафа таъғир додани тартиби иҷрои он аз ҷониби андозсупорандагон ё дигар шахси ӯҳдадор, агар он дар қонунгузории андоз пешбинӣ нашуда бошад, иҷозат дода намешавад.

Қисми 3-и моддаи 79-и Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Яке аз бочҳои гуногуннавъ пардохтҳои гумрукӣ мебошад. Пардохтҳои гумрукӣ тибқи Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ гардонида мешаванд.

Қонунгузории гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфта, аз Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон (03.12.2004), дигар қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқие, ки қабул гардидаанд дар ин кодекс нишон дода шудааст ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ зътирофкардан Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат аст.

Мутобиқи моддаи 350-и Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон:

1. Шахси масъули пардохти бочҳои гумрукӣ ва андоз декларант ба ҳисоб меравад. Агар мол аз тарафи брокери гумрук (намоёнда) декларатсия карда шавад, ӯ мувофиқи қисми 2-и моддаи 144-и ҳамин Кодекс барои пардохти бочҳои гумрукӣ ва андоз шахси масъул ҳисоб меёбад.

2. Ҳангоми риоя нашудани муқаррароти ҳамин Кодекс дар бораи истифодабарӣ ва ихтиёрдорӣ мол ё иҷрои дигар талаботу шартҳои муқаррарнамудан ҳамин Кодекс барои татбиқи расмиёти гумрукӣ ва низоми гумрукӣ, ки мазмуни онҳо пурра ё қисман аз супурдани бочҳои гумрукӣ ва андоз озод карданро пешбинӣ менамояд, шахсони барои супурдани бочҳои гумрукӣ ва андоз масъул дар ҳолатҳои пешбининамудан ҳамин Кодекс соҳиби анбори ниғахдорӣ муваккатӣ, соҳиби анбори гумрукӣ, интиқолдиҳанда, шахсоне, ки ба зимми онҳо масъулияти риояи низомҳои гумрукӣ гузошта шудааст, ҳисоб мешаванд.

3. Ҳангоми насупурдани бочҳои гумрукӣ ва андоз, аз ҷумла ҳангоми нодуруст ҳисоб кардан ва (ё) дер супурдани онҳо дар назди мақомоти гумрук шахсе ҷавобгар аст, ки масъулияти супурдани бочҳои гумрукӣ ва андозро ба зимма дорад.

4. Ҳангоми интиқоли ғайриқонунии молу воситаҳои нақлиёт аз сарҳади гумрукӣ масъулияти супурдани бочҳои гумрукӣ ва андоз ба ӯҳдаи шахси интиқолдиҳандан ғайриқонунии молу воситаҳои нақлиёт ва ба зимми шахсе мебошад, ки дар интиқоли ғайриқонунӣ иштирок мекунад, агар онҳо аз чунин интиқоли ғайриқонунии молу воситаҳои нақлиёт огоҳ буданд ва ё бояд огоҳ мебуданд, ҳангоми воридот бошад, инчунин шахсоне

масъуланд, ки молу воситаҳои нақлиёти ғайриқонунӣ воридшударо барои худ харида гирифтаанд ва ё молиқияти худ қарор долаанд, ба шарте, ки ҳангоми харидан ғайриқонунӣ ворид шудани онҳоро медонистанд ё худ бояд огоҳ мебуданд, ки ин вачҳ ба таври зарурӣ тибқи тартиби муайянкардаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст. Агар шахсони номбаршуда дар содироту воридоти ғайриқонунии молу воситаҳои нақлиёт ба сифати декларант амал карда бошанд, онҳо барои супурдани бочҳои гумрукӣ ва андоз чунин масъулиятро ба зимма доранд.

3. ТАДБИРҲОИ МАҚОМОТИ ГУМРУК ОИД БА ДОДАНИ ТОВОНИ ЗАРАР. Мақомоти гумрукӣ бо мақсади таллофӣ кардани зарар тадбирҳои зеринро ба амал мебароранд: барои қабули қарори ғайриқонунӣ, ҳаракат ё беҳаракатӣ шахсони мансабдори мақомоти гумрукӣ мувофиқи Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарии интизомӣ, маъмурӣ, ҷиноятӣ ё дигар навъҳои ҷавобгарӣ кашида мешаванд. Мақомоти гумрукӣ ба ашхос ё амвол барои қабули қарори ғайриқонунӣ, ҳаракат ё беҳаракатии шахсони мансабдори мақомоти гумрукӣ ё шахсони дигар, ки ҳангоми иҷрои вазифаҳои хизматии худ мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон зарар овардаанд, тавони зарарро медиҳанд, агар тадбири дигаре бо Кодекси мазкур ё дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ нашуда бошанд. Зарари бо амалҳои қонунии мақомоти гумрукӣ расонидашуда таллофӣ карда намешавад.

Қоидаи гумрук мазмунӣ методҳо ва воситаҳои таъминии риояи батанзимдарории гумрукӣ - тарифӣ, маъмурӣ ва маҳдудиятҳои мебошанд, ки мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаҳои батанзимдарории давлатии фаъолияти берунии иқтисодии вобаста ба ҷойивазкунии молҳо ва воситаҳои нақлиёт ба воситаи сарҳади гумрукӣ муқаррар карда шудааст.

Аз Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон

Умуман, пардохти андозҳо ва бочҳо вазифаи конститусионии ҳар як сокини Ҷумҳурии Тоҷикистон, моловаранда ва молбаранда мебошад, ки барои онҳо риояи кодекс ва қонунҳо ҳатмӣ ба шумор меравад.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: андоз, боч, гумрук, товоон, декларант.

Савол ва супоришҳо:

1. Пардохти андозҳо ва бочҳо барои чӣ зарур аст?
2. Андоз чист?
3. Фаъолияти гумрукӣ чист?
4. Маънии моддаи 350-и Кодекси гумрукро фаҳмонда диҳед.

БОБИ 15

ҲУҚУҚИ ИНСОН ВА ПРОБЛЕМАҲОИ КОРРУПСИЯ

§53. ТАВСИФИ КОРРУПСИЯ ҲАМЧУН ЗУҲУРОТ

1. МАФҲУМ ВА МОҲИЯТИ КОРРУПСИЯ. Дар ҷаҳони имрӯза яке аз муҳимтарин масъалаҳо дар роҳи муваффақона амалӣ гардонидани ҳуқуқи озодиҳои инсон коррупсиya мебошад. Вай рушди умумимиллӣ, болоравии иқтисодиёт ва некӯахлоқии иҷтимоиро бозмедорад, боварии шаҳрвандонро ба давлат коста мегардонад, аз кӯдакон умедро ба оянда кашида мегирад, табақаҳои камбизоати аҳолиро аз некӯахлоқие, ки ба онҳо тибқи ҳуқуқҳои инсон мансуб аст, маҳрум месозад.

Мафҳуми «коррупсиya» (аз лот. *corruptio* – вайрон кардан, харидани гирифтани) дар ибтидо амалҳои ашхосро, ки ҳадафҳои вайрон соختани ҳақдоронро ба рафти мӯътадилӣ мурофияи судӣ ё раванди идоракунӣ ба қарбонӣ қарбонӣ буд, ифода мекард. Минбаъд зери мафҳуми «коррупсиya» харидани шахси мансабдор, фурӯхташавандагии амалдорон, истифодаи имкониятҳои хидматӣ ба манфиатҳои шахси мефаҳмидагии шуданд.

Раванди ташаккули мафҳуми ҳозираи коррупсиya дар таърихи тамаддун якҷанд ҳазорсолаҳо дар бар мегирад. Ба андешаи бисёр олимони, нишонаҳои аввалинро дар бораи коррупсиya амалдорон дар бойгонҳои Бобулистони қадим (ниман дуҷуми асри XXIV то давраи мо), ҳамчунин дертар дар қонунҳои машҳури Хаммурапи дучор омадан мумкин аст, ки яке аз бандҳои, масалан, чунин аст: «Агар одам амволи худро ё қасри дузда бошад, ин одам бояд кушта шавад; ҳамчунин оне, ки аз дасти вай қисми дуздиро гирифт, бояд кушта шавад» (ин ҷо суҳан дар бораи торқи мансабӣ, истифодаи имкониятҳои хидматӣ ба манфиатҳои шахсӣ ва аз худ қарбонии амволи дар натиҷаи қинояти коррупсионӣ ба даст овардашуда меравад). Дар сарчашмаҳои Юнон ва Рими қадим низ коррупсиya хотиррасон мешавад. Масалан, дар ёдгории ҳуқуқи Рим Таблиси IX.3. Авл. Гелия, Шабҳои аттиқӣ, XX, 17 омадааст: «Наҳод ту қарори судро дар ҳусуси додани ҳукми қатл ба он судья ва миёнарав, ки барои баррасии парванда таъин шуда буданду онд ба ин қор ришваи пулӣ гирифтанишон фаш шуд, бераҳмона шуморӣ?»

Динҳои ҷаҳонӣ низ коррупсиyaро маҳкум қарда, аз ҷумла паёмбари ислом Муҳаммад (с) фармудаанд: «Ришвагиранда, ришвадиҳанда ва миёнарави байни ҳарду дар оташи дузаханд». Дар ҷои дигар Паёмбари ислом ин ашхосро сазовори лаънати Худованд хондааст.

Дар асрҳои миёна мафҳуми «коррупсиya» боз ҳам васеатар паҳн мешавад. Арбоби намоёни сиёсии он замон Никколо Макиавелли коррупсиyaро ба беморие шабоҳат додааст, ки дар ибтидо фаҳмидагии

душвору табобаташ осон ва дертар аллақай фаҳмиданаш осону табобаташ қариб имконнопазир аст.

Дар ҷаҳони имрӯза дар санадҳои миллӣ ва байналмилалӣ ҳуқуқӣ мафҳумҳои гуногуни коррупсия истифода мешаванд, ки нисбатан серистеъмолашон дар айни замон чунин таърифи пешниҳодкардан Конгресси ӯҳуми СММ мебошад.

Коррупсия сӯиистифода аз ҳокимияти давлатӣ барои гирифтани фонди ба мақсадҳои шахсӣ аст.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди коррупсия» аз 25 июли соли 2005 чунин таърифи коррупсияро додааст:

Коррупсия – ин қирдори (ҳаракат ё беҳаракатӣ) шахсони ба иҷрои вазифаҳои давлатӣ ваколатдор ё ба онҳо баробарқардашудае мебошад, ки мақоми худ ё имкониятҳои онро бо мақсади ба манфиати худ ё шахсони дигар ба даст овардани неъматҳои модарӣ ва ғайримодарӣ, бартарият ва истифодаҳои дигари бо қонунҳо пешбинишуда, иҷтимоӣ ба ин шахсон ваъда додан, тақлиф ё пешкаш намудани ин гуна неъмату бартариятҳо бо мақсади маълумӣ ва (ё) қарқунии онҳо барои иҷрои ин ё он қирдор (ҳаракат ё беҳаракатӣ) ба манфиати шахсони воқеию ҳуқуқӣ истифода мебаранд.

Моддаи 1-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди коррупсия»

Қирдорҳои коррупсионӣ (ҳаракат ё беҳаракатӣ) аз дигар қирдорҳо бо он фарқ мекунанд, ки: а) онҳо аз ҷониби амалдорони давлатӣ, ҳамчунин ашхоси вазифаҳои роҳбарии қорқонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳои коллективиро базиммадошта содир мегарданд (роҳбарони қорқонаҳои нифиродӣ ва оидарӣ субъектҳои коррупсия маҳсуб намешаванд ва дар ин қорқонаҳо маҳдудиятҳои хидмати яққояи ҳешовандон паҳн намешаванд); б) аз ҷониби ашхоси зикршуда барои расидан ба мақсад салоҳиятҳои хидмати онҳо ё имкониятҳои ба онҳо алоқаманд истифода мешаванд; в) мақсади ин амалҳо гирифтани фонди шахсӣ (барои худ ва нафарии сеюм) мебошад.

Қирдорҳо танҳо дар сурати мавҷудияти аломатҳои дар боло зикршуда коррупсия эътироф мегарданд. Масалан, нозирӣ андоз дар рафти тафтиш пинҳон қардани андозро ошқор намуда, ришва мегираду аз ин вайронқорӣ ҷашм мепӯшад, муфаттиш аз одами айбдоршаванда пул мегираду ғайриқонунӣ қарванди ӯро қатъ месозад, роҳбари муассиса бо вучуди мавҷудияти дигар номзадҳои арзанда ҳешн худро ба қор қабул мекунанд.

Қирдорҳои, ки дар онҳо ҳатто яқе аз аломатҳои нишондодашуда нестанд, коррупсия маҳсуб намешаванд. Моҳияти коррупсияро дар муқоиса бо дигар зуҳуроти монанд ё умумӣ, ки ба онҳо аз ҷумла гирифтани қораро маҳсуб медонанд, беҳтар муайян қардан мумкин аст.

Пора – аз чониби шахси мансабдор шахсан ё ба воситаи миёнаравҳо гирифтани пора дар шакли пул, коғазҳои қиматнок, амвол ё фондаи дорони характери амволий дошта барои иҷро кардан ё накардани амали муайян ба манфиати порадиханда ё намоиандагонӣ ӯ, агар чунин ҳаракат (беҳаракатӣ) ба дорони ваколати хидмати шахси мансабдор дохил бошад ё он вобаста ба қудрати мавқеи мансабнаш ба чунин ҳаракат (беҳаракатӣ) мусовият карда метавонад, ҳамчунин барои пуштибонии умумӣ ё сахлангорӣ дар хидмат.

Қисми 1-и моддаи 319-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ба ин тарик, коррупсия сӯиистифода аз салоҳиятҳои мансабӣ буда, ҳалаф аз он гирифтани фондаи шахси мебошад, порагирӣ бошад, танҳо як навъи шаклҳои гуногуни коррупсия аст. Мафҳуми «коррупсия» танҳо порагириро ифода намекунад, зеро сӯиистифода аз салоҳиятҳо метавонад усулҳои сершумори зохиршавӣ дошта бошад. Масалан, он дар истифодаи аз ҳад зиёди ҳокимият, истифода ё гайриқонунӣ додани афзалият ҳангоми тақсими неъматҳои моддӣ, аз худ кардан ё тороҷ соختани амволи боваркардашуда, сохтакорӣ хидматӣ, ба таври сунъӣ ба вуҷуд овардани монеаҳо ба шахсонӣ воқею юридикӣ бобати амалисозии ҳуқуқҳо ва манфиатҳои онҳо, ошнобозӣ, протекционизм, ҷурабозӣ, ҳешутаборчигӣ, даҳолат ба фаъолияти мақомоти давлатӣ ва субъектҳои ҳоҷатӣ, маҳдудсозии рақобат ва ғайра зохир мегардад.

Фикр кунед, оё таносуби мафҳумҳои «коррупсия» ва «паразитонӣ»-ро чун таносуби мафҳумҳои «умумӣ» ва «хусусӣ» арзёби кардан мумкин аст?

2. ТАЪРИХИ ПАЙДОИШ, ТАШАККУЛИ ХУСУСИЯТҲОИ МИНТАҚАВӢ ВА ШАКЛҲОИ ҲОЗИРАИ КОРРУПСИЯ. Пайдоиши коррупсия ба даври таназзули ҷамоати ибтидоӣ ва ба миён омадани давлатҳои нахустин, яъне то замоне рафта мерасад, ки вазифаи идоракунӣ имконияти фондабиниро ба вуҷуд оварда буд. Ин раванд дар ҳар сарзамин ба тарзи хос ҷараён ёфта, онро халқҳои гуногун ба ҳар тарз аз сар гузаронидаанд. Шаклҳои гуногуну аз ҳамдигар фарқкунандаи истехсолот дар минтақаҳои гуногуни ҷаҳон арзи вуҷуд карда ба типҳои таърихӣ давлат ва сохти иҷтимоии онҳо таъсир расонида, ба ташаккули моделҳои барои ҳар минтақаи ҷаҳон хоси коррупсия мусоидат намудаанд.

Коршиносон коррупсияро ҳамчун қазияи байналмиллалӣ арзёбӣ намуда, вобаста аз хусусиятҳои минтақавӣ моделҳои рушди коррупсияро ба навъҳои аврупоииғарбӣ, оснӣгӣ, африқоӣ ва америкоилотинӣ ҷудо намудаанд.

Ба модели аврупоииғарбии рушди коррупсия сатҳи пасти мавҷудияти коррупсия дар сохторҳои сиёсату иҷтимоӣ ва дар соҳаҳои алоҳидан иқтисодӣ дар шакли хизматрасониҳои пасипардагӣ зухур ёфтани хос буда, бо ҳамин сабаб онро коррупсияи *иқтисодӣ* низ меноманд. Хусусияти

таърихия ташаккули модели аврупонигарбии коррупсия дар он ифода меёбад, ки дар кишварҳои Аврупо сохти авлодӣ маҳз дар натиҷаи ҳамчун дастгоҳи ҳокимияти табақаҳои соҳибии моликияти хусусӣ ташаккул ёфтани давлат аз байн рафт. Ин ҳокимият кушиш ба ҳарч метод то, ки амнияти бозғимодии моликияти хусусии худро таъмин намояд. Дар баробари ташаккули сохти сармоядорӣ табақаи буржуазияи навтавлидӣ ба табақаи феодалон муқобил истода, ба давлати феодалӣ имконият наметод, ки ба мӯян мавҷудияти худ- моликияти хусусӣ дастдарозӣ кунад. Буржуазия дар ниҳояти қор мутлақияти феодалиро барҳам зада, ҳукмронии моликияти сармоядориро таъмин намуд.

Ҳифзшавандагии моликияти хусусӣ ба таҳкими ботадриҷи озодиҳои шахрвандӣ, ки истиклолияти муайяни фард аз ҳокимияти сиёсӣ, дахлнопазирии шахсият, маънаи даҳлати давлат ба иқтисодиёт, озодона ихтиёрдорӣ намудан ба моликият ва ғайраро дар назар дорад, мусондат намуд. Бо дар назардошти ин гуфтаҳо ба ин модели рушди коррупсия хусусияти аз ҷониби аҳли ҷомеа ҳамчун ладидан ғайримуқарарӣ арзёбӣ шудани коррупсия, оштинопазирии он нисбати ҳолатҳои суистеъмор шудани ҳокимият ва аз ин лиҳоз хеле пардапушона амалӣ шудани кирдорҳои коррупсионӣ хос аст.

Ба модели оснӣ рушди коррупсия ҳузури коррупсия дар соҳаҳои гуногуни ҳаёт хос мебошад. Ин шакли коррупсияро бо сабаби ба муносибатҳои иҷтимоӣ печ дар печ будани муносибатҳои коррупсионӣ (ҳешутаборӣ, ҳамшаҳрчигӣ, ҳамқорӣ ва ғ.) ҳамчун коррупсияи *иҷтимоӣ* низ арзёбӣ мекунанд. Ин ҳолат ба хусусияти инкишофи таърихияи кишварҳои минтақа асос ёфтааст. Дар кишварҳои Оснӣ бо сабаби аз ҷониби пешвоёни қавму қабилаҳо ғасб намудани на воситаҳои истеҳсолот, балки вазифаи идоракунии онҳо хоҷагиҳои ҷамоаи ибтидоӣ аз байн рафт. Асоси иқтисодии ин ҷомеаҳо чунин падидае ба монанди «ҳокимият-моликият», ки имконияти ихтиёрдорин моликияти дастаҷамъиро ба ҳокимияти сиёсӣ ё маъмури вобаста мекард, ташкил метод. Дар ин соҳтор сарварон амалан нақши синфи ҳукмрон (табақаи аъёнӯ ашроф)-ро иҷро мекарданд. Онҳо кушиш ба ҳарч методанд, ки ба шахсони соҳибмулк, ки дар қараёни рушди минбаъдаи муносибатҳои молиқӣ пулӣ пайдо шуда буданд, то он дараҷае имконият надиданд, ки сарватманд шуда, қудрати даъвои ҳокимиятро кунанд. Маҳз бо ҳамин мақсад давлат ва амалдорони он фаъолияти мулкдоронро таҳти назорати қатъӣ гирифта, нақши онҳоро дар ҷомеа насту баъзан амволи аз ҳад зиёд сарватмандшудагонро мусодира мекарданд.

Бо сабаби набудани қафолатҳои ҳифзи молу мулк, очизӣ дар назди ҳокимияти муқтадиру худқоман амалдорони давлатӣ, бозаргонону мулкдорони сарватманд начоти худро дар ҳимояи гурӯҳӣ дида, микдори зиёди ҳешовандон, ҳамшаҳриён ва хидматгдоронро дар атрофи худ ҷамъ намуда, дар ин замина корпоратсияҳои онлавию маҳаллӣ бунёд мекарданд. Чун натиҷаи мавҷуд набудани механизмҳои ҷилавгирӣ аз

худкомагиҳои ҳокимон дар заминаҳои манфиатҷӯии иҷтимоӣ (оилавӣ ва қавмӣ) муттаҳид шудани ҳам элитаи сиёсӣ ва ҳам элитаи иқтисодӣ, инчунин муайян набудани доираи ваколат ва беназоратии мансабдорони давлатӣ коррупсияро дар кишварҳои Осиёи Марказии тоҷикӣ ба як падидаи роиҷу маъмул табдил дод. Дар кишварҳои ин минтақа дар шароити имруза низ чунин заминаҳои коррупсия аз қабилҳои ҳузурӣ зиёдатии давлат дар иқтисодиёт, дақиқ тафриқа нашудани ҳокимияти давлатӣ, ваколатҳои васеи амрдиҳӣ назоратии шахсонӣ мансабдор, имконияти аз ҷониби онҳо гирифтани фоидаи шахсӣ аз ваколатҳои хизматӣ, таъсири анъанаву робитаҳои анъанавии пешин (ҳамшаҳрчигӣ, ҳешутаборчигӣ, ҷӯрабозӣ, тағобозӣ ва ғайра) аз байн нарафтаанд.

Моделҳои дигари рушди коррупсия низ ҳамин гуна хусусиятҳои худро доранд. Ба ақидаи коршиносон дар *моделҳои африқоӣ* ҳокимият пурра ба кланҳои асосии иқтисодӣ, ки байни ҳам мувофиқа кардаанд, ғуруҳта ё ба онҳо омеҳта шуда, мавҷудияти бозғайимии онҳоро тавассути фишангҳои сиёсӣ таъмин менамояд.

Фикр кунед, ки боэ кадом омилҳои таърихӣ ба ташаккули хусусиятҳои минтақавии коррупсия дар кишварҳои африқоӣ ва осийӣ мусоидат намудаанд?

Моделҳои америколатинии рушди коррупсия бо он фарқ мекунад, ки ба коррупсия муроҷиатҳои сахлангорӣ намудани ҳукумат боиси аз ҷониби сохторҳои пасипардагӣ ва ҷиноятпешан иқтисодиёт ба даст овардани қудрати ба давлат ҳамто мегардад. Ҳокимият ба муқовимати бевоситаю шадид бо мафия, ки аллақай ба «давлат дар дохили давлат» табдил ёфтааст, кашада мешавад.

Коррупсияи муосир шаклҳо ва хусусиятҳои гуногуни зоҳиршавӣ дошта, аз ин лиҳоз онро ғайр аз хусусиятҳои минтақавӣ метавон аз рӯи дигар меъёрҳо низ тасниф (гурӯҳбандӣ) намуд. Меъёрҳои нисбатан маъмули таснифи коррупсия ҷудоқунӣ аз рӯи дараҷаи афзоиш, бахшҳои паҳншавӣ ва соҳаҳои фаъолият мебошанд. Чунончи, коррупсия аз рӯи дараҷаи афзоиш ба се навъ ҷудо мешавад:

1) *маҳдуд* (ин коррупсия асосан дар сатҳи боло маҳдуд шуда, бахшҳои васеи ҳаёти иҷтимоии ҷомеа ро фаро намегирад);

2) *паҳншуда* (ин коррупсия хеле паҳн шуда, ҳама бахшҳои ҳаёти ҷомеа ро фаро мегирад, қариб ҳама қор ба воситаи ришва ҳал мешавад);

3) *харобқунанда* (ин коррупсия ба ҷунон сатҳе мерасад, ки сохти ҷамъиятиро хароб мекунад).

Коррупсия аз рӯи бахшҳои паҳншавӣ ба коррупсияҳои дар бахшҳои давлатӣ ва бахшҳои ҳусусӣ ҷудо мешавад.

Коррупсия дар бахшҳои давлатӣ - қирдорҳои коррупсионии шахсонӣ мансабдорони мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идорақунӣ, ҳифзи ҳуқуқ хизматчиёни ҳарбӣ, мақомоти худидораи маҳаллӣ, муассисаҳо, ташкилот ва қорхонаҳои давлатиро дар бар мегирад.

Коррупсия дар бахши хусусӣ аз он лиҳоз ҷой дошта метавонад, ки хизматчиёни ташкилоту муассисаҳои тиҷоратӣ ва ҷамъиятӣ низ захираҳои ба онҳо тааллуқнадоштаро ихтиёрдорӣ намуда, имконият доранд, ки ин ваколатҳоро бар зарари ташкилоту муассисаҳо лекин ба манфиати шахсии худ истифода баранд.

Аз рӯи самтҳои фаъолияти худ коррупсия ба шаклҳои зерин ҷудо мешавад:

- 1) *дар мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ;*
- 2) *дар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ;*
- 3) *дар соҳаи андоз ва гумрук;*
- 4) *дар сохторҳои низоми;*
- 5) *дар соҳаи тандурустӣ;*
- 6) *дар соҳаи маориф;*
- 7) *дар соҳаи хоҷагии манзилию-коммунали;*
- 8) *дар соҳаи кишоварзӣ ва ғайра.*

3. САБАБҲОИ КОРРУПСИЯ. Коррупсия ҳамчун падидаи таърихӣ, иҷтимоию иқтисодӣ, сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва фарҳангӣ ҳамин гуна сабабҳои зиёду гуногунҷабха дорад. Яке аз сабабҳои асосии коррупсия омезиши давлат бо иқтисодиёт мебошад, ки он аз таърихи қадими кишвар сарчашмаи гирифта, дар солҳои ҳокимияти шӯравӣ боз ҳам бештар доман паҳн кард. Бояд гуфт, ки имконияти даҳолати давлат ба равандҳои иқтисодӣ ҳама вақт барои фондабинии шахсӣ аз ваколатҳои мансабӣ (маъмурӣ) шароит фароҳам меоварад. Аз ин рӯ, яке аз мақсадҳои асосии ислоҳоти соҳаи идоракунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ихтисос кардани миқдори вазоратҳо, муттаҳиду аз нав баррасӣ намудани ваколатҳои онҳо ва ғайраҳо, ба ин васила маҳдуд намудани ҳузур ва даҳолати зиёлатии давлат ба иқтисодиёт мебошад.

Сабаби дигари коррупсия, ки хоси давраи гузариш мебошад, арзи вуҷуд кардани тавлиди шаклҳои муносири танзими давлатии иқтисодиёт (лицензиякунонӣ, бақайдгирии давлатӣ, сертификатсиякунонӣ, қарздиҳӣ, имтиёзот, озмунҳои хусусигардонӣ, хариди давлатӣ, ҷойгиркунонии фармоишҳои давлатӣ, ихтиёрдории захираҳои табиӣ ва энергетикӣ, фаъолияти муассисӣ ва ғайра) мебошад. Ин фишангҳо дар сурати танзими қонунии ҳамаҷониба ва саривақтии худро наёфтани, барои коррупсия шароити боз ҳам мусоидтарро ба миён оварда метавонанд.

Номукамалии қонунгузорӣ, аз кабили дар баъзе қонунҳо ва санадҳои зерқонунӣ мавҷуд будани «даричаҳо» ва меъёрҳои барои коррупсия имкониятҳои иловагӣ фароҳамоваранда, инчунин сатҳи нокифояи тўғминоти моддии хизматчиёни давлатӣ, суст будани назорати давлатӣ ва ҷамъиятӣ аз болои фаъолияти онҳо, ҳеле васеъ будани доираи салоҳияти хизматчиёни давлатӣ дар мавриди қабули қарорҳо низ ба паҳншавии коррупсия мусоидат карда метавонанд.

Фикр кунед, ба андешаи Шумо боз кадом сабабҳо ба паҳншавии коррупсия мусоидат мекунанд? Барои барҳам додани сабабҳои коррупсия чӣ бояд кард?

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: коррупсия, паразитонӣ

Савол ва супоришҳо:

1. *Коррупсия чист? Кирдорҳои коррупсионӣ дар чӣ ифода мегарданд?*

2. *Ба андешаи Шумо, оё дар ин ҳолатҳо коррупсия ҷой дорад: а) фурӯшишданӣ кӯчагӣ бо роҳи фиреб пули харидорро аз худ мекунад; б) ходими масъули давлатӣ ҳангоми пайдо шудани ҷанҷол дар рӯи ҳавли хонааш ҳамсояширо лату кӯб мекунад; в) соҳиби корхонаи хусусӣ ба вазифаи роҳбарии ширкат ҳеши худашро таъин мекунад. Назари худро бо далелҳо исбот кунед.*

3. *Ин гуфтаи Томас Гоббсро бодидқат хонед: «Одамони аз боигарии худ ифтихордошта ба умеди он ки аз ҷазогирӣ бо роҳи хариди гирифтани адлии давлатӣ ё бар ивази пулу дигар инъомҳо дастгирӣ меёбанд, ҷасуронаю бебокона даст ба ҷиноят мезананд. Коррупсия решаест, ки аз он дар ҳамаи замонҳо ва дар ҳамаи майлу гуноҳҳо як навъ тамасхуре ба ҳамаи қонунҳо бармеояд». Шумо ин фикри файласуфро чӣ навъ арзёбӣ мекунед?*

4. *Шаклҳои гуногуни коррупсияро номбар кунед.*

5. *Махсусиятҳои ташаккули амсилаҳои коррупсия дар мамлакатҳои шарқӣ (Осиё) аз чӣ иборатанд?*

6. *Ба андешаи Шумо, сабабҳои коррупсия чигунаанд?*

§54. ОҚИБАТҲОИ КОРРУПСИЯ ВА ТАЪСИРИ ОН БА АМАЛИШАВИИ ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН

1. КОРРУПСИЯ ВА ПРОБЛЕМАҲОИ БАРОБАРҲУҚУҚИИ ШАҲРВАНДӢ. Эътирофи баробарии ҳама ва роҳ надодан ба таъйиз нисбат ба одамон аз рӯи ҳамаи асосҳо меъёри мутамаддинӣ ва демократӣ будани ҳар як давлату ҷомеа аст.

Соҳибият ба афзалиятҳо ва бартарихон ноадолатона дар муқоиса бо дигарон ҳангоми иҷрои функцияҳои давлатӣ, дастрасӣ ба хидмати давлатӣ ва неъматҳои ҷамъиятӣ, бемасъулиятӣ дар назди қонун ва суд, баробарии дигарон ба ҷо наовардани вазифаҳо дар назди давлат сӯнистифода аз ҳокимият ба манфиатҳои шахсӣ мебошад. Бинобар ин проблемаҳои баробарҳуқуқии шаҳрвандӣ ва коррупсия ба ҳамдигар ҷунду тарафи ҳамон як зухурот муносибати рӯиност доранд.

Ҷомеаи ҳозира бисёр мисолҳои таъйизи одамонро аз рӯи аломатҳои наҷодӣ, миллӣ, этникӣ ва динӣ меонад, аммо таъмини баробарҳуқуқии шаҳрвандон, сарфи назар аз вазъи иҷтимоӣ ва моликиятдорӣ, ҳанӯз ҷунмасъалаи муҳим боқӣ мемонад. Чунончи, дар бисёр мамлакатҳои ИДМ аъзои парламент, депутатҳо ва судҳо дар ҳамаи дараҷаҳо ашхоси дахлнопазиранд. Созмонҳои байналмилалӣ ин номгӯро нодурусту хеле

васеъ ва ба принципҳои баробарии одамон дар назди қонун ва суд номувофиқ меҳисобанд.

Бо вучуди имконпазирӣ дастрасии қариб ҳамаи одамон ба адолати судӣ дар ҳолатҳои ҷудоғона коррупсия ба баробарии шахрвандон дар назди суд, баррасии боадолатона ва бегаразонаи парвандаҳо дар суд монеъ мешавад.

Баробарии таъмини баробарҳуқуқӣ дар самти таъмини баробарии ҳама ҳангоми амалисозии вазифаҳои конститутсионӣ иҷроӣ корҳои зиёде дар пешанд. Аз ҷониби ашхоси мансабдор, мақомоти давлатӣ, муассисаҳо, корхонаю ташкилотҳои шаклҳои моликиятҳои гуногун бобати риояи қонунҳо ва ҳуқуқи озодиҳои шахрвандон ба ҳамагон зиёд роҳ дода мешаванд.

Саркашӣ аз хизмати ҳарбӣ бо роҳи додани пора, додани ҳаргуна мӯҳлатҳои муваққатӣ ғайриқонунӣ даъват ба хизмат, ғайриқонунӣ озод кардан аз хизмати ҳарбӣ аз вайронкунии коррупсионӣ баробарии вазифаи шахрвандон бобати ҳифзи Ватан далолат мекунад. Коррупсия баробарии вазифаҳоро бобати андозгирӣ (саркашӣ аз пардохти андозҳо чи аз ҷониби худӣ шахсонӣ мансабдор ва чи ба кӯмаки онҳо аз ҷониби дигар субъектҳои хоҷагидорӣ) низ вайрон месозад.

2. ОҚИБАТҲОИ СИЁСИИ КОРРУПСИЯ ВА ТАЪСИРИ ОН БА АМАЛИШАВИИ ҲУҚУҚУ ОЗОДИҲОИ СИЁСӢ. Коррупсия дар соҳаи сиёсат ба вайроншавии мувозинати байни қудратҳои оварда мерасонад, боварии халқро ба давлат коста мегардонад, дуршавии байни ҷомеа ва давлатро пурзӯр месозад, заминаҳои ягонагии миллиро чун шакли давлат дар назди ҳатари беруна вайрон мекунад.

Ба хотир овардан кофист, ки дар асри VII, замон ба қаламрави Сосониёни Эрон ҳуҷум овардани арабҳо, аз 140 миллион аҳолии ин империяи пуриқтидор аксарашон қанговар буданд. Сарбозони араб ҳамагӣ 50-60 ҳазор нафар буданд, ки агар қанговарони эронӣ продат ба муқовимати ҷиддӣ медоштанд, байни онҳо, бешак, гум шуда мефтанд. Вале арабҳо ғалаба ба даст оварданд ва сабаби он нобаробарии даҳшатангез дар ҷомеаи эронӣ буд. Яъне ин ҷо мақом, афзалиятмандӣ, дастрасӣ ба хизмат, таҳсил ва ҳатто вазъи амволии ҳар нафар танҳо аз баромади иҷтимоии (авлодии) ӯ вобастагӣ дошт.

? *Фикр қунед ва мисолҳои таърихӣ ба Шумо маълуми оқибатҳои коррупсияро барои сиёсати давлат оред.*

Коррупсия обрӯи мамлакатро дар сатҳи байналмилалӣ резонда, ҳатари барқандагии иқтисодию сиёсии онро пурзӯр мегардонад. Дар кӯшишҳои аз нав ҷудо кардани соҳаҳои таъсиррасонӣ дар ҷаҳони имрӯза давлатҳои пуриқтидор бисёр вақт проблемаи коррупсияро ба сифати баҳона барои даҳшат намудан ба корҳои дохилӣ давлатҳои ҷавон истифода мекунанд.

Коррупсия ба амалишавии ҳуқуқҳои шахрвандон барои иштирок дар ҳаёти сиёсӣ ва идоракунии давлат, озодии суҳан, матбуот, ҳуқуқи истифода аз воситаҳои ахбор ва ҳуқуқи мурочиат ба мақомоти давлатӣ таъсири манфӣ мерасонад.

Аз ҷумла вайронкуниҳои коррупсионии ҳуқуқҳои интихоботии шахрвандон метавонад дар вайрон кардани талаботи қонун бобати шаффофияти раванди интихобот, тартиби маблағгузори интихобот, истифодаи маблағҳои давлатӣ ва захираҳои маъмурий ба манфиати номзадҳо ё хизматчиҳои алоҳида, хариди гирифтани овози интихобкунандагон, таҳрифи натиҷаҳои интихобот ва вайрон кардани қонунгузорӣ дар бораи интихобот ба манфиатҳои шахсӣ ё гурӯҳӣ ифода гардад.

Коррупсия метавонад ҳамчунин ба амалисозии ҳуқуқи дастрасии баробар ба хизмати давлатӣ таъсири ҷиддӣ расонад. Чунин баробариро ғуруҳташавандагии ходимони алоҳидаи масъули қабули ба вазифаҳои болоӣ тавсия кардани кадрҳо, «сарпарастӣ» аз ҷониби шахсони обрӯманд, ҳешутаборӣ ва ҷӯраю ошнобозӣ метавонанд вайрон кунанд.

Ҷомеаи пӯшида ва набудани ошкорбаёнӣ муҳитест, ки ба рушди коррупсия мусоидат мекунад, бинобар ин маҳдудсозии ғайриқонунии ғуноғунондешӣ, озодии суҳан ва матбуотро метавон чун амалҳои зидди ошкорсозии коррупсия арзёбӣ кард.

Коррупсия дар роҳи амалисозии ҳуқуқи мурочиати шахрвандон ба мақомоти давлатии ҳокимият метавонад монеаҳои ҷиддӣ ба вуҷуд оварад. Ин монеаҳо дар дастнорасии шахсони мансабдор барои шахрвандон, пешгирии ба шахсони мансабдор расидани мурочиатҳои ҳақӣ, аз рӯи мурочиатҳо қабул кардани қарорҳои беасосу ғайриқонунӣ, таъқиби шахрванд ба сабаби мурочиати ӯ ба мақомоти давлатӣ ё дар мурочиат мавҷуд будани танқид ва ғайра ифода мегарданд.

3. ТАЪСИРИ КОРРУПСИЯ БА ИҚТИСОДИЁТ ВА АМАЛИШАВИИ ҲУҚУҚУ ОЗОДИҲОИ ИҚТИСОДИ. Коррупсия дар роҳи пешрафти иқтисодии давлат ва баланд гардидани самаранокии институтҳои бозорӣ монеаи ҷиддист.

Коррупсия дар соҳаи иқтисодиёт:

1) ба саркашӣ аз иҷрои вазифаҳо онд ба пардохти андозҳо, пардохтҳои ғумруқӣ ва дигар бочҳо мусоидат мекунад, иқтисодиёти пасипардагиро вуҷъат бахшида, имкониятҳои бучавии давлатро онд ба иҷрои барномаҳои иҷтимоӣ суст мегардонад;

2) ҷаззобияти инвентсионии иқтисодиётро барои маблағгузориҳои хориҷию ватанӣ кам месозад;

3) барои истифодаи бесамар, азхудкунӣ ва торочи қумакҳои техникаи хориҷӣ ва башардӯстона, захираҳои миллии молиявӣ, аз ҷумла маблағҳои бучетӣ заминаҳои мусонд фароҳам меорад;

4) ба иштироки ғайриқонунии ходимони давлатӣ дар ғаъолияти

млн.сӯм, хароҷоти дигар 100 ҳазор сӯм сарф мегардид. Ҳамаи маблағҳои боқимонда – беш аз 27 млн.сӯм барои нигоҳдорӣ ва таъмини ҳавою ҳавасҳои амир Олимхон сарф мешуд.

Дигар оқибати на камтар аз ин фалокатбори коррупсия дар соҳаи иҷтимоӣ метавонад тақсимои ноодилонаи неъматҳои ҷамъиятӣ ба фонди гурӯҳи маҳдуд аз ҳисоби табақҳои нисбатан камҳимояи аҳолии пурзӯршавии ба табақҳои ҷудошавӣ ва нобаробарии амволи аҳолии бошад.

Коррупсия ба амалишавии ҳуқуқи озодиҳои иҷтимоӣ, бешак, таъсири манфӣ мерасонад. Чунончи, масалан, ришваситонии духтурон (ғайриқонунӣ пул гирифтани онҳо барои расонидани ёрии тиббӣ) ҳуқуқи шаҳрвандонро ба гирифтани ёрии роӣғону сифатноки тиббӣ вайрон мекунад.

Ҳуқуқи шаҳрвандонро ба таъминоти иҷтимоӣ бо азхудкунӣ ё торочи маблағҳои нафақа, муддатҳои дароз напардохтани нафақа ва кӯмакпулиҳо, дигар амалҳои сӯнистифода аз ҷониби мақомоти ба соҳаи таъминоти иҷтимоӣ алоқаманд низ метавон вайрон кард.

5. КОРРУПСИЯ ҲАМЧУН МОНЕА ДАР АМАЛИСОЗИИ ҲУҚУҚҲО ВА ОЗОДИҲОИ ФАРҲАНГӢ. Коррупсия пешрафти илмӣ-техникӣ, инкишофи санъату маорифро боздошта ва заминаҳои ахлоқию иродати ҷомеаро ба навшавии моддиву маънавий вайрон сохта, барои рушди фарҳангии ҷомеа ва амалишавии ҳуқуқи озодиҳои фарҳангӣ оқибатҳои басо ҳузрангез дорад.

Вайронсозии коррупсионии ин ҳуқуқи озодиҳо метавонанд дар маҳдудшавии дастрасӣ ба арзишҳои фарҳангӣ, талаву торочгарӣ ва ба хориҷа интиқол додани ин арзишҳо, сохтани нусхаҳои ғайрираслии асарҳои санъати тасвирӣ ифода ёбанд.

Ҳуқуқҳои муаллифӣ бо нашри китобҳо бе огоҳсозии муаллиф ва ба ӯ надодани ҳаққи қалам, азхуд кардани натиҷаҳои меҳнати каси дигар ва дуздӣ, ки баъзан бо истифодаи мансаби хидмати ба амал меоянд, вайрон карда мешаванд.

Навъҳои паҳншудаи коррупсия дар нашриётҳо ҷопи дигарборан китобҳои сиимӣ ва қадимӣ, детективҳои тарҷумашудаи хориҷӣ бо вайрон кардани ҳуқуқҳои муаллифӣ ва напардохтани ҳаққи қалам, пинҳон кардани даромадҳои низофа аз андозбандӣ бо роҳи ҷопи тиражҳои сабтшуда ва ғайра мебошанд.

Вайронсозии коррупсионии ҳуқуқ ба таҳсил ситондани маблағҳои ғайриқонунӣ барои таҳсил дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ, маблағҷамъкунӣ аз волидон бо ҳар гуна баҳонаҳо, ришваситонӣ ҳангоми қабули имтиҳонот ва санҷишҳо дар мактабҳои олии ва техникумҳо ва ғайра маҳсуб мешаванд. Ҳамаи инҳо вайронкунии ҷидди ҳуқуқҳо ва озодиҳои фарҳангӣ мебошанд.

Савол ва супоришҳо

1. Вайрон кардани принципҳои ба коррупсия асоёфтаи баробарҳуқуқӣ дар чӣ ифода ёфта метавонад?
2. Коррупсия ба таъмини баробарии вазифаҳо чӣ таъсир мерасонад?
3. Коррупсия дар соҳаи сиёсат чӣ оқибатҳо дошта метавонад? Коррупсия ба амалишавии ҳуқуқу озодиҳои сиёсии шаҳрвандон чӣ таъсир мерасонад?
4. Коррупсия барои иқтисодиёти давлат чӣ оқибатҳое меорад? Коррупсия ба амалишавии ҳуқуқу озодиҳои иқтисодии одам ва шаҳрванд чӣ таъсир мерасонад?
5. Оқибатҳои асосии иҷтимоии коррупсияро номбар кунед. Шумо таъсири коррупсияро ба сатҳи ҳифозати ҳуқуқҳои иҷтимоии шаҳрвандон чӣ гуна арзёбӣ мекунед?
6. Оқибатҳои манфии коррупсия барои фарҳанги мамлакат чигунаанд? Ба андешаи Шумо, коррупсия ба амалишавии ҳуқуқу озодиҳои фарҳангӣ чӣ наъвъ метавонад таъсир расонад?

§55. ЧОРАҲОИ ЗИДИАМАЛИ КОРРУПСИЯ

1. САНАДҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ-ҲУҚУҚИИ МУБОРИЗА БАР ЗИДӢ КОРРУПСИЯ. Яке аз шартҳои муборизаи муваффақона бар зидди коррупсия фароҳам овардани заминаи мусонди меъёрӣ-ҳуқуқӣ ва таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ дар ин соҳа аст.

Дар айни замон як силсила ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ ҳуқуқӣ онд ба мубориза бар зидди коррупсия қабул шудаанд, ки муҳимтаринашон инҳо мебошанд: Кодекси байналмилалӣ рафтори ашхоси мансабдори давлатӣ (Резолютсияи Ассамблеяи Генералии СММ №51/59 аз 28 январӣ соли 1997), Стандартҳои умумии мубориза бар зидди коррупсия дар идораҳо ва мақомоти полис (Интерпол, соли 2002), Конвенсияи Созмони ҳамкориҳои иқтисодӣ ва рушд аз 21 ноябри соли 1997 дар бораи мубориза бар зидди хариди гирифтани ашхоси мансабдори хориҷӣ дар муомилоти байналмилалӣ тичоратӣ, Конвенсияи СММ бар зидди ҷинояткорҳои муташаккили трансмиллӣ аз 15 ноябри соли 2000, Нақшаи амалиёти Истанбулӣ дар мубориза бар зидди коррупсия барои мамлакатҳои иқтисодиёташон даргузар аз 12 сентябри соли 2003, Конвенсияи СММ бар зидди коррупсия аз 31 октябри соли 2003.

Қумҳурии Тоҷикистон иштирокдори Конвенсияи СММ бар зидди ҷинояткорҳои муташаккили трансмиллӣ, Конвенсияи СММ бар зидди коррупсия ва Нақшаи амалиёти Истанбулӣ дар мубориза бар зидди коррупсия барои мамлакатҳои иқтисодиёташон даргузар мебошад.

Ҳадафи санадҳои байналмилалӣ-ҳуқуқии зикршуда кӯмак кардан аст ба:

- 1) қабул ва таҳкимбахшии чораҳо дар самти пешгирӣ ва мубориза

бар зидди коррупсия, осонгардонӣ ва дастгирии ҳамкорихон байналмилалӣ дар ин соҳа;

2) коркард ва амалисозии сиёсати пурсамари зиддикоррупсионӣ, таъмини амалиёти муътадилли мақомоти махсусгардонидашуда, таъсиси низоми пурсамари хидмати давлатӣ, низоми дурусти харид, дидани чораҳо онд ба пешгирии коррупсия дар бахши хусусӣ;

3) аз ҷониби давлатҳои иштирокдор муқаррар гардидани ҷавобгарии ҷинойтӣ барои кирдорҳои нисбатан характерноки коррупсионӣ, таъмини ҳимояи шохидон ва маълумотдиҳандагон, ҷуброни хисорот аз коррупсия;

Давлатҳои иштирокдори ҳуччатҳои байналмилалӣ мазкур, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазифадоранд, ки барои таъмини амалишавии ўҳдадорихон худ чораҳои қонунгузорӣ ва маъмурий амаланд.

2. САНАДҲОИ МЕЪЁРӢ-ҲУҚУҚИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР МУБОРИЗА БАР ЗИДДИ КОРРУПСИЯ. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои пешгирӣ ва мубориза бар зидди коррупсия заминаи қонунӣ-ҳуқуқӣ сохта шуда, он бо суръати тез муқаммал мегардад.

Манбаи асосии қонунгузорию зиддикоррупсионӣ Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки меъёрҳои бевосита ба пешгирии коррупсия нигаронидашуда (принсипи тақсими ҳокимиятҳо, манъи ишғол кардани вазифаи дигар аз ҷониби ашхоси вазифаҳои баланди давлатидошта, аъзои ҳукумат, судяҳо ва прокурорҳо ва машғул шудани онҳо бо фаъолияти соҳибкорӣ) дорад.

Санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ махсус ба масъалаҳои пешгирӣ ва мубориза бар зидди коррупсия бахшидашудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон инҳо мебошанд: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди коррупсия» аз 25 июли соли 2005, Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи чораҳои иловагии пурзӯр кардани мубориза бо ҷинойткорӣ дар соҳаи иқтисодиёт ва коррупсия» аз 21 июли соли 1999, Кодекси одоби хизматчи давлатӣ (бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 июни соли 2004 тасдиқ карда шудааст), Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъсис додани Агентии мубориза бар зидди коррупсия ва ҷинойтҳои иқтисодии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 10 январи соли 2007.

Санадҳои қонунгузорию ба масъалаи ҷазодихӣ барои коррупсия бахшидашуда инҳоянд: Кодекси ҷинойтии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон онд ба ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурий. Чораҳои ба решакан кардани коррупсия нигаронидашуда ҳамчунин дар дигар қонунҳо ва санадҳои зерқонунии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷуданд.

3. КАФОЛАТҲОИ ҲУҚУҚИИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚУ ОЗОДИҲО АЗ КОРРУПСИЯ. Ҳуқуқ ва озодиҳои асосии дар Конститутсияи (Сарқонуни)

Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳкимёфта барои иҷро ва риоя аз ҷониби ҳокимиятҳои қонунбарор, иҷроия ва судӣ ҳатмианд. Онҳоро бо роҳи қабули санадҳои қонунгузорӣ ва зерқонунӣ бекор кардан, тағйир додан ва ихтисор кардан мумкин нест, бинобар ин таҳкими конституционии ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд кафолат аз сӯи истифода аз ҷониби ҳокимият ба шумор меравад.

Қонунҳо ва санадҳои зерқонунӣ вайронсозандаи ҳуқуқи озодиҳои асосӣ бо қарори Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон номувофиқ доништа мешаванд.

Аз болои далелҳои мушаххаси вайронгардидани ҳуқуқи озодиҳо бар асари оқибатҳои коррупсия аз ҷониби ашхоси мансабдор ба судҳои умумӣ шикоят кардан мумкин аст ва онҳо ҳуқуқ доранд, ки санадҳои ғайриқонуниро бекор карда, ҳуқуқҳои вайроншударо барқарор созанд.

Кафолати муҳими ҳифзи ҳуқуқи озодиҳо аз коррупсия ҳамчунин назорати прокурорӣ мебошад. Мақомоти прокуратура вазифадоранд, ки вайронкунииҳои коррупсионии ҳуқуқи озодиҳо ро пешгирӣ карда, ба бекор кардани санадҳои вайронкунандаи ин ҳуқуқи озодиҳо муваффақ гарданд.

4. КОРРУПСИЯ ҲАМЧУН ҲУҚУҚВАЙРОНКУНИЙ. Ҳуқуқвайронкунииҳои коррупсионӣ вобаста аз соҳаи таарруз ва дараҷаи хавфи ҷамъиятӣ тақсим мешаванд ба:

а) ҳуқуқвайронкунииҳои интизомӣ, ки барои коррупсия шароит фароҳам меоваранд;

б) ҳуқуқвайронкунииҳои маъмурӣ бо коррупсия алоқаманд;

в) ҷиноятҳои характери коррупсионидошта.

Ҳуқуқвайронкунииҳои интизомии фароҳамоварандаи шароит барои коррупсия кирдорҳои пешбиниқардан Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди коррупсия» (моддаи 11) ва Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд, ки ҷораҳои ҷавобгарии интизомиро ба бор меоранд.

Ҳуқуқвайронкунииҳои маъмурӣ бо коррупсия алоқаманд кирдорҳои пешбиниқардан Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди коррупсия» (моддаи 12) ва Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳуқуқвайронкунииҳои маъмуриӣ мебошанд, ки ҷораҳои таъсиррасонии таъмуриро ба бор меоваранд.

Ҷиноятҳои характери коррупсионидошта кирдорҳои тамаъкоронаи пешбиниқардан Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф мешаванд, ки аз ҷониби ашхоси ба иҷрои функцияҳои давлатӣ алоҳиятманд ва шахсони ба онҳо баробарқардашуда бо истифодаи тақомии хидмати содир қардаанд ё аз ҷониби онҳо бо додани неъматҳои содда ва ғайримоддаӣ, афзалиятмандиҳо ва хизматҳои ғайриқонунӣ лоқаманданд.

Ба чиноятҳои характери коррупсионидошта бештар аз 40 чинояти пешбиникардаи Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон мансуб аст. Байни онҳо сӯиистифода аз салоҳиятҳои хидмати, аз меъёр зиёд кардани салоҳиятҳои хидмати, гирифтани ва додани ришва, гирифтани инъомҳо бо роҳи тамаъҷӯӣ, харидани хизматчиӣ, сохтакориҳои хидмати, аз худ кардани ва тороч намудани амвол, хариди тичорати, сӯиистифода аз салоҳиятҳои кормандони ташкилотҳои тичорати ва дигар ташкилотҳо ва боз бисёр чиноятҳои дигар ҳастанд.

Мувофиқи Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон гирифтани мукофоти ғайриқонунии аз ҷониби шахси мансабдор чун «гирифтани пора» (моддаи 319-и КҶ) арзёбии мегардад, гирифтани чунин пора бо роҳи тамаъҷӯӣ аз ҷониби хизматчиёне, ки ашхоси мансабдори давлати нестанд, ҳамчун «гирифтани мукофоти ғайриқонунии бо роҳи тамаъҷӯӣ» арзёбии мешавад. Ба ҳамин монанд додани мукофоти ғайриқонунии ба шахси мансабдори давлати чун «додани пора» (моддаи 320-и КҶ), чунин амал нисбат ба хизматчиини шахси мансабдори мақомоти давлати набуда чун «додани мукофот ба хизматчиӣ» (моддаи 325-и КҶ) арзёбии мегардад.

Сӯиистифода аз ваколатҳои мансаби аз ҷониби шахси мансабдор истифода намудани ваколатҳои ҳукумати худ бар хилофи манфиатҳои хизмати, агар ин кирдор (ҳаракат ё беҳаракати) бо ғараз ё дигар манфиатҳои шахси содир шуда, ба таври ҷиддий ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандон ё ташкилотҳо, ё манфиатҳои қонуниан ҳифзшудаи ҷамъият ё давлатро поймол карда бошад.

Моддаи 314-и Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Меъёри асосии маҳдудсозии гирифтани пора ва мукофоти ғайриқонунии аз сӯиистифода аз ваколатҳои мансаби он аст, ки хангоми сӯиистифода шахси мушаххаси пешниҳодкунандани мукофоти модди ва мутобиқан хизмати ғайриқонунии ҷавобан ба мукофот расонидашаванда нест.

Сохтакориҳои хизмати, яъне аз ҷониби шахси мансабдор, ҳамчунин хизматчиини давлати, ё хизматчиини мақомоти худидорақунии маҳалли, ки шахси мансабдор нямебошад, ба асноди расмӣ дидаю дониста дохил намудани маълумотҳои бардурӯғ, ҳамчунин ба асноди зикршуда ворид намудани ислоҳоте, ки мазмуни аслии онро таҳриф мекунад, ё дидаю дониста додани ҳуҷжатҳои бардурӯғ ё қалбакӣ, агар ин кирдор бо мақсади ғаразнок ё дигар манфиатҳои шахси содир шуда бошад.

Моддаи 323-и Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Қонунгузориҳои чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин кирдорҳои коррупсионӣ дар баҳши хусусӣ, чун азхудқунии ё исрофқориҳои амволи боварқардашуда, ришвадиҳии тичорати, сӯиистифода аз ваколатҳои хизмати ташкилотҳои тичорати ва дигар ташкилотҳо ва ғайраро ба сифати чиноят эътироф мекунад.

Азхудкуни ё нерофкори, яъне тасарруфи амволи ғайр, ки ба гунаҳкор бовар карда сунурда шудаваст, ё дэр ихтиёри ӯ мебошад.

Моддаи 245-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Он чи ки нисбати шахси мансабдори мақомоти ҳокимияти давлатӣ додан ё гирифтани пора номида мешавад, нисбати шахси мансабдори ташкилоти тижоратӣ ё ҷамъиятӣ ҳамчун ришвадиҳии тижоратӣ арзёбӣ мегардад.

Ришвадиҳии тижоратӣ - 1) ғайриқонуни додани пул, қоғазҳои қиматнок ё дигар амвол ба шахсе, ки дар корхонаи тижоратӣ ё дигар корхона вазифаи идоракуниро ба ҷо меорад, ҳамчунин вобаста ба мақоми ишғолиамудан ин шахс ғайриқонуни расонидани хизмати дорон хусусияти амволи ба ӯ барои амали анҷомдоштан (беамалиаш) ба маъфияти ришвадиҳанда; 2) аз ҷониби шахсе, ки вазифаи идоракуниро дар корхонаи тижоратӣ ё дигар корхона анҷом медиҳад, ғайриқонуни гирифтани пул, қоғазҳои қиматнок ё дигар амвол, ҳамчунин аз ҷониби ӯ ғайриқонуни вобаста ба мақоми ишғолиамудан хизматӣ истифода бурдани хизматрасонии дорон хусусияти амволи барои амали анҷомдода (беамали) ба маъфияти ришвадиҳанда.

Моддаи 279-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

5. ТАШКИЛИ ПЕШГИРӢ ВА МУБОРИЗА БАР ЗИДДИ КОРРУПСИЯ. Пешгирӣ ва муборизаро бар зидди коррупсия дар доираи салоҳиятҳои худ ҳаман мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идоракунии давлатӣ, мақомоти хифзи ҳуқуқи назорат, ҷомеаи шаҳрвандӣ, воҳитаҳои ахбори омма ва соҳмонҳои байналмилалӣ ба амал мебароранд.

Вазифаи ҳокимияти қонунбарор (парламент) дар ин соҳа таҳияи қонунгузорию зиддикоррупсионӣ ва ташаккули заминаи ҳуқуқии мубориза бар зидди коррупсия мебошад.

Ҳокимияти иҷроия (ҳукумат) вазифадор аст, ки ислоҳотҳои зиддикоррупсионӣ гузаронад, қондаҳо ва барномаҳои зиддикоррупсионӣ таҳия карда, амали созад, фаъолияти мӯътадили мақомоти маҳсусгардондашударо бобати пешгирӣ ва мубориза бар зидди коррупсия таъмин кунад, ба ташаккули ҳокимияти иҷроия ва хадамоти шаҳрвандии ғайрикоррупсионӣ мусоидат кунад.

Вазифаи ҳокимияти судӣ ниғаҳдорию ҳокимиятҳои қонунбарору иҷроия аз сӯнистифода, химояи ҳуқуқи озодиҳои шаҳрвандон аз худсарӣ ва поймолкуниҳо, ҷазо додани коррупционерҳо ва мубориза бар зидди коррупсия дар муҳити худ мебошад.

Мақомоти хифзи ҳуқуқ ва мақомоти маҳсуси зиддикоррупсионӣ вазифадоранд, ки далелҳои коррупсияро ошкору пешгирӣ ва тафтиш карда, сабабҳо ва шароитҳои ба амал омадани коррупсияро омӯзанд ва таҳлил кунанд, онд ба осон кардани равандҳо ва ҷорӣ намудани усулҳои нави идоракуни, ки имконият медиҳанд, шароитҳо барои коррупсия

камтар гарданд, пешниҳодҳо таҳия созанд, ба аҳли ҷомеа дар боран ҳодисаҳои коррупсия ва вазъи корҳо дар соҳаи мубориза бар зидди коррупсия маълумотҳо манзур намоянд, ба маърифати зиддикоррупсионии шаҳрвандон кӯмак расонанд.

Бизнес ва соҳибкорӣ низ вазифадоранд, ки ба ташаккули иқтисодияти ғайрикоррупсионӣ тавассути амалисозии кодексҳои одоби касбӣ кӯмак кунанд.

Васоити ахбори омма ва созмонҳои ғайриҳукумати дар фошсозии коррупсия, вуҷъати маърифати зиддикоррупсионӣ, баланд бардоштани талаботи одобӣ ва пешгирии коррупсия нақши муҳим мебозанд.

Иштироки фаъолонан ҳар кадоме аз сохторҳои дар боло номбаршудан низоми давлатии зиддикоррупсионӣ дар қори пешгирӣ ва мубориза бар зидди коррупсия гарави ноил шудан ба қомеъҳои дар ин қори душвор мебошад.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: хариди тиҷоратӣ, сӯиистифода аз салоҳиятҳои хидматӣ, азхуд қардан ва тороҷ намудан, сохтакорӣ хидматӣ.

Савол ва супоришҳо:

1. Қадом санадҳои байналмилалӣ- ҳуқуқии ба масъалаҳои пешгирӣ ва мубориза бар зидди коррупсия бахшидашуда ба Шумо маълуманд? Қумҳурии Тоҷикистон иштирокдори қадоме аз онҳо аст?

2. Фикр кунед, ки қадом меъёрҳои Конституцияи (Сарқонуни) Қумҳурии Тоҷикистон ба пешгирии коррупсия нигаронида шудаанд?

3. Навъҳои ҳуқуқвайронкуниҳои коррупсиониро номбар кунед. Онҳо аз якдигар чӣ фарқ доранд?

4. Ба андешаи Шумо, оё коррупсия қиноят аст ва мубориза бар зидди он танҳо қори мақомоти ҳифзи ҳуқуқ мебошад?

5. Вазифаҳои дар назди мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва сохторҳои ҷамъиятӣ истодаро, ки ба пешгирӣ ва мубориза бар зидди коррупсия нигаронида шудаанд, тавсиф бахшед.

§56. ПЕШГИРИИ КОРРУПСИЯ ДАР ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

1. САМТҲОИ АСОСИИ ПЕШГИРИИ КОРРУПСИЯ. Фаъолияти давлат дар соҳаи пешгирӣ ва мубориза бар зидди коррупсия (сиёсати зиддикоррупсионии давлатӣ) дар шароитҳои ҳозира ба самти мустақили сиёсати давлатӣ тағдил меёбад.

Сиёсати зиддикоррупсионӣ таҳия ва мунтазам амалисозии қорабиниҳои давлатӣ онд ба решақан қардани сабабҳо ва шароитҳоест, ки ба пайшравии коррупсия мусоидат мекуванд.

Дар параграфҳои қаблӣ қайд карда шуд, ки коррупсия решаҳо ва сабабҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, ташкилӣ-идоракуний, ҳуқуқӣ ва ахлоқӣ дорад, бинобар ин пешгирии самарабахш ва маҳдудсозии масоҳатҳои коррупсия коркарду амалисозии маҷмӯи чорабиниҳои айнан чунин характер доштаро тақозо мекунад.

Самтҳои асосии ин чорабиниҳои давлатӣ инҳоянд:

- а) банақшагирии чораҳои зиддиамали коррупсия дар сатҳи умумидавлатӣ;
- б) тақмили қонунгузори миллий;
- в) бунёди низоми пурсамар, боадолатона ва шаффофи қабул ба хизмати давлатӣ ва ба ҳо овардани хизмати давлатӣ;
- г) фароҳам овардани шароитҳо барои назорати пурсамари ҷамъиятӣ ва давлатӣ ба тақсимот ва сарфи маблағҳои буҷет;
- г) таҳкими ҳокимияти судӣ;
- д) баланд бардоштани самаранокии ҷаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ оид ба ошкорсозӣ, пешгирӣ ва тафтиши далелҳои коррупсия;
- е) таҳкими низоми институтҳои давлатӣ аз нигоҳи самаранокии ҷаъолияти онҳо дар зиддиамали коррупсия;
- ё) таҳқиқи вазъи коррупсия тавассути методикаи омӯрӣ, иҷтимоӣ ва усулҳои дигар;
- ж) вуҷъати дастрасӣ ба иттилоот, таъмини шаффофияти қабули қарорҳо, ҷалби аҳли ҷомеа ба зиддиамали ҷаъолона бар зидди коррупсия;
- з) таълим ва тарбияи зиддикоррупсионии ашхоси мансабдор ва шаҳрвандон.

? *Фикр кунед, ба андешани Шумо, баъ кадом самтҳои иловагии пешгирии коррупсия мавҷуданд?*

2. БАНАҚШАГИРИИ ЗИДДИАМАЛИ КОРРУПСИЯ.

Муваффақияти сиёсати зиддикоррупсионӣ ҷи дар сатҳи умумидавлатӣ ва ҷи дар сатҳи идоравӣ аз бисёр ҷиҳат вобастаи банақшагирии дурусту босифати ин сиёсат аст.

Банақшагирии умумидавлатии сиёсати зиддикоррупсионӣ таҳия ва қабули Барномаи (стратегияи) давлатии мубориза бар зидди коррупсия дар давраи муайяно дар назар дорад. Қабл аз таҳияи чунин барнома бояд таҳқиқоти амиқи иҷтимоӣ, омӯрӣ ва дигар шаклҳои таҳқиқи ҳолат, сабабҳо ва хусусиятҳои зуҳури коррупсия дар соҳаҳои гуногун сурат биғирад.

Барномабандии умумидавлатӣ имконият медиҳад, ки самтҳои асосии пешгирии коррупсия, мундариҷаи чорабиниҳои зиддикоррупсионӣ, давраҳои гузаронидани онҳо, сохторҳои давлатӣ ва ҷамъиятии сафарбаршаванда, манбаъҳои маблағгузори ва механизмҳои назорати амалисозии барнома муайян карда шаванд.

Шарти муҳимтарини муваффақият дар таҳияи барномаи давлатӣ ба

коркарди он чалб намудани намояндагони ҷомеаи шаҳрвандӣ, доираҳои соҳибкорон, созмонҳои байналмилалӣ ва воситаҳои ахбори омма мебошад.

Бо дар назардошти махсусиятҳои вазифаҳо ва нақши ҳар як идора дар амалисозии ҷораҳои зиддикоррупсионӣ дар асоси барномаи умумидавлатӣ ҳамчунин ҷорабиниҳои идоравиро таҳия ва амалӣ гардондан мумкин аст.

Назорат ба амалисозии барномаи умумидавлатӣ ба зиммаи мақомоти умумидавлатии зиддикоррупсионӣ вогузошта мешавад. Ҳамчунин ҷорӣ намудани амалияи ҳисоботдиҳии мақомоти давлатӣ бо мақсади арзёбии самаранокии фаъолияти зиддикоррупсионии онҳо мувофиқи мақсад аст.

3. ТАКМИЛИ ҚОНУНГУЗОРӢ. Номукаммалии қонунгузорӣ барои ба амал омадани ҳуқуқвайронкуниҳои коррупсионӣ заминаи мусонд фароҳам оварда метавонад. Аз ҷумла ба ин, масалан, мавҷудияти холиғҳо (ноқсҳо), номуайяний ва ихтилофоти санадҳои қонунгузорӣ ё меъёрҳои алоҳидаи онҳо мусондат мекунад. Онҳо ба ашхоси мансабдори коррупсияписанд имконият медиҳанд, ки бо тамаъҷӯии инъомҳои гайриқонунӣ бо роҳи сохтани монеаҳои сунъӣ дар роҳи амалишавии озодонаи ҳуқуқҳои шаҳрвандон машғул шаванд.

Дар ҳуди қонунҳо ё меъёрҳои алоҳида мавҷуд будани монеаҳои беасос дар роҳи амалисозии ниҳтҳои фойданоки ҷамъиятӣ (равандҳои мураккабгардонидашуда, ӯҳдадорҳои серхарҷ ва ё бо душворӣ иҷрошаванда) шаҳрвандон ва ё соҳибкоронро ба хариди гирифтани ашхоси мансабдор ё рафтаи ба сӯи «иктисодиёти пасипардагӣ» маҷбур месозанд. Чунин меъёрҳо дар соҳаи қонунгузории андоз ва гумрук хеле зиёданд.

Бисёр вақт меъёрҳои ҳуқуқ низ ба ашхоси мансабдор баҳри амал кардан бо салоҳиди худ имкониятҳои аз ҳад зиёд медиҳанд, ки ин ҳам савдон озодро дар интиҳоби тарзи ҳалли масъалаҳо осон мегардонад.

Бинобар ин яке аз самтҳои муҳими пешгирии коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон экспертизаи доимии бонизомии қонунгузорӣ ва лоиҳаи қонунҳо бо мақсади дар онҳо бартараф кардани «холиғҳо» барои коррупсия мебошад. Ҳамчунин такмили ҳуди қонунгузории зиддикоррупсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади криминаликунонии (эътироф кардан ба сифати ҷазои ҷиноятӣ) ҳамаи шаклҳои имконпазирии зоҳиршавии коррупсия ва фарогирии қирдорҳои коррупсионии ҳамаи категорияҳои ашхоси мансабдор зарур аст.

4. ОДОБ, ТАНЗИМИ ИХТИЛОФОТИ МАНФИАТҲО, ИНКИШОФИ ҲИСОБОТДИҲӢ ВА ШАФФОФИЯТ ДАР ХИДМАТИ ДАВЛАТӢ. Ташаккули асосҳои одобӣ, ҳавасмандгардонии росткорӣ бо бегаразӣ, таъмини шаффофият ва ҳисоботдиҳӣ шартҳои муҳимтарини пешгирии коррупсия дар хидмати давлатӣ ба шумор мераванд.

? *Фармода, ҳар як хизматчиини давлатӣ бояд чи гуна сифатҳо дошта бошад?*

Одоб (дар забони юнонӣ *ethikos* – маънавияти марбут, ифодакунандаи ақлиаҳои маънавий) низоми меъёрҳои рафтори маънавии инсон, ягон гурӯҳ ё ҷомеаи касбӣ аст.

Талабҳои одоби ба хизматчиёни давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Кодекси одоби хизматчиини давлатӣ, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 июни соли 2004 тасдиқ карда шудааст, баён гардидаанд.

Кодекси одоб муқаррар кардааст, ки хизматчиини давлатӣ бояд:

1) ба амалисозии стандартҳои аз ҷониби умум эътирофшудаи хизмату рафтори беиқсо қўшад, ҳангоми иҷрои вазифаҳои хизматӣ ва вақти фориғ аз хизмат ба онҳо содиқона ва бегузашт пайравӣ намояд;

2) аз ҳаман он чи ки обрӯи мақомоти давлатиро паст мезанад, барканор бошад. Вай ба фонди манфиатҳои шахсӣ ё манфиатҳои дигар одамон набояд ба обрӯи касби худ зарар расонад;

3) фаъолияти худро тавре амалӣ созад, ки ба лаёқати амал кардани худ чун шахси фурӯхтанашаванда ва бегараз ягон зарра шубҳа наафтад;

4) аз таъсири шаҳрвандон, гурӯҳҳои иҷтимоӣ, ташкилотҳои касбии ҷамъиятӣ озоду мустақил бошад, ба ашхос ва ташкилотҳои алоҳида эътибори хоса надихад;

5) аз гирифтани пардохти (подоши) муқаррарнашуда барои иҷрои вазифаҳои худ дар шакли чи моддӣ (пул, инъомҳо) ва чи ғайримоддӣ (хизматҳо) канораҷӯӣ кунад;

6) иштирокро дар корҳои, ки ба онҳо ҳешовандонаш ҷалб шудаанд ё ҳолатҳои дигар, ки баҳри бевосита ё бавосита манфиатдор будани ӯ ба натиҷан ниҳой асос шуда метавонанд ва ин ҳам метавонад, ки бегаразани вайро зеро шубҳа гузорад, рад кунад.

Ҳолати охирин вазъи ихтилофдори манфиатҳо номида мешавад.

Ихтилофи манфиатҳо зиддияти байни вазифаҳои ҷамъиятӣ-ҳуқуқӣ ва манфиатҳои хусусии шахсонӣ мансубдор аст, ки дар ин маврид манфиатҳои хусусӣ қодиранд ба тарзи ғайриҳуқуқӣ ба иҷрои вазифаҳо ва функсияҳои расмӣ аз ҷониби онҳо таъсир расонанд.

Яке аз гуногунавъҳои ихтилофи манфиатҳо дар хизмати давлатӣ **непотизм** мебошад.

Непотизм (аз лот. *nepotis* – набера, ҷиян) вазъиятест, ки дар он як ҳешованд ба кор ҳешованди дигарро қабул намуда, дар ин маврид салоҳияти ба ӯ назорат карданиро дорад.

Протексионизм (ҷўрабозӣ)-ро низ ба нусхаи дигари ихтилофи манфиатҳо дар хизмати давлатӣ мансуб донистан мумкин аст.

Протекционизм (аз лот. protectio – ҳимой, сарпарастӣ) вазъиятест, ки вақти интихоби кадрҳо афзалит ё бартарит ба дӯстон (ҳамсифон, ҳамсабақони соҳҳои донишҷӯӣ, ҳамхизматҳо ва ғайра), сарфи назар аз он ки онҳо барои кор дар вазифаи муайян лоял ҳастанд, ё не, дода мешавад.

Бо мақсади барҳам додани ихтилофи манфиатҳо қонунгузори Чумҳурии Тоҷикистон ба депутатҳо, аъзои Ҳукумат, судяҳо, прокурорҳо ва дигар ашхоси мансабдор ишғол кардани вазифаи дигар ва шуглварзиро бо фаъолияти соҳибкорӣ манъ кардааст. Хизмати яққояи хизматчиёни давлатии ба яққигар ҳеш, агар хизмати онҳо бо тобеияти бевосита ё зерин назорати яққе будани дигаре алоқаманд бошад, манъ аст.

Бо мақсади таъмини назорат ва ҳисоботдиҳандагии хизматчиёни давлатӣ Қонуни Чумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди коррупсия» аз 25 июли соли 2005 хизматчиёни давлатиро вазифадор намудааст, ки ҳамасола дар бораи даромадҳо ва вазъи амволашон декларатсия пешниҳод кунанд.

Ба пешгирии коррупсия ҳамчунин таъмини шаффофияти равадҳои харидҳои давлатӣ, хусусигардонии амволи давлатӣ, додани иҷозатномаҳои (лицензияҳои) давлатӣ, вомбаргҳои Бонки милли, вомбаргҳои кафолатноки ҳукуматӣ, маблағҳои бучетӣ ва равадҳои озодсозӣ аз пардохти андозҳо мусондат мекунад.

5. ТАЪЛИМИ ЗИДДИКОРРУПСИОНИИ АШХОСИ МАНСАБДОР ВА ШАҲРВАНДОН. Воситаи муҳими пешгирии коррупсия вусъату тарғиби донишҳо дар бораи коррупсия, ихтилофоти манфиатҳо, меъёрҳои одоб, ҷазодиҳӣ барои ҳуқуқвайронкуниҳои коррупсионӣ, фароҳам овардани вазъи оштинопазирӣ ба коррупсия дар ҷомеа мебошад.

Ҳалли ин вазифа ташкили таълими доимии ашхоси мансабдори мақомоти андоз, гумрук ва мақомоти дигарро дар ҷойҳои қорашон дар назар дорад. Ташкили курсҳои махсуси таълимӣ онд ба масъалаҳои одоб ва ҷорабиниҳои зиддиамали коррупсия барои ашхоси мансабдори мақомоти марказӣ ва маҳаллии ҳокимият дар Донишкадаи тақмили ихтисоси хизматчиёни давлатии назди Раёсати хизмати давлатӣ дар назди Президенти Чумҳурии Тоҷикистон басо муҳим аст.

Ба соҳибкорон омӯзондани усулҳои зиддиамали фаъолона ба коррупсия ва фошсозии ходимони коррупсияписанд, ҳамчунин баланд бардоштани сатҳи донишҳои ҳуқуқии журналистон ва ба онҳо омӯзонидани усулҳои таҳқиқоти журналистии ҳодисаҳои коррупсионӣ нақши махсус мебозанд.

Гузариши ҷорабиниҳои маърифатӣ ва мувоҳидаҳои ҷамъиятӣ онд ба масъалаҳои мубориза бар зидди коррупсия ва интишори ҳисоботҳои мақомоти давлатӣ дар бораи вазъи иҷроии барномаҳои зидди коррупсионӣ ҳеле муҳим мебошанд.

Вале омили аз ҳама муҳими пешгирии коррупсия ташаккули ҷаҳонбинии зиддикоррупсионӣ дар аҳолии, махсусан дар насли наврас, ғавассути амалисозии барномаҳои таълими оммавӣ бо дохил кардани барномаҳои давлатӣ дар мактабҳо ва донишгоҳҳо мебошад.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: *ихтилофи манфиатҳо, непотизм, протексионизм, одоб.*

Савол ва супоришҳо:

1. *Маънии сӯёсати зиддикоррупсионии давлат чист? Самтҳои асосии пешгирии коррупсияро тавсиф бахшед.*

2. *Қонунгузорию намукамал ба кадом тарз ба инқишофи коррупсия мусоидат мекунад?*

3. *Одоб чист? Нақши одоб дар пешгирии коррупсия чӣ гуна аст?*

4. *Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хизматчиёни давлатӣ чӣ гуна талаботи одоби пешниҳод мешавад?*

5. *Зери мафҳуми ихтилофи манфиатҳо чиро мефаҳманд?*

6. *Ба нақши таълиму тарбияи зиддикоррупсионӣ дар пешгирии коррупсия тавсиф бахшед.*

ФАСЛИ III

МЕХАНИЗМҲОИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚИ ИНСОН

БОБИ 16

МЕХАНИЗМҲОИ МИЛЛИИ ҲИФЗИ

ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН

§ 57. ТАВСИФИ УМУМИИ МЕХАНИЗМҲОИ

ҲИФЗИ ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН

I. МУНДARIЧAI MEХAНИЗМҲOИ МИЛЛИИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚҲOИ ИНСОН ВА НИЗОМИ ОНҲО. Дар адабиёти ҳуқуқшиносӣ мафҳуми «механизмҳои ҳифзи ҳуқуқҳои инсон» васеъ тафсир мешавад. Агар калимаи «механизм» ба маънои аслии воҳиди даруни мошин ё таҷҳизоти томи техникаро ифода намояд, ба маънои маҷозӣ ҳамчун воҳиди сохтори томи низоми фаҳмида мешавад, ки тавассути вай ин ё он кор ба анҷом мерасад. Вақте мо калимаи «механизм»-ро зимни мафҳуми «ҳифзи ҳуқуқҳои инсон» истифода мекунем, албатта, маънои маҷозии онро дар назар дорем. Яъне зерини истилоҳи «механизмҳои ҳифзи ҳуқуқҳои инсон» муносибатҳо ва методҳои ҳуқуқие фаҳмида мешаванд, ки тавассути онҳо ҳуқуқҳои инсон аз ҳама гуна таарруз ҳифз мегарданд. Агар ҳар як муносибат ва методи ҳуқуқӣ дар ин ё он навъи ҳуқуқҳои инсон истифода шавад, онҳо дар якҷоягӣ низоми ҳифзи ҳуқуқҳои инсонро ташкил мекунанд.

Низоми ҳифзи ҳуқуқҳои инсонро ба ду гурӯҳи калон ҷудо кардан мумкин аст: 1) механизмҳои миллии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон; 2) механизмҳои байналмилалӣ ҳифзи ҳуқуқҳои инсон.

Механизмҳои миллии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон роҳҳо ва муносибатҳои мебошанд, ки бо қонунгузории миллии барои ҳифзи ҳуқуқҳои инсон муайян шудаанд. Ҳар як чомеа маънафратдор аст, ки механизмҳои ҳифозат воқеӣ бошанд. Танҳо дар сурати таҳияи механизмҳои пешқадам ва самаранок ва ташкили механизми ягонаи ҳифзи ҳуқуқҳои инсон, ки ҳамаи воҳидҳои он якҷоя амал мекунанд, шароитҳои мусбати риояи ҳуқуқҳои инсонро муқаррару таъмин кардан мумкин аст.

Азбаски механизмҳои миллии ҳифзи ҳуқуқҳои инсонро санадҳои ҳуқуқӣ (Конститутсия, қонунҳои ҷумҳурӣ) ташкил медиҳанд, онҳоро механизмҳои миллии ҳуқуқии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон меноманд.

2. АЛОМАТҲОИ ФАРККУНАНДАИ МЕХАНИЗМҲОИ МИЛЛИИ ҲИФЗИ ҲУКУҚҲОИ ИНСОН. Механизмҳои миллии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон аз механизмҳои байналмилалӣ ҳифзи ҳуқуқҳои инсон бо хусусиятҳои худ фарқ мекунанд.

Якум, агар механизмҳои миллии бо Конститутсия ва қонунҳои ҷумҳурии муайян гарданд, механизмҳои байналмилалӣ ҳифзи ҳуқуқҳои инсон бо санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ танзим мешаванд.

Дуюм, ҳангоми муқаррар кардани механизмҳои миллии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон дастовардҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва таҷрибаи ҷаҳонӣ ба эътибор гирифта мешаванд.

Сеюм, механизмҳои миллии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон аз тарафи давлат маблағгузори ва таъмин карда мешаванд. Давлат механизмҳоро муайян карда, маблағгузори ва қори бонизоми онҳоро таъмин мекунад. Агар ин қор саривақт ва дар сатҳи зарурӣ ташкил карда нашавад, механизмҳо натиҷаи назаррасу дилхоҳ намедиханд.

3. УНСУРҲОИ АСОСИИ МЕХАНИЗМҲОИ МИЛЛИИ ҲИФЗИ ҲУКУҚҲОИ ИНСОН. Мақомот, ташкилот ва шахсони мансабдор ба сифати субъектҳои амалисозандаи ҳифзи ҳуқуқҳои инсон баромад мекунанд. Вобаста ба самти фаъолият, муносибат бо рӯкҳои ҳокимият ва нақши мебозидашон механизмҳои миллии ҳифзи ҳуқуқҳои инсонро ба се унсурҳои асосӣ тақсим кардан мумкин аст:

1. Ҳифзи судии ҳуқуқҳои инсон;
2. Ҳифзи давлатии гайрисудии ҳуқуқҳои инсон;
3. Ҳифзи гайриҳуқуматии ҳуқуқҳои инсон;

Ин се унсурҳои миллии механизмҳои ҳифзи ҳуқуқҳои инсон умумияти бисёре дошта бошанд ҳам, аммо бо мундариҷа, принсипҳои ташкилшавӣ ва методҳои таъсиррасонӣ аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Дар мамлақати мо ҳар сеи ин унсур истифода мешаванд.

Дар мамлақатҳои пешқадами демократӣ дар низомии ҳифзи ҳуқуқи инсон ҳокимияти судӣ мавқеи аз ҳама волоро ишғол карда, ба нақши он баҳои баланд дода мешавад. Ин рӯкҳои ҳокимият баҳсҳои на танҳо байни шаҳрвандон, инчунин шаҳрвандон ва давлатро тавассути амалисозии адолати судӣ ҳаллу ҷасл менамояд. Дар амалияи судии Аврупо ва ИМА баҳсҳои байни шаҳрвандон ва давлатро чун, масалан, «Андрес бар зидди Австрия», «Мейер бар зидди Небраска» ном мегиранд, ки басо ибратангез аст. Ҳангоми иёботу тасдиқ шудани далели аз ҷониби давлат вайрон карда шудани ҳуқуқҳои инсон суд давлатро водор месозад, ки ин ҳуқуқҳои вайронкардашударо барқарор кунад.

Таъиноти асосии ҳокимияти судӣ аз амалисозии адолати судӣ ва ҳифзи ҳуқуқҳои инсон иборат аст. Адолати судӣ мувофиқи тартиботи муқарраркардан қонун сурат гирифта, мувофиқа (раванд) ном дорад. Адолати судӣ тавассути мувофиқаҳои ҷиноятӣ, граждонӣ, маъмурӣ,

конститутсионӣ ва хоҷагӣ амалӣ мешавад. Навъҳои муурофияҳо бо кодексҳо ва қонунҳои соҳавӣ танзим мекунанд, масалан, Кодекси муурофияи ҷиноятӣ (1961), Кодекси муурофияи граждани (1961), Кодекси муурофияи хоҷагӣ (1998), Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурий (1985), Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститутсионӣ» (1995).

Унсурҳои судии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон дар асоси принсипҳои маъмули адолати судӣ амалӣ мегардад. Ба ин принсипҳо ҷиҳатҳои демократӣ ва инсондӯстонаи муурофия ҳосиланд, ки ба ҳифзи ҳуқуқҳои инсон мусоидат мекунанд. Принсипи демократии адолати судӣ ба ҳар касе, ки ҳуқуқҳояшро вайроншуда меҳисобад, имконияти меҳисбад, дар ҷамъомади ошкорою баробари судӣ баромад карда, мавқеи худро тавассути овардани далелҳо ҳимоя кунад ва ба суд ҳақ будани худро исбот намояд. Суд адолати судиро дар асоси арзибии бегаразонаи дархостҳо ва пешниҳодот амалӣ гардонида, бар асоси муътақидии ботинии худ бо дар назардошти донишҳои юридикӣ қарор қабул мекунанд.

Дар низоми миллии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон нақши институтҳои давлатии ғайрисудӣ низ басо қалон аст. Нақши онҳоро ҳангоми ҳифзи ҳуқуқҳои инсон Конститутсия ва қонунҳои ҷумҳурий муайян мекунанд.

Мутобиқи Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаҳои 5, 10, 14) ҳаман мақомоти давлатӣ ва ҳар як шахси мансабдор вазифадоранд, ки ҳуқуқҳои озодиҳои инсонро на танҳо эътирофу риоя кунанд, балки ҳимоя намоянд. Яъне Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳифзи ҳуқуқҳои инсонро муқаррар карда, ҳаман мақомоти давлатӣ ва шахсонии мансабдори онҳоро вазифадор менамояд, ки дар ҳифзи ҳуқуқҳои инсон иштирок кунанд. Дар ин маврид мақомоти давлатӣ ва шахсонии мансабдоре ҳастанд, ки ба ин кор бештар ҷалб мегарданд. Инҳо Президенти мамлакат ва воҳидҳои сохтори дастгоҳи ӯ, Қумитаи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон онд ба таъмини асосҳои конститутсионӣ, ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд ва қонуният, Қумитаи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон онд ба қонунияти конститутсионӣ, қонунгузорӣ ва ҳуқуқҳои инсон, прокуратура, милитсия, адвокатура мебошанд.

Ҳифзи ҳуқуқи инсон аз ҷониби мақомоти номбаршуда ба андозаҳои гуногун ба амал бароварда мешаванд, чунки вазифаҳои асосии баъзе аз онҳо фаъолияти ҳуқуқҳифзкунӣ буда, онҳо бо ҳамин мақсад таъсис ёфтаанд, барои дигарон бошад, чунин вазифаҳо шартинанд, зеро онҳо ин қорро ба андозае баҷо меоранд, ки иҷрои вазифаи асоснашон тақозо менамояд.

Махсусияти институтҳои давлатии ғайрисудии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон аз он иборат аст, ки вай аз мақомоти гуногуни ҳокимияти давлатӣ таркиб ёфта, ҳатто як қатор ташкилотҳои ғайриҳуқуқматиро низ фаро мегирад.

Қайд кардан ҷоиз аст, ки ин созмонҳои ғайридавлатӣ ҳам бошанд (адвокатура), онҳо таъиноти давлатӣ доранд ва функцияҳои сохта-давлатиро ба ҷо меоранд. Махсусияти институти адвокатура бо Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шудааст.

Қисми дигари институти ҳифзи давлатии ғайрисудии ҳуқуқҳои инсонро муассисаҳои гуногуни маъмурии ташкил медиҳанд, ки нисбат ба сохторҳои тобон худ салоҳиятҳои ҳокимиятӣ дошта, метавонанд қарорҳо ё амалиёти ин мақомро бекор кунанд ва ба ҳамин васила ҳуқуқҳои вайроншударо барқарор карда, шахсонро айбдорро ба ҷавобгарии интизомӣ ё маъмурии кашанд. Аммо шакли маъмурии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон тарафҳои манфии худро низ дорад. Масалан, вақти аз ҷониби Раиси вилоят қабул кардани қарор аз рӯи шикоят аз болои қарори раиси ноҳия барои ӯ манфиатҳои идоравӣ, албатта, бегона нестанд. Бинобар ин, чунин унсури ҳифзи ҳуқуқҳои инсон дар бисёр мавридҳо ба кашолқориҳои зиёдатӣ оварда мерасонад.

Дар давлати ҳуқуқбунёд ва демократӣ, ки гоյи асосӣ барои кардани ҷомеаи шаҳрвандӣ, нақши ташкилоту иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва мақомоти худидоракунии маҳаллӣ басо калон аст. Қабл аз ҳама онҳо барои ҷомеаи манфиатҳои ҷомеа таъсис меёбанд ва аз ин рӯ роҳи усулҳои истифода мекунанд, ки рӯҳияи маҷбурсозӣ надошта, бештар ба боварӣ ва эътиқодмандӣ таъяс мекунанд. Ин ташкилотҳо шаҳрвандонро қабул карда, шикоятҳо ва пешниҳодоти онҳоро ғуш мекунанд, бо проблемаҳои онҳо аз наздик шинос мешаванд, дар сурати ошқор гардидани далелҳои вайрон карда шудани ҳуқуқҳо ва манфиатҳо тавачҷӯҳо ба онҳо тавассути ВАО ҷалб месозанд ва бо истифода аз афкори ҷамъиятӣ ҳуқуқҳои вайроншударо ҷомеа мекунанд.

Феълан дар Тоҷикистон беш аз 250 ташкилоти ғайриҳуқуматӣ амал мекунанд, ки дар ҳамкорӣ бо аҳли ҷомеа ва сохторҳои давлатӣ қорҳои муфиди ба ҷомеаи ҳуқуқҳои инсон нигаронидашударо ба ҷо меоранд. Ташкилотҳои ғайриҳуқуматӣ аз рӯи мақоми худ бояд ташаббусқор бошанд ва шаҳрвандони эҷодқори ҷумҳуриро муттаҳид сохта, фаъолияти хешро бо истифодаи захираҳои дохилидавлатии молиявӣ амалӣ созанд.

4. НАҚШИ ҶОМЕАИ ҶАҲОНӢ ДАР ТАКМИЛИ НИЗОМИ МИЛЛИИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН. Дар рушди низоми ҳифзи ҳуқуқҳои инсон нақши ҷомеаи ҷаҳонӣ калон аст. Дар сатҳи байналқалқӣ ҳуқуқи байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқҳои инсон ба низоми дароварда, садҳо санадҳои ҳуқуқиро муттаҳид месозанд. Ин санадҳои ҳуқуқӣ гоյҳои аз ҳама пешқадамро дар бораи ҳуқуқҳои инсон таҳқим бахшида, аз инсоният риояи онҳоро талаб мекунанд. Ва имрӯз ин санадҳои байналмилалӣ ба қонунгузориҳои миллии бисёр мамлақатҳои ҷаҳон бо

роҳи тасдиқ кардан (ратификатсия) ворид гардида, ҳаёти одамони миллатҳои гуногуни сокини ин мамлакатҳоро сабук мегардонанд. Дар ҳамин асос ҳамоҳангии ҳуқуқҳои миллӣ ва байналмилалӣ ба амал меояд. Заминан ин ҳамоҳангӣ Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Дар моддаи 10-и Конститутсия омадааст, ки санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣи Тоҷикистон эътирофкарда қисми таркибии низоми ҳуқуқи ҷумҳуриро ташкил медиҳанд. Агар қонунҳои ҷумҳурӣ ба санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣи эътирофшуда мутобиқат накунад, меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ амал мекунанд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣро тасдиқ (ратификатсия) кардааст, ки дар онҳо ӯҳдадорӣҳои давлатҳои иштирокдор онд ба ворид намудани меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ ба қонунгузориҳои миллӣ муқаррар гардидаанд. Ҳатто дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ» (1998) қондае муқаррар гардидааст, ки мувофиқи он Тоҷикистон барои иҷрои ӯҳдадорӣҳои байналмилалӣ ба зимма гирифтааш санадҳои дохилии меъёрию ҳуқуқӣ қабул мекунанд.

Ба ин тарик, ҳамоҳангшавии ҳуқуқҳои миллӣ ва байналмилалӣ манфиатбахш буда, аз як ҷониб аҳли ҷамъияти Тоҷикистон имконият пайдо мекунанд, ки меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣро истифода кунанд. Аз ҷониби дигар, риояи ҳуқуқҳои инсон дар Тоҷикистон аз тарафи ташкилотҳои бонуфузи байналмилалӣ назорат карда мешавад.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: ҳифзи ҳуқуқҳои инсон, механизмҳои миллии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон, низоми ҳифзи ҳуқуқҳои инсон, ҳифзи судии ҳуқуқҳои инсон, ҳифзи давлатии гайрисудии ҳуқуқҳои инсон, ҳифзи гайриҳуқуматии ҳуқуқҳои инсон.

Савол ва супоришҳо:

1. Зери мафҳуми "механизмҳои миллии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон" чӣ фаҳмида мешавад?
2. Низоми ҳифзи ҳуқуқҳои инсон ба кадом унсурҳо тақсим мешавад?
3. Баҳсҳои байни инсон ва давлатро асосан кадом мақомот ҳаллу фасл мекунанд?
4. Унсурҳои ҳифзи давлатии гайрисудии ҳуқуқҳои инсон чиро мефаҳмонанд ва онро кадом субъектҳо амалӣ мегардонанд?
5. Маълумияти мактаби миёнаи таҳсилоти умумии №12-и деҳаи Ругунд бо хоҷагии давлатии "Тоқпарвар" дар бораи иҷрои қори муайяне қарордод ба имзо расонд. Мувофиқи ин қарордод мактаб ӯҳдадор шуд, ки баҳоран бо қувваи 100 нафар хонандагонии синфи 10 дар 2 га ангурзор тоқҳоро бурад. Ба ин васила муаллимони таълими меҳнат сарбориҳо гирифта, хонандагон малақаҳои тоқбури меомӯхтанд. Илова бар ин хоҷагии давлатӣ ӯҳдадор шуд, ки ба ҳар хонанда барои қори анҷомдодааш дар мӯҳлати на дертар аз 5 рӯзи баъди анҷоми қорҳо музди меҳнат медиҳад.

Хонандагон ӯҳдадорихон худро бонуваффақият ва пурра иҷро намуданд. Аммо маъмурияти хоҷагии давлатии "Тоқпарвар" ӯҳдадори худро иҷро нанамуд, яъне ба хонандагон музди меҳнаташонро наод.

• Дар ин ҳолат чӣ бояд кард?

• Кадом механизми миллии ҳифзи ҳуқуқҳои инсонро истифода кардан мумкин аст ва кадоме аз онҳо аз ҳама пурсамаранд?

• Оё дар доираи соатҳои барои дарси таълими меҳнат ҷудокардашуда ихтиёри ба фаъолияти меҳнатӣ ҷалб кардани хонандагони синфи 10 қонунӣ аст?

§ 58. ҲИФЗИ СУДИИ ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН

1. ҲОКИМИЯТИ СУДӢ: МАФҲУМ ВА АЛОМАТҲО. Ҳокимияти судӣ мутобиқи моддаи 84-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифадор аст, ки ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд, манфиатҳои давлат, ташкилоту муассисаҳо, қонуният ва адолатро ҳифз кунад.

Функсияи асосии суд амалӣ гардонидани адолати судӣ аст. Адолатнокӣ категорияи ахлоқист, чун санги маҳаки бахсхост ва ҳар кас дар лаҳзаи душвор метавонад аз он истифода кунад. Вақте ин адолатро судҳо аз рӯи қонун муайян мекунад, он адолати судӣ номида мешавад. Доираи салоҳияти судҳое, ки адолати судиро амалӣ мегардонанд, дар моддаи 84-и Конститутсия таҳким бахшида шудааст. Фаъолияти дигар судҳо, масалан, чун суди рафиқона, суди ҳакамӣ, ки дар номашон ифода ёфтаасту ин ё он масъалаҳоро ҳал мекунад, амалисозии адолати судӣ ҳисоб намешавад. Барои ҳалли ягон масъалаи мушаххас суди дигар таъсис намедиханд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкили суди фавқулодда манъ аст (моддаи 84-и Конститутсия). Бо назардошти он ки тартиби фаъолияти судҳои фавқулодда ба талаботи принсипҳои демократӣ ҷавобгӯ нест, таърих ин таҷрибаи манфии адолати судиро маҳкум кард.

Ҳокимияти судӣ бо як қатор аломатҳои аз дигар мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ фарқ мекунад.

Ҳокимияти судӣ руқни мустақили ҳокимияти давлатӣ аст. Манбаи таъсиси ҳокимияти судӣ, чун дигар руқҳои ҳокимияти давлатӣ, халқ мебошад ва он бо вай дар асоси баробарҳуқуқӣ ҳамкорӣ мекунад. Дар мавриди ворид шудани шикоят аз амалҳои дигар руқҳои ҳокимият суд амали онҳоро санчида, фаъолияти зиддиҳуқуқиашонро нишон медиҳад ва санадҳои гайриқонунии ин мақомотро бекор месозад.

Адолати судӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо аз ҷониби суди мустақил амалӣ мегардад. Амалисозии адолати судӣ салоҳияти ҳокимияти судӣ аст.

Ҳокимияти судӣ ба ягон ҳокимияти дигар тобеъ нест, судяҳо ҳангоми амалӣ гардонидани адолати судӣ мустақил буда, танҳо ба Конститутсия ва қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон итоат мекунад. Касе ҳақ надорад.

ки ба фаъолияти судяҳо мудохила кунад. Дахлат ба фаъолияти судя чиноят аст ва шахсони гунаҳкор барон монез шудан ба амалишавии адолати судй тибки моддаи 345-и КЧ ба ҷавобгарии чиноятй кашада мешаванд. Мустакилияти судяҳо бо кафолатҳои ҳукукию иҷтимоӣ таъмин мегардад. Дар натиҷа ҳангоми амалисозии адолати судй қарорҳои катъие қабул карда мешаванд, ки ризоият ё тасдиқ намудани қасеро талаб намекунанд ва иҷрои онҳо ҳатмй аст (Моддаи 8-и Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳо»).

Ҳокимияти судй мувофиқи тартиботи муқарраркардан қонун, ки дар моддаи 2-и Қонуни конституцсионии ҚТ «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ифода гардидааст, тавассути истехсолоти судии конституцсионӣ, гражданий, хоҷагӣ, маъмурӣ ва чиноятй амалй гардонанда мешавад.

Зери мафҳуми муурофияи судй фаъолияти бо қонун муайянкардашудан суд оид ба баррасию ҳал кардани қорҳои маъбут ба муносибатҳои ҳукукии субъектҳои дар онҳо иштироккунанда фаҳмида мешавад. Тартиботи муурофиявй ба суд имконият медиҳад, ки оид ба ҳар баҳс ҳақиқатро муқаррар созад ва дар асоси қонун қарори адолатнок қабул намояд.

Хусусиятҳои дар боло қайдгардида мундариҷан ҳокимияти судиро муайян карда, онро аз дигар руқҳои ҳокимияти давлатй фарқ мекунонанд.

2. НИЗОМИ СУДЙ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН. СУДҲОИ ДОИРАИ САЛОҲИЯТАШОН УМУМЙ ВА МАХСУС.

Зери мафҳуми низоми судй ҳамаи судҳо ва звеноҳои онҳо фаҳмида мешавад. Моддаи 84-и Конституцсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон низоми судиро ба тариқи зайл муайян кардааст: Суди Конституцсионӣ, Суди Олй, Суди Олии иқтисодӣ, Суди харбӣ, Суди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои вилоят, шаҳри Душанбе, шаҳр ва ноҳия, Суди иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоят ва шаҳри Душанбе.

Ин низоми судй ягона буда, ҳамаи звеноҳо адолати судиро ба амал мебароранд. Тарзи ташкил, сохтор ва фаъолияти онҳо бо Қонуни алоҳидан конституцсионӣ ба танзим дароварда шудааст.

Низоми судиро вобаста ба салоҳият ва самти фаъолият ба ду гурӯҳи шартй ҷудо кардан мумкин аст:

1. Судҳои салоҳияташон умумӣ.
2. Судҳои салоҳияташон махсус.

Ба судҳои салоҳияташон умумӣ инҳо дохил мешаванд: Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Суди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои вилоятй, суди шаҳри Душанбе, судҳои шаҳрию ноҳиявй. Гурӯҳи маъмур аз се звено иборат буда, ҳар як звено воҳиди алоҳидан маъмурӣ -

территориявӣ ва дар маҷмӯъ тамоми мамлакатро фаро мегирад. Ин судҳо аксари кулли қорҳоро баррасӣ менамоянд ва баъзан онҳоро судҳои умумиграждани низ менаманд.

Суди конституционӣ ба судҳои салоҳияташон махсус мансуб буда, ба низоми ягонаи судии Ҷумҳурии Тоҷикистон шомил аст. Ҳамзамон Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми махсус дорад. Тартиби ташкилшавӣ ва фаъолияти он бо Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаи 89) ва Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (1995) муайян карда шудааст. Мутобиқи моддаи 1-и қамин Қонуни конституционӣ Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми ҳокимияти судӣ онд ба ҳифзи Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон аст.

Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади таъмини волоият ва амали мустақими меъёрҳои Конститутсия дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳифзи Конститутсия, ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд таъсис ёфтааст.

Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми судӣ ҷои аввалро ишғол карда, аз 7 судья бо шомилсозии Раис, ҷонишини ӯ ва судьяҳои иборат аст, ки онҳоро бо пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Маҷлиси миллии интихоб менамояд. Яке аз онҳо намоёнанд Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон мебошад.

Дар Суди конституционӣ парвандаҳои ошқоро баррасӣ мешаванд. Ҳар кас ҳуқуқ дорад дар қамъномаи судии Суди конституционӣ иштирок карда, бо рафти қори он шикоят шавад. Муҳофизат муҳофизатӣ буда, тарафҳои хангоми пешниҳоди далелҳои ва дархостҳои ҳуқуқҳои баробар доранд.

Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон» доирани субъектҳои, ки ҳуқуқи ба Суди конституционӣ муриҷат қардан доранд, муайян менамояд (моддаи 37). Баробари субъектҳои дигар шаҳрвандон низ ҳақ доранд ба Суди конституционӣ бар асоси истифодаи қонун ва танҳо баъди баррасӣ шудани шикоятҳои дар мақомоти дахлдор онд ба масъалаҳои вайрон қарда шудани ҳуқуқҳои конституционӣ ё манфиатҳои қонуниашон муриҷат қунанд. Бо ин роҳ онҳо метавонанд ҳуқуқҳои асосии худро ҳифз қунанд.

Сарфи назар аз он ки моддаи 37-и Қонуни конституционӣ «Дар бораи Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон» қунин ҳуқуқро ба «шаҳрвандон» мутааллиқ қонистааст, аммо истилоҳи мазқур шаҳрвандони қоричӣ ва ашқоси бетабааро низ фаро мегирад. Мутобиқи моддаи 37-и Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ариҷаҳои шаҳрвандон танҳо дар суратҳои зерин қабул қарда мешаванд:

1. Агар қонуни татбиқшуда ҳуқуқҳои конституционии шаҳрвандонро вайрон намура бошад.

2. Агар қонун дар парвандаи мушаххас аллақай татбиқ карда шуда бошад ва аз ҷониби мақомоти дахлдор аллақай баррасӣ шуда бошад.

Бояд дар назар дошт, ки ба Суди конституционӣ бо шикоят аз болои санадҳои меъёрию ҳуқуқии дар моддан 89-и Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон» нишондодашуда: қонунҳо, санадҳои ҳуқуқи яққояи Маҷлиси миллий ва Маҷлиси намояндагон, Маҷлиси миллий, Маҷлиси намояндагон, Президент, Ҳукумат, Суди Олӣ, Суди Олии иқтисодӣ ва дигар мақомоти давлатию ҷамъиятӣ, созишномаҳои ҳукми амал пайдоинакардан Ҷумҳурии Тоҷикистон муроҷиат кардан мумкин аст.

Аз рӯи натиҷаҳои баррасии муроҷиати шахс бобати вайрон карда шудани ҳуқуқҳои конституционӣ ё озодиҳо суд яке аз чунин қарорҳоро қабул мекунад:

1. Дар бораи ба Конституция мутобикатнадошта ҳисоб кардани қонун ё қисмати он ва аз эътибор соқит донишани он.

2. Дар бораи ба Конституция мутобикатнадошта ҳисоб кардани қонун ё қисмати он.

Дар фаъолияти Суди конституционӣ ҳуқуқҳои инсон нақши махсус доранд. Ҳамасола ба Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи гайриконституционӣ будани ин ё он санад дахҳо шикояту аризаҳо ворид мегарданд. Дар бисёр ҳолатҳо дархостҳо дар бораи мутобикат накардани онҳо ба Конституция аз ҷониби суд қонеъ қунонида мешавад.

Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон зинаи олии судӣ буда, хангоми баррасии парвандаҳои ҷиноятӣ, гражданий ва маъмурӣ ба фаъолияти судҳои ВМКБ, судҳои вилоят, шаҳри Душанбе, шаҳру ноҳияҳо, судҳои ҳарбӣ назорат мебарад.

Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи вақолатҳои худ парвандаҳоро ба сифати суди зинаҳои якум, дуҷум, мувофиқи тартиби назорат ва аз рӯи ҳолатҳои нав муайяншуда баррасӣ менамояд: барои санҷиши конституционии қонуни татбиқшуда онд ба парвандаи мушаххас ҳуқуқ дорад ба Суди конституционӣ муроҷиат намояд; амалияи судиро ҷамъбаст мекунад, ба судҳо онд ба масъалаҳои истифодаи қонунгузори амалқунонда, ки хангоми баррасии парвандаҳои судӣ ба миён меоянд, шарҳу тавзеҳоти роҳбарқунонда медиҳад, дигар вақолатҳои ба вай додан қонунро ба ҷо меорад.

Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз Раис, ҷонишини аввали ӯ, ҷонишинон, судҳо ва машваратчиёни халқӣ, ки онҳоро бо пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Маҷлиси миллий Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон интихоб менамояд, таркиб меёбад.

Дар Суди Олӣ Пленуми Суди Олӣ, раёсати Суди Олӣ, коллегияи судӣ онд ба парвандаҳои гражданий Суди Олӣ, коллегияи судӣ онд ба

парвандаҳои ҷиноятии Суди Олӣ ва коллегияи ҳарбӣ ташкил карда мешавад.

Суди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои вилоятҳо, суди шаҳри Душанбе аз раис, ҷонишини якум, ҷонишинони раис, судяҳои суд ва машваратчиёни ҳалқӣ иборатанд.

Азбаски судҳои энкргардида судҳои звенон васатланд, парвандаҳоро ҳам чун судҳои моҳиятан зинаи аввал ва ҳам ба сифати зинаи кассатсионӣ назораткунанда баррасӣ мекунанд.

Ин судҳо ба сифати зинаҳои кассатсионӣ назораткунанда парвандаҳоро баррасӣ мекунанд, ки судҳои шаҳриву ноҳиявӣ ба сифати зинаҳои моҳиятан якум баррасӣ кардаанд. Яъне агар даъвогар ё ҷавобгари маҳкумшуда ё ҷабрданда аз рӯи парванда бо қарор ё ҳукми суди ноҳия ё шаҳр розӣ набояд ва аз замони эълон гардидани ҳукмнома 7 рӯз ва қарор 10 рӯз нагузашта бошад, ҳақ дорад, ки бо шикоят ба Суди ВМКБ, судҳои вилоятӣ, суди шаҳри Душанбе муроҷиат кунад. Суди ВМКБ, судҳои вилоятӣ, суди шаҳри Душанбе дар навбати худ вазифадоранд, ки шикоятро қабул карда, дар муҳлати на бештар аз як моҳ онро баррасӣ намоянд.

Судҳои шаҳрӣ ва ноҳиявӣ звенон асосии низоми судии мамлакатро ташкил медиҳанд. Дар ҳамаи шаҳрҳо ва ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон судҳои шаҳриву ноҳиявӣ таъсис дода шудаанд.

Судҳои шаҳрӣ ва ноҳиявӣ парвандаҳои граждани, ҷиноятӣ ва маъмуриро моҳиятан баррасӣ мекунанд. Ба онҳо баррасии ҳамаи парвандаҳо, ба истиснои парвандаҳои, ки барои баррасиашон судҳои болоӣ ваколатдоранд, мумкин аст. Судя аз рӯи натиҷаҳои баррасии парвандаҳои ҷиноятӣ ҳукм ва парвандаҳои граждани қарор мебарорад. Қори тамоми низоми судӣ аз сифати қори судяҳои ин зveno вобаста аст.

Ба судҳои шаҳриву ноҳиявӣ онд ба ҳамаи масъалаҳо муроҷиат кардан мумкин аст. Масалан, одам техникаи машини рӯзгор харид ва он зуд аз қор баромад. Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои истеъмолкунандагони Ҷумҳурии Тоҷикистон» харидор ҳақ дорад иваз кардани қизи вайрон ва дар сурати набудани ҳамон ҳел қиз баргардондани маблағи додаашро талаб кунад. Дар сурати қонён гардонда нашудани талаботи харидор вай ҳақ дорад ба суд муроҷиат кунад, суд бошад, дар навбати худ вазифадор аст, ки аризаҳо моҳиятан пурра, объективӣ ва бегаразона баррасӣ карда, аз рӯи натиҷаҳои он қарор қабул намояд. Ё шаҳриванд бо қарори қабулкардани сардухтури стансияи санитарии эпидемиологӣ розӣ нест. Дар ин маврид ҳам ӯ ҳақ дорад барои муайян кардани дурустӣ ё нодурустии қарори сардухтур ба суд муроҷиат кунад. Садҳо чунин мисолҳоро, ки предмети баррасӣ дар суд мебошанд, звардан мумкин аст.

Судҳои иқтисодӣ. Низоми судҳои иқтисодии мамлакат, ки судҳои салоҳияташон маҳсус мебошанд, аз Суди Олии иқтисодӣ, судҳои иқтисодии ВМКБ, вилоятҳо ва шаҳри Душанбе иборат аст.

Судҳои иқтисодӣ баҳсҳои хоҷагиро баррасӣ мекунанд. Моҳияти парвандаҳои мазкур баҳсҳои байни субъектҳои хоҷагидор аст. Инҳо беш аз ҳама баҳсҳои байни корхонаҳо ва ташкилотҳо мебошанд. Аммо бо ба назари эътибор гирифтани мақоми моликияти хусусӣ шаҳрвандон низ дар ин кор чун тарафҳо баромад мекунанд. Соҳибкорони инфиродӣ низ метавонанд дар суди иқтисодӣ ҳуқуқҳо ва манфиатҳои қонунии худро ҳимоя кунанд.

Судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қори ҳифзи кафолатҳо (озодиҳои иқтисодӣ, баробарҳуқуқӣ ва ҳифзи ҳамаи шаклҳои моликият) ва ҳуқуқҳои иқтисодӣ (ҳуқуқи моликият ва таллофии зарар), ки дар моддаҳои 12, 32-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян шудаанд, нақши муҳим мебозанд.

Масалан, комбинати консервбарории «Себи сурх» ба хоҷагии деҳқонии «Азим» маблағро сари вақт напардохт. Ба ин васила ба хоҷагии деҳқонӣ, ки моликияти хусусӣ аст, зарар расонида шуд. Хоҷагии деҳқонии «Азим» ҳуқуқ дорад, ба суди иқтисодии вилоят бо талаби ситондани маблағ ва таллофӣ қардани зарари расонидашуда муроҷиат кунад ва ба ҳамин васила тавассути суди иқтисодӣ ҳуқуқи конституционии худро ҳифз намояд.

Судҳои ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба низоми судии Ҷумҳурии Тоҷикистон шомил буда, чун судҳои салоҳияташон махсус адолати судиро дар ҳамаи қисмҳо, муассисаҳо, корхонаҳо, ташкилотҳои Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, қўшунҳои дохилии Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қўшунҳои сарҳадии Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи ҳолатҳои фавқулодда ва мудофиаи граждани назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти идоракунии ҳарбӣ ва дигар қисмҳои ҳарбӣ ба амал мебарорад.

Судҳои ҳарбӣ дар ҳайати Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи принсипи территориявӣ онд ба маҳали ҷойгиршавии гарнизонҳо ташкил гардида, аз судҳои ҳарбии гарнизонҳо ва коллегияи ҳарбии Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таркиб меёбанд.

Фаъолияти судҳои ҳарбӣ ба ҳимояи ҳуқуқҳо ва озодиҳои хизматчиёни ҳарбӣ, шаҳрвандони дар ҷамъомадҳои ҳарбӣ иштирокдошта ва дигар шаҳрвандон ва манфиатҳои қонунии қисмҳо, корхонаҳо, ташкилоту муассисаҳои ҳарбӣ, таҳкими қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ нигаронида шудааст.

Судҳои ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамаи категорияҳои парвандаҳои ҷиноятии марбут ба хизматчиёни ҳарбӣ, шахсони ӯҳдадорҳои ҳарбӣ дошта ва ё бо иштироки онҳо ба амаломадаро баррасӣ мекунанд.

Ба судҳои ҳарбӣ қорҳои марбут ба Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин парвандаҳо, ки хизматчиёни ҳарбӣ дар он ба

сифати тараф (ҳо) баромад мекунад, тобеанд. Судҳои ҳарбӣ ҳамчунин парвандаҳои аз рӯи шикоятҳои хизматчиёни ҳарбӣ аз болон қарорҳо ва фармонҳои мақомоти идоракунии ҳарбӣ, ки ҳуқуқҳо ва озодиҳои конституционии онҳоро вайрон мекунад, баррасӣ менамоянд.

Ба ин тарик, низоми судии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз судҳои салоҳиятҳои умумӣ ва махсус иборат буда, ҳар кадоме аз онҳо дар қисми ҳифзи ҳуқуқҳои инсон нақши муҳим доранд.

3. АДОЛАТИ СУДӢ. ФУНКСИЯИ АСОСИИ МАҚМОТИ СУДӢ ДАР АМАЛИСОЗИИ АДОЛАТИ СУДӢ. Моддаи 2-и Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» муқаррар кардааст, ки ҳокимияти судӣ танҳо ба судҳо мутааллиқ аст ва ягон мақомот ё шахси дигар ҳақ надорад, ки ба зимми худ функцияи амалисозии адолати судиро бигирад. Яке аз фарқиҳои асосӣ, ки субъекти адолати судӣ танҳо суд аст ва дигар ягон мақомоте онро иваз карда наметавонад, аз ҳамин ҷост. Вобаста ба он ки ҳокимияти судӣ рӯи гуногунавъии ҳокимияти давлатист, пас адолати судӣ ҳамчун як навъи фаъолияти давлатӣ баромад мекунад.

Дигар аломати адолати судӣ тартиби махсуси муҳофизатии амалишавии он мебошад. Яъне парвандаҳои гуногун (ҷиноятӣ, граждани, маъмурӣ, ҳоҷагӣ ва конституционӣ) мувофиқи тартиботи муқарраркардаи Қонуни конституционӣ «Дар бораи Судии конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (1995), Кодекси муҳофизатии ҷиноятӣ (1961), Кодекси муҳофизатии граждани (1961), Кодекси муҳофизатии ҳоҷагӣ (1998), Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ (1985) баррасӣ мешаванд. Ин тартиби муҳофизатӣ имкон медиҳад, ки ҳуқуқҳо ва манфиатҳои ашхоси ба муҳофизатии судӣ ҷалбшуда таъмин карда шаванд.

Адолати судӣ танҳо мувофиқи тартиботи муқарраркардаи муҳофизатӣ амалӣ мегардад ва вайрон кардани он маънии адолати судиро зерини шубҳа мегузорад. Суд ҳангоми баррасии парвандаи мушаххас меъёрҳои гуногуни ҳуқуқро истифода мекунад ва ба фикри ягонаи омада, қарори дахлдор қабул менамояд. Бинобар ин адолати судӣ қарори боадолатонаи ба қонун асосёфтаи суд мебошад.

Бо дар назардошти андешаҳои боло ба чунин хулосаи омадан мумкин аст, ки адолати судӣ яке аз вазифаҳои махсуси давлат буда, дар ин самт дар муҳофизатии судӣ парвандаҳои ҷиноятӣ, граждани, маъмурӣ, ҳоҷагӣ ва конституционӣ баррасӣ шуда, дар асоси Конституция ва қонунҳои қарорҳо қабул мегарданд. Натиҷаи он қабули қароре мегардад, ки ба ҳифзи ҳуқуқҳо ва манфиатҳои қонунӣ вайронгардида нигаронида шуда, иҷрои он хатмист.

4. ПРИНЦИПҲОИ АДОЛАТИ СУДӢ. Адолати судӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси қоидаҳои умумиҳуқуқие ба амал бароварда мешавад, ки моҳияти демократии ташкил ва фаъолияти судиро ифода менамояд.

Ин қоидаҳои умуминисонӣ принципҳои адолати судӣ мебошанд. Принципҳои адолати судӣ тӯли замонҳои дароз роҳи барқароршавии ҳудро паймуда, дар ин байн фаъолияти суд ва рушди ҳаёти ҷамъиятӣ дар шуури ҷамъиятӣ бартарӣ ҳосил кардани арзишҳои умумибашариро тақдир бахшидаанд. Ин принципҳо дар санадҳои дар боло зикргардида таҳким ёфтаанд ва дар тантанаи адолат аҳамияти калонро моланд.

Принципҳои адолати судӣ, ки дар Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳким ёфтаанд, инҳоянд: қонуният (моддаи 10); мустақилияти ҳокимияти судӣ (моддаҳои 9,84); амалишавии адолати судӣ ҳангоми баробарҳуқуқии ҳама дар назди қонун ва суд (моддаи 17); таъмини ҳуқуқҳои инсон ба қиёсати ҳифзи судӣ (моддаи 19); қиёсати ҳуқуқҳои ҳангоми амалишавии адолати судӣ (моддаҳои 19,92); фарзияи бегуноҳӣ (моддаи 20); мустақилияти судьяҳо ва тобеияти онҳо танҳо ба Конститутсия ва қонунҳо (моддаи 87); баррасии танҳо ва дастаҷамъонаи парвандаҳо (моддаи 88); амалисозии адолати судӣ бар асоси мубоҳиса ва баробарии тарафҳо (моддаи 88); ошкоро будани мурофиаи судӣ (моддаи 88); забони мурофиаи судӣ (моддаи 88).

Адолати судӣ аз рӯи ҳамаи категорияҳои парвандаҳо (гражданӣ, ҷиноятӣ, ҳоҷагӣ ва конститутсионӣ) бояд дар асоси принципҳои зикршуда амалӣ гардад. Дар сурати риоя нашудани яке аз принципҳои ҳукм ё қарори суд ғайриқонунӣ ҳисобида, он аз ҷониби суди болоии зинаи дуюми бекор карда мешавад.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: ҳокимияти судӣ, низоми судӣ, мурофиаи судӣ, судҳои салоҳиятҳои умумӣ ва маҳсус, Суди конститутсионӣ, суди иқтисодӣ, суди ҳарбӣ, адолати судӣ, принципҳои адолати судӣ.

Савол ва супоришҳо

1. Ҳокимияти судӣ чист ва аломатҳои он чигунаанд?
2. Зери истилоҳи «мурофиаи судӣ» чӣ фаҳмида мешавад?
3. Низоми судии Ҷумҳурии Тоҷикистон кадом судҳоро фаро мегирад?
4. Ҳаёт ва салоҳиятҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро номбар кунед.
5. Ҳаёт ва салоҳиятҳои судҳои вилоятиро номбар кунед.
6. Ҳаёт ва салоҳияти судҳои шаҳрӣ ва ноҳиявиро номбар кунед.
7. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон судҳои дигар (конститутсионӣ, иқтисодӣ, ҳарбӣ) барои чӣ таъсис дода шудаанд?
8. Шихе ба Суди конститутсионӣ ба кадом масъала мувоҷиҳат карда метавонад?
9. Кадом шартҳои қабули аризаи шаҳрвандон аз ҷониби Суди конститутсионӣ мавҷуданд?

10. Аломатҳои адолати судӣ ва принципҳои онро номбар кунед.

11. Шаҳрванд Қодиров В.С. бо мақсади харидани трактор аз шаҳрванд Шарифов Р.И. 2 ҳазор сомонӣ қарз пурсид ва ваъда дод, ки баъди вақти муайяне арзро бармегардонад. Қодиров В.С. пулро гирифта, ба Шарифов Р.И. дар ин усул забонхат дод. Вақти ваъдагӣ инҷом ёфт, вале Қодиров В.С. пулро ба Шарифов Р.И. барнагардонд. Қодиров В.С. аз Шарифов Р.И. қарзаширо пурсид. Вале Шарифов Р.И. гуфт, ки феълан пул надорад, ҳамин ки ҳосилро гундошта, пул пайдо мекунад, қарзро бармегардонад. Ин далел Шарифов Р.И.-ро қонеъ насохт. Аз рӯи ин баҳс Шарифов Р.И. ба кадом суд муроҷиат карда метавонад?

12. Парвандои ҷиноятиро нисбати хизматчиҳои ҳарбӣ кадом суд баррасӣ мекунанд?

§59. МЕХАНИЗМҲОИ МАЪМУРИИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН

**1. ИНСТИТУТҲОИ ДАВЛАТИИ ҒАЙРИСУДИИ ҲИФЗИ
ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН ВА МАХСУСИЯТҲОИ ФАЪОЛИЯТИ ОНҲО.**
Дар амалисозии эҳтирому риояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон баробари ҳокимияти судӣ дигар мақомот ва муассисаҳо, созмонҳо ва шахсони мансабдор низ фаъолият мебаранд. Нақш ва шакли фаъолияти ҳар кадоме аз ин мақомот аз доираҳои ҳуқуқӣ вобастаанд. Ин механизми ҳифзи ҳуқуқҳои инсонро баъзан «механизми маъмури-ҳуқуқии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон» низ меноманд. Мо мавзӯи мазкурро зери унвони инstituti давлатии ғайрисудии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон меомӯзем. Ин ҷо мо мақомотеро фаро мегирем, ки маъмуриест аммо институтҳои давлатӣ мебошанд ва дар баробари вазифаҳои асосиашон бо ҳифзи ҳуқуқҳои инсон низ машғул мешаванд. Масалан, комитети Маҷлиси миллӣ, комитети Маҷлиси намояндагон, адвокатура, прокуратура мақомоти маъмури набуда, институтҳои давлатӣ мебошанд ва ҳамчунин бо ҳифзи ҳуқуқҳои инсон машғуланд. Аз ин рӯ, омӯзиши онҳо дар доираи мақомоти маъмури чандон дуруст нест.

Шаклҳо ва навъҳои фаъолияти давлатӣ басо вусъатнок буда, аз конунзодкунӣ, иқтисоддорию созмондиҳӣ, фарҳанг ва тарбия, мудофия ва амният, ҳифзи ҳуқуқ ва ҳимояи тартиботи ҷамъиятӣ иборатанд. Ҳар кадоме аз вазифаҳои номбаршуда аз ҷониби мақомоти дахлдор ба хоҳири таъминии талаботи инсон, манфиатҳои ҷамъият ва давлат амалӣ мегарданд.

Вазифаи таъминии шароитҳои шонстайи зиндагӣ, риояи ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон матлаби ғамхории давлат дар симони мақомоти он аст. Мақомоти давлатӣ вазифаҳои соҳавии худро иҷро карда истода ҳамзамон вазифадоранд, ки ҳуқуқҳои инсонро на танҳо риоя кунанд, балки дар ҳолатҳои зарурӣ ҳифз кунанд. Аз иҷрои ин вазифа мутобики талаботи моддаи 10-и Конститутсия касе озод нест. Аммо мақомот ва

муассисаҳое ҳастанд, ки ҳифзи ҳуқуқҳои инсон вазифаи асосиашон мебошад.

Боз як хусусияти институтҳои давлатии ғайрисудии ҳифзи ҳуқуқи инсон ин аст, ки фаъолияти онҳо дар муқоиса бо ҳифзи судӣ характери нисбатаи динамикӣ, яъне фаъол дорад. Яъне агар ҳокимияти судӣ механизми ҳимояро танҳо ҳангоми гирифтани шикоятҳо ба амал барорад, мақомоти маъмурӣ метавонанд бо ташаббуси худ ҳодисаҳои ҳуқуқвайронкуниро муқаррар карда, барои барқарорсозии ҳуқуқҳои вайроншуда чораҳои ҷуръасир бинанд.

Дуҷум, агар суд аризаро мувофиқи тартиботи муқарраркардаи кодекси мурофиавӣ баррасӣ намояд, мақомоти маъмурӣ онро дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муроҷиати шаҳрвандон», ки 11 декабри соли 1996 қабул гардидааст ва дигар қонуниҳои соҳавӣ баррасӣ мекунанд. Қонуни зикршуда дар қисми батанзимдарории муносибатҳои ҷамъиятӣ бобати овардани арзу шикоятҳо ва тартиби баррасии онҳо аз ҷиҳати шахси мансабдор нақши калон мебозад. Дар ин қонун мафҳуми мундариҷаи **пешниҳодот, аризаҳо ва шикоятҳо** қушода дода шуда, шахси мутасаддӣ баррасию ҳалли онҳо муқаррар гардидаанд, муҳлатҳои баррасӣ, оғозсозӣ аз натиҷаҳои баррасии муроҷиатҳо муайян шудаанд. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади иҷрои талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муроҷиати шаҳрвандон» 2 сентябри соли 1998 таҳти №345 Дастурамали коргузори бо муроҷиатҳои шаҳрвандонро қабул кардааст. Ин дастурамал тартиби қабул ва ҳалли муроҷиатҳои шаҳрвандонро танзим мекунад.

2. ПРЕЗИДЕНТ - ҲОМИИ КОНСТИТУТСИЯ ВА ҚОНУНҲО, ҲУҚУҚ ВА ОЗОДИҲОИ ИНСОН ВА ШАҲРВАНД. Мақом, вазъи ҳуқуқӣ ва нақши Президентро дар ҳаёти ҷамъиятию сиёсии ҷомеа боби 4-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян кардааст.

Мутобиқи моддаи 64-и Конститутсияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Сарвари давлат ва ҳокимияти иҷроия (Ҳукумат) аст.

Президент ҳомии Конститутсия ва қонуно, ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд, кафили истиқлолияти миллӣ, ягонагӣ ва тамомияти арзӣ, пойдеории онҳо, риояи қарордодҳои байналмилалӣи Тоҷикистон мебошад.

Мундариҷаи ин моддаи Конститутсия васеъ аст. Аввалан, дар ин модда қайд гардидааст, ки Президент ҳомии Конститутсия ва қонуно аст. Яъне Президент шахсест, ки ҳифзи Конститутсия ва қонуноро қарордиҳанда мебошад. Президент на танҳо шахси муқаррарӣ, ӯ институт, мансаби олии давлатӣ мебошад. Вай соҳиби ҳокимияти ҳифзкунандаи муқаррароти Конститутсия ва қонуноест, ки дар онҳо ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон таҳким бахшида шудаанд. Соқиян, Президент ҳомии ҳуқуқҳо ва озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрванд аст. Ин вазифаро Президент бо роҳи воситаҳои гуногун ба ҷо меорад. Аз як тараф, вай бевосита бо одамони воҷеҳӯрад, шикоятҳои дарҳостҳои онҳоро ғуш мекунад ва барои

баргарафсозии ҳуқуқвайронкуниҳо ва барқарорсозии ҳуқуқҳои вайроншуда чораҳои мушаххас меандешад. Чораҳои, ки Президент мебинад, Ғаври ва самараноканд. Масалан, ҷавобан ба муроҷиати сокинони минтақаи Рашт бобати нокифоягии таъмини ҳуқуқҳои онҳо ба иттилоот дар минтақаи Рашт дар муддати кӯтоҳтарин маркази паҳши барномаҳои телевизионӣ сохта ба истифода дода шуд.

Аз тарафи дигар, Президент мақомоти гуногуни давлатӣ таъсис дода, онҳоро вазифадор менамояд, ки дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқҳои инсон пурсамар ва бонизом фаъолият намоянд.

Президенти мамлакат барои ҳимояи Конститутсия ва қонунҳои мамлакат, ки бояд ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрвандро ҳифз намоянд, механизмҳои худро ба қор мебарад. Аз ҷумла ӯ Дастгоҳи иҷроияи Президент ва Ҳукумати ташкил кардааст, ки дар онҳо сохторҳои гуногун барои амалишавии меъёрҳои Конститутсия ва қонунҳо фаъолият мекунанд. Масалан, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Фармони худ аз 25.02.2002 Низомнома дар бораи Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ кардааст. Тибқи банди 2-и он Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти давлатии таъминкунандаи фаъолияти Президент ва Ҳукумати Тоҷикистон мебошад. Дар банди 10-и Низомномаи мазкур қайд шудааст, ки вазифаи асосии Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин намудани шароитҳо ба Президент баҳри аз ҷониби ӯ иҷро шудани вазифаҳои ҳомии Конститутсия ва қонунҳои мамлакат, ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд, кафили ваҳдати миллӣ, ягонагӣ ва тамомияти арзии мамлакат, пойдеории давлат ва муътадил амал кардани мақомоти давлатӣ аст.

3. РАЁСАТИ КАФОЛАТҲОИ КОНСТИТУТСИОНИИ ҲУҚУҚҲОИ ШАҲРВАНДОНИ ДАСТГОҲИ ИҶРОИЯИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН. Дастгоҳи иҷроияи Президент аз якҷанб воҳидҳои сохторӣ иборат аст. Байни онҳо сохторҳои ҳастанд, ки вазифаи асосиашон машғул шудан бо масъалаҳои ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд мебошад. Чунин сохтор раёсати кафолатҳои конститусионии ҳуқуқҳои шаҳрвандони Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад. Раёсат дар асоси Низомномаи бо Амри Президент аз 17.02.1998 тасдиқшуда фаъолият мекунанд.

Мутобиқи Низомномаи мазкур вазифаҳои раёсат аз инҳо иборат аст:

1. Таъмини фаъолияти Президент ва Ҳукумати Тоҷикистон оид ба амалисозии назорат ба ҳолати риояи ҳуқуқҳо ва озодиҳои конститусионии инсон ва шаҳрванд;
2. Таъмини фаъолияти Президент ва Ҳукумати Тоҷикистон бобати барқарорсозии ҳуқуқҳо ва озодиҳои вайронкардашудаи конститусионии инсон ва шаҳрванд;

3. Иштирок дар амалисозии сиёсати Сарвари давлат дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқҳо ва озодиҳои конституционии инсон ва шаҳрванд ва масъалаҳои дигар.

Бо мақсади иҷрои вазифаҳои дар боло қайдшуда Раёсати кафолатҳои конституционии ҳуқуқҳои шаҳрвандони Дастгоҳи иҷроияи Президент функцияҳои зеринро ба ҷо меорад:

4. Ба фаъолияти мақомоти ҳокимияти иҷроия, корхонаҳо ва муассисаҳо ва шахсони мансабдор оид ба таъмин намудани кафолатҳои конституционии ҳуқуқҳои инсон ва шаҳрванд назорат мебарад;
5. Баррасии саривақтии шикоятҳо ва аризаҳои шаҳрвандонро аз ҷониби Дастгоҳи иҷроияи Президент ва дигар мақомоти иҷроия таъмин мекунад;
6. Қабули шахсии шаҳрвандонро аз ҷониби Президент ва Дастгоҳи ӯ ташкил мекунад;
7. Ҳисоботи ашхоси масъули вазоратҳо ва идораҳо оид ба таъмин намудани кафолатҳои конституционии ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд мешунавад.

4. КОМИССИЯИ НАЗДИ ҲУКУМАТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ОИД БА ТАЪМИН НАМУДАНИ ИҶРОИ ҶАДАДОРҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР СОҲАИ ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН. Ҳукумати мамлакат бо мақсади таъмини иҷрои ҷададорҳои байналмиллалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон аз 4 март соли 2002 қарор кард, ки дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Комиссияи оид ба таъмини намудани иҷрои ҷададорҳои байналмиллалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон таъсис диҳад. Комиссияи мазкур мақомоти байниидоравии машваратӣ маҳсуб шуда, кори худро дар асоси низомнома ба ҳамоҳангсозии фаъолияти вазоратҳо ва идораҳо, корхонаҳо ва ташкилотҳо оид ба таъмини ҳамоҳангсозии (имплементатсияи) иҷрои ҷададорҳои байналмиллалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон равона намудааст.

Вазифаи асосии Комиссия таъмини иҷрои ҷададорҳои байналмиллалӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон аст. Комиссия функцияҳои гуногунро ба ҷо оварда, ҳуқуқ дорад ба мақомоти манфиатдор супориш диҳад, ки иҷрои ҷададорҳоро дар соҳаи ҳуқуқи инсон ва барқарорсозии ҳуқуқи озодиҳои вайронкардашуда таъмин намоянд, дар бораи иҷрои ин корҳо ҳисобот шунавад.

5. КУМИТАИ МАҶЛИСИ НАМОЯНДАҶОНИ МАҶЛИСИ ОДИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ОИД БА ҚОНУНИЯТИ КОНСТИТУТСИОНӢ, ҚОНУНГУЗОРӢ ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН. Фаъолияти комитет қисми муҳими кори Маҷлиси намояндагон аст. Мутобиқи моддаи 22-и Тартиби (регламенти) кори Маҷлиси

намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон салоҳияти кумитаи мазкур баррасии масъалаҳое мебошад, ки бо ҳуқуқи инсон зич алоқаманданд. Масалан, таҳияи тафсири Конститутсия, қонунҳои конституционӣ, қонунҳо, тайёр кардани қонунгузорӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд фаъолияти соҳавии кумита маҳсуб мешавад.

Кумита на танҳо бо қонунзодкунӣ, балки бо ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои низ машғул мешавад. Кумита ҳамасола ҳазорҳо арзу шикоят мегирад, ки ба масъалаҳои вайрон кардани ҳуқуқи озодиҳои марбутанд. Ин муроҷиатҳои шаҳрвандон дар кумита мавриди баррасӣ қарор мегиранд. Баъдан онҳо ба вазорату идораҳо, мақомоти маҳаллии иҷроияи ҳокимияти давлатӣ, шахсони мансабдор барои иҷро интиқол гардида, ба рафти иҷроияшон назорат бурда мешавад.

6. КУМИТАИ ОИД БА ТАЪМИНИ АСОСҲОИ КОНСТИТУСИОНӢ, ҲУҚУҚ ВА ОЗОДИҲОИ ИНСОН ВА ШАҲРВАНД ВА ҚОНУНИЯТИ МАҶЛИСИ МИЛЛИИ МАҶЛИСИ ОЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН. Кумитаи мазкур 17 апрели соли 2000 бо қарори Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳайати 7 нафар аъзои Маҷлиси миллии ташкил ёфтааст. Кумита ҳангоми омӯзиш ва баррасии қонунҳои онҳоро аз нигоҳи асосҳои конституционӣ, ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд, қонуният арзёбӣ карда, дар иҷлосияҳо аз номи кумита хулосаҳо ибраз меорад. Дар ҳолате, ки қонун ба талаботи асосҳои конституционӣ, ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, қонуният ҷавобгӯӣ аст, кумита ба он хулосаи мусбат медиҳад. Дар ҳолати аёқ қонунҳои вайронкунаандаи ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон ба Маҷлиси намояндагон баргардонда мешавад. Ба Маҷлиси намояндагон баргардондани қонунҳои ғайриҳуқуқӣ усули ҳифзи ҳуқуқи инсон мебошад.

Усули дигари ба риояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон мусоидаткунанда ба ҷамъомадҳои кумита даъват кардани шахсони мансабдори мутасадди риояи ҳуқуқҳои инсон мебошад. Масалан, мутобиқи моддаи 20-и Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Маҷлиси Олӣ» (19.04.2000) кумитаи номбурда ҳуқуқ дорад дар назди Шӯрои Маҷлиси миллии дар бораи шунидани ҳисоботи Прокурори Генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар иҷлосия оид ба риояи ҳуқуқҳои иҷтимоӣ ва иқтисодии инсон ва шаҳрванд масъала гузорад, ё аз раисони ВМКБ, вилоятҳо, шаҳри Душанбе талаб кунад, ки дар бораи ҳолати риояи Конститутсия ва қонунҳо дар иҷлосия ҳисобот диҳанд.

Усули дигари амалсозии фаъолияти кумита қабули муроҷиатҳои шаҳрвандон аст. Кумита оид ба вайрон кардани ҳуқуқҳои конституционӣ масъалаҳо муҳокима карда, ин муроҷиатҳоро ба мақомоти салоҳиятдор мефиристад ва рафти иҷро саривақтии онҳоро назорат мекунад.

7. ПРОКУРАТУРА. Прокуратура мақомоти давлатӣ аст ва бинобар ин мо онро ба механизмҳои давлатии ғайрисудии ҳифзи ҳуқуқи инсон мансуб медонем.

Мутобиқи Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон функсияи асосии прокуратура назорати риояи дақиқ ва иҷрои яқхелаи қонунҳо дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад (моддаи 93).

Прокуратура мақомоти ягона ва марказиест, ки ба он Прокурори Генералӣ сарварӣ мекунад. Прокурори Генералӣ ба Маҷлиси миллӣ ва Президент ҳисоботдиҳанда аст.

Тартиби ташкил ва фаъолият, сохтор ва салоҳияти прокуратура бо Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти прокуратура дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки 25 июли соли 2005 қабул шудааст, таъин мешавад.

Мақсади амалисозии назорат барои риояи дақиқ ва яқхелаи қонунҳо ҳифзи манфиатҳои давлатӣ ва шахсӣ мебошад. Моддаи 4-и Қонуни конститутсионӣ «Дар бораи мақомоти прокуратура дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» вазифаи мақомоти прокуратураро чун таъмини волоияти қонун, таҳкими қонунӣ ва тартиботи ҳуқуқӣ муайян кардааст, ки мақсад аз онҳо ҳифзи:

- 1) истиклолият ва соҳибхитияри Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- 2) ҳуқуқҳо ва озодиҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва ҳуқуқҳои дигари инсон ва шаҳрванд;
- 3) асосҳои сохти демократии ҳокимияти давлатӣ, вазъи ҳуқуқии мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракунии маҳаллӣ, дигар мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятию динӣ, хизбҳои сиёсӣ ва дигар сохторҳои ғайриҳуқуматӣ мебошад.

Аз ин ҷо хулоса кардан мумкин аст, ки нақши прокуратура дар таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд бебаҳост.

Яке аз самтҳои асосии фаъолияти мақомоти прокуратура назорати риояи дақиқ ва иҷрои яқхелаи қонунҳо аз ҷониби вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ ва дигар идораҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти маҳаллии худидоракунии мақомоти идоракунии ҳарбӣ, мақомоти назоратӣ, бонкҳо, корхонаҳо, муассисаҳо, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, сарфи назар аз тобеият, мансубият ва шаклҳои молият, шахсонӣ мансабдори онҳо мебошад.

Байни самтҳои фаъолияти мақомоти прокуратура назорати риояи ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд асосист. Прокурор ҳангоми иҷрои вазифаҳо дар самтҳои гуногун бо масъалаҳои ҳуқуқҳои инсон дучор меояд, чун объектҳои назорат бо одамон вобастаанд, прокурор назоратро амалӣ гардонда истода, дараҷаи риояи ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон ва шаҳрвандро муқаррар менамояд. Ба масъалаҳои таҳкимбаҳшии назорати прокурорӣ ба риояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд Прокурори генералӣ борҳо тавачҷӯҳо ҷалб намуда, яқчанд дастур ба

нашр расондааст, ки дар онҳо аз прокурорҳои тобӣ дар сатҳи зарурӣ ва бо камали масъулиятшиносӣ ба роҳ мондани ин кор талаб карда мешавад.

Дар самти назорати риояи ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд прокурор кори худро бо методҳои гуногун амалӣ месозад.

Аввалан, ӯ бо ташаббуси худ дар доираи нақшаи кор корхонаҳо ва муассисаҳо, ташкилотҳо ва мақомоти давлатиро санҷида, қонуншиканиҳоеро ошкор месозад, ки дар рафти онҳо ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд низ ҳалал дидаанд. Дар чунин ҳолатҳо прокурор вазифадор аст, ки ҳолати воқеиро муқаррар созад ва барои барқарорсозии ҳуқуқҳои вайронкардашуда чораҳо бинад. Яъне ӯ вобаста ба характери ҳуқуқи вайронкардашуда яке аз санадҳои таъсиррасонии прокурориро (эътироз, пешниҳодот, қарор, амр) иншо мекунад ва барои иҷро қардан мефиристад.

Сониян, дар бисёр ҳолатҳо аз амалҳо ва ё қарорҳои шахси мансабдори ҳокимияти маҳаллӣ ё ташкилоту идораҳо ба шаҳрвандон зарар расонида мешавад. Масалан, одам аз вазифааш ғайриқонунӣ сабуқдӯш карда шудааст, ё ӯро умуман аз кор ҷавоб дода, бо ҳамин ҳуқуқи конституционнашро ба меҳнат вайрон кардаанд. Агар ин шахс ба прокуратура муроҷиат кунад ва прокурор дар ин қарор нишонаҳои ғайриқонунӣ аз кор озод қарданро мушоҳида намояд, вай ба қарори роҳбари корхона эътироз баён месозад. Дар ин сурат дар муҳлати 10 шабонарӯз аз тарафи шахси мансабдор оид ба бартарафсозии ҳуқуқвайронкунӣ ва сабабу шароитҳои ба он мусондатқарда бояд қарори дахлдор қабул карда, оид ба натиҷаҳо ба таври хаттӣ ба прокурор хабар дода шавад.

Сеюм, прокурор хангоми амалӣ гардонидани назорат ба фаъолияти фаврӣ-ҷустуҷӯӣ, таҳқиқу тафтишоти пешакӣ кӯшиш мекунад, ки ба вайрон қардани ҳуқуқҳои инсон роҳ дода нашавад, аммо дар мавриди мавҷудияти чунин таҳдид баҳри роҳ наодан ба он тадбирҳо меандешад. Бинобар ин қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи фаъолияти фаврӣ-ҷустуҷӯӣ ва мурофиаи ҷиноятӣ назорати прокурориро ҳамчун қафолати риояи ҳуқуқҳои инсон мепазиранд. Масалан, хангоми фаъолияти фаврӣ-ҷустуҷӯӣ бе рухсати прокурор гузаронидани чораҳои вайронқунандаи ҳуқуқҳои конституционӣ ба махфияти мукотиба, гуфтугӯҳои телефонӣ, муошират, дахлнопазирии манзил, ба истиснои ҳолатҳои, ки ба таъхир гузоштани он имконнопазир аст, мумкин нест. Ё худ хангоми таҳқиқ ё тафтишоти пешакӣ прокурор асоснокӣ ва қонунӣ будани боздошту дар маҳкама нигоҳ доштанро бо мақсади роҳ наодан ба вайронқунии озодӣ ва дахлнопазирии шахси месанҷад ва танҳо дар ҳамаи ҳолатҳои риояи тартиботу мавҷудияти асоси бозғатимод барои ҳабси пешакӣ тасдиқ медиҳад.

Прокурор ҳамчунин барои боздошт дар ҷои қабулу тақсимқунӣ,

муқаррар кардани назорат ба рафтори ашхоси аз ҷазо озодкардашуда, ҳабси амвол, ки бо қафолатҳои ҳуқуқҳои конституционии шахрвандон марбутанд, иҷозат медиҳад. Прокурор вазифадор аст, ки ашхоси нодуруст боздоштшуда, ҳамчунин дар ҷойҳои нигоҳдорӣ муваққатӣ ва ҷойҳои тафтишоти қаблӣ нодуруст нигоҳдошташавандаро озод кунад.

8. АДВОКАТУРА. Адвокатура байни дигар мақомоти давлатӣ, ки фаъолиятҳои ба ҳифзи ҳуқуқҳои инсон ва шахрванд нигаронида шудааст, мақоми махсус дорад ва барои вай расонидани ёрии ҳуқуқӣ вазифаи ягонаест, ки Конститутсия муайян кардааст.

Моддаҳои 19 ва 92-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон истилоҳҳои **адвокат** ва **адвокатурано** таҳким бахшида, вазифаҳои онҳоро бо боздошту ҳабси пешакӣ, тафтишот ва баррасии судии парванда вобаста медонад. Агар Конститутсия мавҷудияти адвокатурано пеш аз ҳама бо муҳофизатҳои ҷиноятӣ вобаста шумораи вай ҳамзамон муҳофизатҳои граждони, маъмурӣ, хоҷагӣ ва конституциониро низ дар назар дорад.

Дар асоси Конститутсия Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи адвокатура» (4 ноябри соли 1995) қабул шудааст, ки моҳият, ҳадафҳо ва вазифаҳои адвокатура ва шаклҳои ташкили онро муайян мекунад.

Мутобиқи моддаи 1-и ин қонун адвокатура дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иттиҳодияи мустақили касбиест, ки тибқи Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон расонидани ёрии ҳуқуқиро ба ашхоси воқеаню юридикӣ таъмин мекунад. Адвокат ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии ашхоси воқеаню ҳуқуқиро амалӣ гардонидани истода, ғояҳои инсондӯстӣ, адолат ва қонуниятро таҷассум месозад.

Аҳамияти иҷтимоии адвокатура дар расонидани ёрии ҳуқуқӣ ва ҳифзи ҳуқуқҳо ва манфиатҳои митозон дар шароити эълон гардидани давлати демократии ҳуқуқбунёд ба маротиба меафзояд. Мураккабии муносибатҳои ҷамъиятӣ дар давраи ислохотҳои ҳуқуқӣ ва барқароршавии принсипҳои давлати ҳуқуқбунёд қабули теъдоди зиёди санадҳои меъёрию ҳуқуқиро тақозо мекунад ва дар истифодаву татбиқи дурусти онҳо нақши адвокат ҳамчун ҳуқуқшиноси касбӣ басо қалон аст.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: *институтҳои давлатии ғайрисудии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон, Президент-қомаи Конститутсия ва ҳуқуқҳои инсон, қафолатҳои конституционии ҳуқуқҳои шахрванд, прокуратура, адвокатура, ёрии ҳуқуқӣ.*

Савол ва супоришҳо

1. Ба ҷуз ҳифзи судӣ боз кадом усулҳои ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон мавҷуданд?
2. Ҳифзи давлатии ғайрисудии ҳуқуқ ва озодиҳои инсонро кадом мақомоти ва шахсонӣ мансабдор ба амал мебароранд?

3. Ҳифзи давлатии гайрисудии ҳуқуқ ва озодии инсонро кадом санадҳои ҳуқуқӣ муайян мекунанд?

4. Ҳамии Конститутсия ва ҳуқуқҳои инсон кист ва ин ҷӣ маънӣ дорад?

5. Дар бораи нақши прокуратура дар таъмини риояи ҳуқуқҳои инсон нақд кунед. Вазифаҳои асосии он кадомҳоянд?

6. Супориши Президенти мамлакатро дар Маҷлиси ваеи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (соли 2006) оид ба маънӣ ҷалб кардани хонандагон ба мавсими ҷамъоварии ҳосили пахта аз нигоҳи риояи ҳуқуқи инсон муҳокима кунед.

7. Якчанд қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистонро, ки ба назари Шумо дар ҳифзи ҳуқуқҳои инсон ва шаҳрванд аҳамияти беитаре доранд, номбар кунед. Қўшиаи кунед, ки онҳоро таҳлил намоед.

§ 60. МЕХАНИЗМҲОИ ҒАЙРИҲУКУМАТИИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН

1. СОЗМОНҲОИ ҒАЙРИҲУКУМАТӢ – ИНСТИТУТИ ЧОМЕАИ ШАҲРВАНДИ. Механизмҳои ғайриҳукумати ҳифзи ҳуқуқҳои инсон дар баробари механизмҳои судӣ ва гайрисудии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон нақшу мавқеи ба онҳо ҳосро доро буда, тавассути созмони ғайриҳукумати амалӣ гардонида мешаванд. Чомеаи инсонӣ бо вучуди он ки барои ҳалли масъалаҳои идоракунии давлату ҳукумат созмон додааст, ба муттаҳидишавии одамон берун аз доираи ҳукумат, ки дар баробари ҳукумат проблемаҳои ҷамъиятиро ба маънафи беҳбуди он ҳал мекунанд, ниёзманд аст. Ин созмонҳо ба таври ихтиёрӣ аз тарафи одамони созмон дода шуда, созмони ғайриҷорати пайраи арзишҳои умумибашарӣ мебошанд. Масалан, онҳо проблемаҳои мавҷударо ба давлат ва сохторҳои он маълум сохта, дар меъёрофаринӣ фаъолона ширкат меварзанд, дар назди ҳукумат оид ба проблемаҳои ҳифзи ҳуқуқҳои инсон, экология, тандурустӣ, маориф, фарҳанг масъалагузориҳо мекунанд ва андешидани тадбирҳои мушаххасро талаб менамоянд, мониторинги фаъолияти мақомоти давлатиро гузаронида, дар ин ҳусус аҳли ҷамъиятро хабардор месозанд.

Баъзе созмони ғайриҳукумати мониторинги иҷрои ӯҳдадорҳои байналмилалӣ ба зимма гирифтаи ҳукуматро амалӣ мегардонанд. Боз баъзе созмони ғайриҳукумати хастанд, ки ҳалли масъалаҳои марбут ба ҳуқуқҳои инсонро вазифаи асосии худ медонанд. Чунин созмони ғайриҳукумати дар Тоҷикистон бисёранд. Масалан, «Бюрои ҷумҳуриявӣ оид ба ҳуқуқҳои инсон ва риояи қонуният», «Ассосиатсияи миллии воситаҳои ахбори оммаи мустақил», «Ҷавонон ва тамаддун», Маркази таҳлилии машваратӣ оид ба ҳуқуқҳои инсон, «Маркази рушди инсон ва чомеа» ва ғайра.

Созмони ғайриҳукумати дар мамлакатҳои дорони анъанаҳои демократӣ дар муносибатҳои байни чомеа ва давлат воситае буда, ба

бехшавин ин муносибатҳо мусондат мекунанд, ходисаҳои вайрон кардани ҳуқуқҳои инсонро аз ҷониби давлат пешгирӣ менамоянд. Хушбахтона, дар мамлакати мо бо раванди афзоиши теъдоди созмонҳои ғайриҳукумати мавқеъ ва нақши онҳо низ бобати банизомдарории муносибатҳои байни ҳокимият ва ҷомеа беш аз пеш вусъат меёбад. Созмонҳои ғайриҳукумати институти ҷомеаи шаҳрвандӣ мебошанд. Барқарорӣ ва инкишофи созмонҳои ғайриҳукумати ба пешрафти босуръати ҷомеаи шаҳрвандӣ мусондат мекунанд. Ҷомеаи шаҳрвандӣ ба арзишҳои чун эътирофи ҳуқуқҳои инсон, дахлнопазирии онҳо, гуногуншаклии моликият, озодии меҳнат ва соҳибкорӣ, худидоракунии ва озодии афкор асос мекунад. Бо ташкилбунӣ асосҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва рушди он таъсиррасони давлат ба инсон камтар мегардад ва вобастагии саҳти инсон аз давлат аз байн меравад.

2. АСОСҲОИ ҲУҚУҚИИ ТАШКИЛБҶИ ВА ФАЪОЛИЯТИ СОЗМОНҲОИ ҒАЙРИҲУКУМАТИ. Асоси ҳуқуқи ташкилбӣ ва фаъолияти созмонҳои ғайриҳукумати Конститутсияи (Сарқонуи) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ» (1998) мебошанд. Дар моддаи 28-и Конститутсия омадааст, ки «шаҳрвандон ҳуқуқи муттаҳид шудан доранд. Шаҳрванд ҳақ дорад дар ташкили хизмҳои сиёсӣ, аз ҷумла хизмҳои характери демократӣ, динӣ ва атеистӣ дошта, иттифокҳои касаба ва дигар иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ иштирок намояд, ихтиёран ба он дохил ва аз онҳо хориҷ гардад».

Ин меъёри конститутсионӣ ба шаҳрвандон ҳуқуқ медиҳад, ки дар созмонҳо ва иттиҳодияҳо муттаҳид шаванд. Созмонҳои ғайриҳукумати иттиҳодияи шаҳрвандон ба шумор мераванд ва фаъолияти онҳо бо қонун «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ» (1998) танзим мегардад.

Шаҳрвандон дар асоси ин қонун бо мақсади дар ҳаёт татбиқ намудани ҳуқуқҳои шахсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ ва ҳифзи манфиатҳои худ метавонанд бе гирифтани рухсати пешакӣ аз мақомоти ҳокимияти давлатӣ муттаҳид шаванд (моддаҳои 3.6-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ»).

Давлат ҳуқуқҳо ва манфиатҳои иттиҳодияҳои ҷамъиятиро таъмин мекунад ва дар асоси Конститутсия барои иҷрои вазифаҳои оинномавии ин ташкилотҳо шароитҳо фароҳам меорад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонанд созмонҳои ғайриҳукумати маҳаллӣ, ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ таъсис ёбанд. Онҳо бо ташаббуси муассисонашон-на камтар аз се шаҳрванд таъсис дода мешаванд. Ба ҳаёати муассисони иттиҳодияи ҷамъиятӣ баробари шахсони воқеӣ шахсони юридикӣ низ дохил шуда метавонанд (моддаи 10-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ»).

Созмонҳои мазкур фаъолиятҳои мувофиқи оинномаҳои қабулкардашон, ки дар Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз

кайд гузаронида мешаванд, амалӣ месозанд. Ин созмонҳо баробари дигар субъектҳои муносибатҳои ҷамъиятӣ вазифадоранд, ки талаботи Конститутсия ва қонунҳои ҷумҳуриро бечунучаро иҷро кунанд. Прокурори Генералӣ ва прокурорҳои тобеи вай ба риояи дақиқ ва иҷрои аққелаи қонунҳо аз ҷониби ин созмонҳо назорат мебаранд.

Мақомоти бақайдгирӣ низ ба риояи вазифаҳои оинномавӣ аз ҷониби ин ташкилотҳо назорат карда, ҳатто ҳақ доранд, ки аз аъзои созмон онҳ ба масъалаҳои қори оинномавӣ шарҳу тавзеҳот талаб намоянд.

3. ВАЗИФАҲОИ СОЗМОНҲОИ ҒАЙРИҲУКУМАТӢ. Вазифаҳои асосии созмонҳои ғайриҳукумати дар оинномаҳои онҳо зикр мегарданд. Баъзе аз онҳо вазифаҳои маҳлуди муайян доранд, аммо аксарашон вазифаҳои универсиалие доранд, ки бо ҳифзи ҳуқуқҳои инсон вобастаанд. Онҳо дар раванди қонунҷодкунӣ ширкат варзида, мониторинги риояи ҳуқуқҳои инсонро мегузаронанд, ба одамони ниёзманд кӯмак мекунанд, бо маърифати ҳуқуқӣ машғул мешаванд, адабиёт ба нашр расонда, конференсия ва семинарҳо мегузаронанд, ҳамкорихон байналмилалиро амалӣ месозанд.

4. ШАКЛҲОИ МАЪМУЛИ ҶАЪОЛИЯТИ СОЗМОНҲОИ ҒАЙРИҲУКУМАТӢ. Яке аз навъҳои маъмули ҷаъолияти созмонҳои ғайриҳукумати расонидани ёрии роӣғони ҳуқуқӣ ба табақаҳои ниёзманди аҳоли мебошад. Дар ин бобат созмонҳои ғайриҳукуматие чун «Ҳуқуқ ва неқӯаҳволий», «Маркази таҳлили машваратӣ онҳ ба ҳуқуқҳои инсон» ва ғайра қорҳои зиёдеро ба ҷо меоранд. Маҳз бо ёрии созмони ғайриҳукумати «Ҳуқуқ ва неқӯаҳволий» бисёр табақаҳои қамбизоати аҳоли ба ҳифзи ҳуқуқҳои иҷтимоии худ муваффақ гардидаанд.

Созмони ғайриҳукумати «Маркази таҳқиқоти гендерӣ» тавассути гузаронидани конференсияҳо ва семинарҳои гуногун, ҳамчунин ҷопи китобу брошюраҳо масъалаҳои марбут ба маърифати ҳуқуқии қанон ва мардонро ба маълумоти одамон расонида, проблемаҳои оилавиरो ҳал мекунад, ба қанҳо бо додани маслиҳатҳо ёрмандӣ мекунад.

Имрӯз дар Тоҷикистон масъалаҳои марбут ба ҳифзи ҳуқуқҳои муҳочирини меҳнатӣ, ки дар Россия мебошанд, бо қатъияти тамом дар миён меистад, чун таъмини ҳуқуқи озодиҳои онҳо дар сатҳи пасти қарор дорад. Ҳукумати ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия як қатор созишномаҳои байниҳукумати ба имзо расониданд, ки ба масъалаҳои чун баробарсозии ҳуқуқҳои шаҳрвандон дар Россия ва Тоҷикистон, осон қардани тартиби раво ба ҳар ду мамлакат даҳл мекунанд.

Боз як хусусияти ташкилотҳои ғайриҳукумати дар Тоҷикистон ин аст, ки онҳо, мутаассифона, қариб маблағгузори дохилидавлатӣ надоранд. Бисёре аз онҳо ҷаъолияти ҳудро дар асоси грантҳои созмонҳои

байналмилалӣ ва ёрихон беруна аз дигар давлатҳо амалӣ месозанд. Сохторҳои тичоратии мамлакати мо имкониятҳои молиявии ба ин ташкилотҳо кӯмак расонданиро алҳол надоранд.

Пешрафти фаъолияти ташкилотҳои ғайриҳукумати ба манфиатҳои бунёди ҷомеаи шаҳрвандӣ созгор аст.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: *механизмҳои ғайриҳукумати хифзи ҳуқуқҳои инсон, иттиҳодияи ҷамъиятӣ, ташкилоти ғайриҳукумати, ҷомеаи шаҳрвандӣ.*

Савол ва супоришҳо

1. Кадом механизмҳои ғайриҳукумати хифзи ҳуқуқҳои инсон ба Шумо маълуманд?
2. Созмонҳои ғайриҳукумати чист?
3. Кадом созмонҳои ғайриҳукумати Тоҷикистонро номбар карда метавонед?
4. Асосҳои ҳуқуқи таъсисёбӣ ва фаъолияти созмонҳои ғайриҳукумати чигунаанд?
5. Вазифаи созмонҳои ғайриҳукумати аз чӣ иборат аст?
6. Нақши созмонҳои ғайриҳукумати дар хифзи ҳуқуқҳои инсон дар чӣ зоҳир мешавад?

БОБИ 17

МЕХАНИЗМҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ХИФЗИ ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН

§61. ТАВСИФИ УМУМИИ НИЗОМИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ХИФЗИ ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН

1. МЕХАНИЗМҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ХИФЗИ ҲУҚУҚИ ИНСОН: МАҲСУСИЯТҲО ВА НАВЪҲО. Ҳуқуқҳои инсон ва казияҳои хифзӣ он ханӯз дар замонҳои қадим таваҷҷӯҳи инсониятро ба худ ҷалб кардаанд. Ҳуқуқ ва озодиҳои инсон бо гузашти асрҳо тадричан барқарор гардида, дар санадҳои қонунгузори сатҳҳои гуногун таҳким ёфтаанд. Ҳуқуқҳои инсон, ҳамчунин хифзи онҳо чун проблемаҳои давлатҳои алоҳида пеш аз ҳама дар қонунгузориҳои онҳо таҳким ёфта ва ба танзим дароварда шудаанд. Ҳалли мусбати проблемаи мазкур аз бисёр ҷиҳат бо вазифаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва мавқеи ки инсон дар низоми арзишҳо дар давлат ишғол менамуд, аз таваҷҷӯҳи давлат ба арзишҳои демократӣ, озодӣ ва риояи ҳуқуқҳои инсон чун симони асосии рушди дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъият ва давлат баамалоянда вобаста буд.

Асри XX дар фаҳмишу хифзи ҳуқуқҳои инсон сахми басо бузург

гузошт. Пеш аз ҳама, ҳуқуқи инсон чун категорияи байналмилалӣ пазируфта шуд, номгӯи ҳуқуқҳо ва озодиҳои асосӣ, ки бояд ҳар як одам соҳиб бошад, муайян гардид, ҳамчунин механизмҳои байналмилалӣ сифз ва назорати риояи ҳуқуқҳои инсон муқаррар гардиданд. Ба ин ҳама зайронкуниҳои оммавии ҳуқуқҳои инсон дар давраи Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ, ваҳшонияти режимҳо, мавҷудияти низоми мустамликадорӣ, ғабъизи наҷодӣ, геносид ва ғайра сабаб гаштанд.

Марҳилаи муҳим дар муносибатҳои байнидавлатӣ дар соҳаи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон таъсиси Созмони Миллали Муттаҳид (СММ) гардид. Оинномаи СММ аввалин муоҳидаи байналмилалӣ махсус мешавад, ки ба инкишофи ҳамкориҳои давлатҳо дар соҳаи ҳуқуқи инсон асос гузошт.

Самтҳои асосии фаъолияти СММ дар соҳаи ҳуқуқи инсон инҳоянд:

1. Таҳияи санадҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон. Ба сифати мисоли чунин санадҳо Эълонияи умумии ҳуқуқи башар (аз 10 декабри соли 1948), Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ (аз 16 декабри соли 1966), Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ (аз 16 декабри соли 1966) ва ғайраро номбар кардан мумкин аст;

2. Назорати иҷрои ӯҳдадорихон ба зимма гирифтаи давлатҳо дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон. Инҳо ташкили мақомоти махсусе мебошанд, ки вазифаашон назорати доимӣ ба риояи ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон дар ҳудуди ҳамаи давлатҳо, бе ягон истисно, мебошад.

3. Доир кардани машваратҳо оид ба масъалаҳои марбут ба ҳуқуқҳои инсон.

СММ ҳамаи функсияҳои худро тавассути мақомоти асосию ёрирасони ҳеш, ки ба ин ё он андоза бо масъалаҳои ҳуқуқи инсон машғул мешаванд, амалӣ мегардонад. Масъулияти асосӣ барои иҷрои вазифаҳои марбут ба риояи ҳуқуқи озодиҳои асосии инсон ба зиммаи Ассамблеяи Генералӣ гузошта шудааст. Ваколати мақомоти мазкур дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон бо моддаи 13-и Оинномаи СММ муайян гардидааст. Дар он гуфта мешавад: «Ассамблеяи Генералӣ бо мақсади ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳанг, маориф, нигоҳдорӣ тандурустӣ ва кӯмак баҳри амалисозии ҳуқуқҳо ва озодиҳои асосӣ барои ҳама, сарфи назар аз наҷод, чинс, забон ва дин, таҳқиқот гузаронида, тавсияҳо медиҳад».

Ассамблеяи Генералӣ омӯзиши ҳолат, эътирофу риояи ҳуқуқҳои инсонро тавассути Шӯрои иқтисодӣ иҷтимоӣ ва мақомоти ёрирасони он, муассисаҳои махсусгардонидашуда ва Мушии умумии СММ ташкил мекунад. Дар натиҷаи баррасиҳои тавсияҳои дахлдор қабул мегарданд. Онҳо ҳарчанд характери ҳатмӣ надошта бошанд ҳам, бар асоси он ки ба ҷонибдорӣ ҳама ё аксари қудди давлатҳои аъзон СММ овоз додаанд, чун ӯҳдадорихон умумӣ қариб аз ҷониби ҳама иҷро мешаванд.

Мутобики Оинномаи СММ (моддаи 22) Ассамблеяи Генералӣ барои иҷрои вазифаҳои худ ба андозаи зарурат мақомоти гуногуни ёрирасон таъсис медиҳад.

Тахти сарварин Ассамблеяи Генералӣ бо масъалаҳои ҳуқуқҳои инсон Шӯрои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ машғул мешавад. Он соли 1946 Комиссияи оид ба ҳуқуқҳои инсонро ташкил дод, ки ба доираи вазифаҳои аз ҷумла омӯзиши васеи вазъияти ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон ва тайёр кардани пешниҳодоту маърузаҳо дар ин ҳусус ба Шӯрои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дохил мешавад.

Ассамблеяи Генералӣ дар иҷтимоии 48-уми худ 20 декабри соли 1993 Резолютсияи № 48/141-ро дар бораи таъсис додани мансаби Комиссари Олӣ оид ба ҳуқуқҳои инсон қабул кард, ки вазифаи вай ҳамоҳангсозии тамоми фаъолияти СММ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон, андешидани тадбирҳои дахлдори афзункунандаи самаранокӣ дар ин соҳа мебошад.

Бо казияҳои ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ҳамчунин дигар мақомоти СММ, аз ҷумла идораи Комиссари Олӣ СММ оид ба қорҳои гурезаҳо, Хазинаи кӯдакони СММ (ЮНИСЕФ), Барномаи СММ оид ба муҳити зист (ЮНЕП), ҳамчунин муассисаҳои маҳсулгардонидашудаи СММ-Ташкилоти байналхалқии меҳнат, ЮНЕСКО, Ташкилоти умумичаҳонии нигоҳдории тандурустӣ ва ғайра машғуланд.

Механизмҳои минтақавии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон. Баробари механизмҳои байналмилалӣ ҳифзи ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон механизмҳои минтақавӣ низ амал мекунанд, ки САҲА, ИДМ ва ғайра аз ҷумлаи онҳо мебошанд.

Созмони амнияти ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА) қаблан Машварат оид ба амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо номида мешуд. Вай бар асоси Хуччати хотимавии Хелсинки 1 августи соли 1975 ташкил ёфта, яке аз самтҳои фаъолиятҳои эҳтироми ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосӣ мебошад. Дар ин ҳуҷжат қайд шудааст, ки давлатҳои иштирокдор ҳуқуқҳо ва озодиҳои шаҳрвандӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва ғайраро дастгирӣ мекунанд, инкишоф медиҳанд ва дар ҳаёт пурсамар татбиқ менамоянд. Давлатҳои иштирокдор озодии шахсиятро бобати ибодат овардан ба дин ё эътиқод бо ҳидояти виҷдони худ эътироф ва эҳтиром мекунанд; ҳуқуқҳои ақаллиятҳо, баробарии онҳоро дар нақди қонун эҳтиром мекунанд, ба онҳо имконият фароҳам меоваранд, ки аз ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосӣ истифода кунанд ва ғайра. Ба сурати умум қисмати VII-и Хуччати хотимавӣ пурра ба ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон бахшида шудааст.

Дар асоси қарори мулоқоти Будапешт аз 1 январи соли 1995 Машварат оид ба амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо ба Созмони амнияти ҳамкорӣ дар Аврупо таъдил дода шуд ва мутобиқан ба ин салоҳияти мақомоти он васеъ гардид.

Ҷумҳурии Тоҷикистон узви комилҳуқуқи САҲА мебошад ва дар мамлақати мо намояндагии нозирони САҲА фаъолият мекунанд.

Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил. 8 декабри соли 1991 роҳбарони се давлат – Федератсияи Россия, Ҷумҳурии Белорус ва Украина Созишнома ро дар бораи таъсис додани Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ) ба ҷои ИҚШС ба имзо расонданд. Баъдан роҳбарони 11 ҷумҳурии собиқ иттиҳод, аз ҷумла Тоҷикистон, 21 декабри соли 1991 Протоколро ба созишномаи зикргардида имзо карданд. 9 декабри соли 1993 ба ИДМ Ҷумҳурии Гурҷистон низ ҳамроҳ шуд. 22 январӣ соли 1993 Оинномаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил қабул карда шуд, ки ба принципҳои ва меъёрҳои аз ҷониби умум эътирофшудаи байналмилалӣ, муқаррароти Оинномаи СММ ва Хуҷҷати хотимавии САҲА асос мекунад.

Мутобиқи моддаи 2-и Оинномаи ИДМ яке аз ҳадафҳои асосии ИДМ «таъминии ҳуқуқҳои ва озодиҳои асосии инсон мутобиқи принципҳои ва меъёрҳои аз ҷониби умум эътирофшудаи ҳуқуқи байналмилалӣ ва хуҷҷатҳои САҲА», ҳамчунин кӯмак кардан ба шахрвандони ИДМ баҳри озодона ҳаракат ва муошират кардан мебошад.

Низоми мақомоти ИДМ аз ду навъ иборат аст: 1) Мақомоти оинномавӣ. 2) Мақомоти дигар.

Ба мақомоти оинномавӣ Шӯрои сарони давлатҳо, Шӯрои сарони ҳукуматҳо, Кумитаи ҳамохангсозии машваратӣ, Шӯрои вазирони корҳои хориҷӣ, Шӯрои вазирони мудофия, Шӯрои фармондеҳони қўшунҳои сарҳадӣ, Суди иқтисодӣ, Комиссияи оид ба ҳуқуқҳои инсон дохил мешаванд.

Ба гурӯҳи дуюм мақомоте дохил мешаванд, ки дар асоси созишномаҳо ё мутобиқи қарори Шӯрои сарони давлатҳо ё Шӯрои сарони ҳукуматҳо таъсис ёфтаанд. Инҳо Котиботи иҷроия, Шӯрои сарони идораҳои берунии иқтисодӣ, Шӯрои байнидавлатӣ оид ба сиёсати зиддимонополия, Шӯрои байнидавлатӣ оид ба вазъиятҳои характери табиӣ ва технология дошта ва ғайра мебошанд.

Ҳар як давлати иштирокдор, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар назди мақомоти оинномавӣ ва мақомоти дигари ИДМ намоёнанд доимии муҳтори худро доранд, ки робитаҳои байниҳамдигарӣ ва ҳифзи манфиатҳои давлати худро ба амал мебароранд.

Мақоми олии ИДМ Шӯрои сарони давлатҳо мебошад. Он масъалаҳои махсусан муҳими фаъолияти давлатҳои аъзо ро соҳиби манфиатҳои умумии онҳо муҳокима мекунад. Шӯрои сарони давлатҳо соле ду маротиба ҷамъомад мегузаронад. Бо пешниҳоди яке аз давлатҳои аъзо гузаронидани ҷамъомади ғайринавбатии Шӯрои сарони давлатҳо мумкин аст (моддаи 21-и Оиннома).

Шӯрои сарони ҳукуматҳо ҳамкории мақомоти ҳокимияти иҷроияи давлатҳои аъзо ро ҳамоханг месозад ва соле ҷор маротиба ҷамъомад мегузаронад. Ҷамъомади ғайринавбатиро бошад, бо ташаббуси ҳукумати яке аз давлатҳои аъзо даъват кардан мумкин аст.

Шӯрои вазирони корҳои хориҷӣ ҳамохангии фаъолияти давлатҳои аъзо ро ба амал бароварда, дар мутобиқсозии онҳо бо фаъолияти

ташкилотҳои байналмилалӣ, ташкили машваратҳо оид ба масъалаҳои сиёсӣ ба мафҳумҳои ҳамагон мувофиқ саҳм мегирад.

Кумитаи Ҳамоҳангсозӣ-машваратӣ мақомоти доимоамалкунандаи иҷроия ва Ҳамоҳангсозии ИДМ мебошад. Вай дар роҳи иҷрои қарорҳои Шӯрои сарони давлатҳо ва Шӯрои сарони ҳукуматҳо оид ба масъалаҳои ҳамкории пешниҳодҳои омода карда, барои тайёр кардани лоиҳаи ҳуҷҷатҳои машваратҳои намоёндогон ва мумайизонро (экспертҳо) ташкил мекунад, ташкилу гузаронидани чамъомадҳои таъмин менамояд, ҳамчунин ба қори дигар мақомоти ИДМ ёрмандӣ мекунад.

Шӯрои вазирони мудофия мақомоти оид ба сиёсати ҳарбӣ буда, фаъолияти идораҳои мудофиявии ИДМ-ро Ҳамоҳанг месозад.

Шӯрои фармондеҳони қўшунҳои сарҳадӣ бо масъалаҳои ҳифзи сарҳадҳои берунии давлатҳои аъзо ва таъмини муътадилӣ онҳо машғул мешаванд.

Суди иқтисодӣ мақомоти ҳалкунандаи баҳсҳои дар раванди иҷроия Ҳуддорҳои иқтисодӣ ба амал меомада буда, тафсири нуқтаҳои созишномаҳо ва санадҳои дигарро оид ба масъалаҳои иқтисодӣ ба амал мебарорад.

Комиссияи оид ба ҳуқуқҳои инсон мақомоти машваратӣ ва назораткунандаи ИДМ ба рафти иҷроия Ҳуддорҳои ба зимма гирифтаи давлатҳои аъзо дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон мебошад.

2. НАҚШИ ТАШКИЛОТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР ҲИФЗИ ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН. Дар шароити ҳозира нақши ташкилотҳои байналмилалӣ дар соҳаи таъмин ва ҳифзи ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон беш аз пеш меафзояд. Аввалан, бо ташаббуси ташкилотҳои байналмилалӣ конференсияҳо, семинарҳо, машваратҳои дараҷаҳои гуногун даъват мешаванд, ки ба шарҳу эзоҳ ва тавзеҳи маънӣ ва аҳамиятнокии ҳуқуқи озодиҳои инсон ва ҳифзи онҳо мусоидат мекунанд. Дуюм, онҳо ба муқаррар гардидану сурат гирифтани ҳамкории байни давлатҳо дар масъалаи риоя ва ҳифзи ҳуқуқҳои инсон қўмак мерасонанд. Сеюм, ташкилотҳои байналмилалӣ таҷрибаи пешқадами мусбати давлатҳоро бобати таъмини ҳифзи дилхоҳи ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон ва ғайра дар тамоми ҷаҳон паҳн месозанд.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: САҲА, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил.

Саволҳо ва супоришҳо:

1. Қадом механизмҳои минтақавӣ ҳифзи ҳуқуқи инсонро меденад?
2. Нақши Созмони амниятӣ ҳамкории Аврупо (САҲА)-ро дар ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон шарҳ диҳед.
3. Ба фаъолияти ИДМ ҳамчун созмони минтақавӣ тафсир бахшиед.

§62. СММ ВА НАҚШИ ОН ДАР ҶАҲОНИ ҲОЗИРА

1. СОЗМОНИ МИЛАЛИ МУТТАҲИД: ТАЪРИХИ ТАШКИЛӢИ ВА ПРИНСИПҲОИ ФАӢОЛИЯТ. Созмони Милали Муттаҳид ташкилоти байналмилалии универсалии соли 1945 бо мақсадҳои зерин таъсисёфта мебошад: дастгирӣ сулҳ ва амнияти байналмилалӣ; андешидани тадбирҳои пурсамари дастаҷамъона барои пешгирӣ ва бартарафсозии таҳдидҳо ба сулҳ; бо роҳи мусолимотомез ҳал кардани бахшҳои байналхалқӣ; рушди муносибатҳои дӯстонаи байни халқҳо; амалисозии ҳамкории дар ҳалли проблемаҳои байналмилалии характери иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва башардӯстона дошта; дастгирӣ ва инкишоф додани эҳтиром ба ҳуқуқҳо ва озодиҳои асосии ҳамагон, сарфи назар аз тафовутҳои наҷодӣ, ҷинсӣ, забон, дин ва ғайра (моддаи 1-и Оинномаи СММ).

Созмони Милали Муттаҳид (минбаъд СММ) бо ташаббуси Иттиҳоди Шӯравӣ, Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ва Британияи Кабир таъсис ёфтааст. Дар Конференсияи Қрим (соли 1945) дар бораи таъсиси ташкилоти умумии байналмилалӣ барои ниғаҳдории сулҳ ва амният қарор қабул карда шуд.

Таъсиси СММ ва қабули Оинномаи он ба марҳилаи сифатан нави байналмилалии батанзимдорории ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон ибтидо гузошт.

2. ОИННОМАИ СОЗМОНИ МИЛАЛИ МУТТАҲИД. Оинномаи СММ дар таърихи муносибатҳои байналмилалӣ нахустин қарордоди байналхалқиест, ки ба рушди минбаъдаи ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон асос гузошт. Нуктаҳои асосии Оинномаи СММ аз ҷониби намояндагони Иттиҳоди Шӯравӣ, ИМА, Британияи Кабир ва Хитой таҳия гардиданд. Матни ниҳони Оинномаи СММ дар конференсияи Милали Муттаҳид дар Сан-Франсиско (апрел-июни соли 1945) бо иштироки намояндагони 50 давлат мувофиқа карда шуд ва имзои он 26 июни соли 1945 ба вуқӯъ пайваست. Оиннома бояд аз ҷониби давлатҳои ба он имзогузошта тасдиқ (ратификация) карда мешуд. Муқаррар гардид, ки Оиннома баъди ба маҳфузият супурдани тасдиқномаҳои Иттиҳоди Шӯравӣ, ИМА, Британияи Кабир, Хитой ва Франция, ки мақоми аъзон доимии Шӯрои Амниятро соҳиб гардиданд, ҳукми амал пайдо мекунад. Оиннома 24 октябри соли 1945 ҳукми амал пайдо кард ва ин рӯз санаи таъсисёбии Созмони Милали Муттаҳид маҳсуб мегардад.

Оинномаи СММ аз дебоча, 19 боб ва 111 модда иборат аст. Қисми ҷудонопазирӣ Оинномаи СММ Статути Суди байналхалқӣ мебошад. Оинномаи СММ эҳтироми ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсонро дастгирӣ мекунад. СММ давлатҳоро вазифадор мекунад, ки ҳамкории

байналмилалиро бо мақсадҳои кӯмак расонидан ба «эҳтирому риояи умумии ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосӣ барои ҳама, сарфи назар аз тафовутҳои наҷодӣ, ҷинсӣ, забон, дин ва ғайра вусъат бахшанд» (банди «с» -и моддаи 55).

Оинномаи СММ самтҳои асосии рушд ва риояи ҳуқуқи озодиҳои инсонро дар ҳуқуқи муосири байналмилалӣ муайян менамояд. Зимнан, талаботи Оинномаи СММ бобати риояи ҳуқуқи озодиҳои асосии инсон ба ҳаман давлатҳо тааллуқ дорад. Зидда аз он, Оинномаи СММ ҳаман давлатҳои аъзои СММ-ро вазифадор менамояд, ки дар ҳамкорӣ бо СММ бо мақсади муваффақ шудан ба эҳтирому риояи ҳамагонии ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосӣ барои ҳама, бе ягон истисно, кӯшишҳои якҷоя ва мустақилро кунад.

Принсипҳои асосии фаъолияти СММ дар моддаи 2-и Оинномаи СММ таҳким ёфтаанд. Онҳо чунинанд: 1. Соҳибхитиёрии баробари ҳамаи аъзои СММ; 2. Иҷрои поквичдононаи ўҳадориҳои ба зимма гирифташуда; 3. Ҳалли мусолимадомези баҳсҳои байналмилалӣ бо усулҳои, ки боиси таҳдид ба сулҳу амнияти байналмилалӣ наҷаванд; 4. Таъмини он ки давлатҳои аъзои СММ набуда мувофиқи принсипҳои СММ амал намоёнд; 5. Дахлат накардани СММ ба корҳои, ки салоҳиятҳои дохилии ҳар давлат мебошанд ва ғайра.

3. ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН-УЗВИ СММ. 2 марти соли 1992 Ҷумҳурии Тоҷикистон узви ташкилоти бонуфузи байналмилалӣ чун Созмони Милали Муттаҳид гардид. Аллақай 1 феввали соли 1993 дар шаҳри Душанбе Намояндагии нозирони СММ дар Тоҷикистон таъсис ёфт. Ин воқеаи муҳиме дар ҳаёти Ҷумҳурии соҳибистиклоли Тоҷикистон буд. Аз ҳамин сана сар карда, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон марҳилаи нави рушди муносибатҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва ҳамчунин ҳифзи онҳо шурӯъ шуд. Дар айни замон Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчун узви СММ, бо муассисаҳои махсуси СММ муваффақона ҳамкорӣ мекунад. Таҷриба ва ташаббусҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бисёр соҳаҳо, алаҳусус дар ҳалли низоъҳои дохилимиллӣ, аз ҷониби СММ ҳамчун роҳнамои амалиёт тавсия шудааст. Мамлақати мо ҳаман санадҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсонро имзо карда, тасдиқ намудааст ва онҳоро дар ҳаёт фаъолона татбиқ менамояд.

4. МАҚОМОТИ АСОСИИ СММ. Мақомоти асосии СММ инҳоянд: Ассамблеяи Генералӣ, Шӯрои Амният, Шӯрои Иқтисодӣ ва Иҷтимоӣ, Шӯрои Васоят, Судии байналмилалӣ ва Котибот (банди 1-и моддаи 7-и Оинномаи СММ).

Ассамблеяи Генералӣ. Аъзои Ассамблеяи Генералӣ ҳаман аъзои Созмони Милали Муттаҳид маҳсуб мешаванд ва ҳар узви СММ дар

Ассамблеяи Генералӣ на бештар аз 5 намоияда дорад. Мутобики моддан 10-и Оиннома ба салоҳияти Ассамблеяи Генералӣ ҳама гуна масъалаву корҳо, аз ҷумла масъалаҳои кӯмакрасонӣ ба амалисозии ҳуқуқи инсон ва озодиҳои асосӣ ва додани тавсияҳо ба аъзои СММ дохил мешавад.

Ассамблеяи Генералӣ бучети СММ-ро баррасӣ ва тасдиқ мекунад. Вай аъзои ғайридоимии Шӯрои Амният, аъзои Шӯроӣ иқтисодӣ ва иҷтимоиро интихоб менамояд, мақомоти ёридиҳанда ташкил мекунад, масъалаҳои қабул ба узвияти СММ ва аз он хориҷ кардан, боздошти амалисозии ҳуқуқ ва имтиёзҳои аъзои СММ-ро ҳаллу фасл карда, Муншии умумиро таъин менамояд.

Ассамблеяи Генералӣ ба таври сессионӣ кор мекунад, ки ҳар сол даъват карда мешавад. Сессияҳои махсус бошанд, аз ҷониби Муншии умумӣ бо талаби Шӯрои Амният ё аксари аъзои СММ даъват мегарданд.

Ассамблеяи Генералӣ кумитаҳо ва комиссияҳои ҷи доимӣ ва ҷи муваққатӣ амалкунанда таъсис дода, фаъолияти худро тавассути онҳо амалӣ месозад.

Қарорҳои Ассамблеяи Генералӣ оид ба масъалаҳои муҳим бо овоздиҳии аксарият – аз се ду хиссаи аъзои дар овоздиҳӣ иштирокдоштаи Ассамблея қабул мешаванд. Ба чунин масъалаҳо аз ҷумла инҳо мансубанд: даровардани тағйирот ба Оиннома, интихоби аъзои ғайридоимии Шӯроӣ Амният, интихоби аъзои Шӯроӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ва ғайра. Оид ба масъалаҳои дигар қарорҳо бо овоздиҳии оддии аксарият қабул мешаванд.

Шӯрои Амният. Давлатҳои аъзои СММ барои таъмини амалҳои фаврӣ ва пурсамар ба зимми он масъулияти асосиро баҳри нигоҳдорӣи сулҳ ва амнияти байналмилалӣ вогузоштаанд. Шӯрои Амният аз 15 давлати аъзо иборат буда, 5-тои онҳо аъзои доимӣ ва 10-тояшон аъзои ғайридоимӣ мебошанд ва аз ҷониби Ассамблеяи Генералӣ интихоб карда мешаванд. Аъзои доимии Шӯрои Амният: Иттиҳоди Шӯравӣ, Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, Британияи Кабир, Чин ва Фаронса. Дар айни замон ҷои Иттиҳоди Шӯравиро дар Шӯрои Амният Федератсияи Россия ишғол менамояд.

Аъзои ғайридоимии Шӯрои Амният ба мӯҳлати 2 сол интихоб мешаванд. Ҳамасола панҷ давлат аз нав интихоб мегарданд. Мутобики резолютсияи Ассамблеяи Генералии СММ (соли 1963) ҷои аъзои ғайридоимӣ чунин тақсим мешавад: аз Африко ва Осиё-5 аъзо, аз Аврупои Шарқӣ-1, аз Америкони Лотинӣ-2, аз Аврупои Ғарбӣ ва дигар давлатҳо-2 ҷой.

Шӯрои Амният ваколатдор аст, ки ҳама гуна баҳс ва ҳама гуна вазъияти ба нигоҳдорӣи сулҳ ва амнияти байналмилалӣ таҳдидкунандаро тафтиш кунад. Вай мавҷудияти ҳама гуна таҳдид ба сулҳ, ҳама гуна ҳодисаҳои вайрон кардани сулҳро муайян сохта, тавсияҳо медиҳад ё қарор мекунад, ки барои нигоҳдорӣ ва барқарорсозии сулҳу амнияти байналмилалӣ ҷӣ гуна чораҳо дидан лозим аст. Ба иборати дигар, ҳамаи

масъалаҳои марбут ба нигоҳдорини сулҳ ва амнияти байналмилалӣ ба салоҳияти Шӯрои Амният таалук доранд.

Мутобики моддаи 25-и Оинномаи СММ аъзои СММ ба зиммаи ҳуҷдадорӣ гирифтаанд, ки ба қарорҳои Шӯрои Амният иттиҳоди карда онҳоро иҷро намоянд. Қарори Шӯрои Амният бо роҳи овоздиҳӣ қабул мешавад. Қарорҳои Шӯрои Амният вақте қабулшуда махсус мегарданд, ки ба ҳақдорини онҳо нӯҳ аъзо, бо фарогирии овозҳои аъзои доимӣ, овоз диҳанд. Агар ҳатто як аъзои доимӣ зид овоз диҳад, қарор қабулнагардида ҳисоб намешавад. Чунин ҳуқуқи аъзои доимии Шӯрои Амниятро ҳуқуқи вето (ҳуқуқи боздоштан ё бекор кардан) меноманд.

Вето (аз лот. Veto- манъ мекунам)- санади боздоштан ё роҳнамоӣ ба қувваи амал пайдо кардани қарорҳои ғайри мақомот.

Шӯрои иқтисодӣ ва иҷтимоии СММ. Ин шӯро аз ҳамаи мақомоти асосии СММ буда, аз 54 давлати аъзои СММ иборат аст, ки аз ҳақдорини Ассамблеяи Генералӣ ба муҳлати се сол интихоб гардида, сеяки онҳо ҳар сол аз нав интихоб карда мешаванд.

Вазифаҳои асосии ин мақомот кӯмак кардан ба баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ, шугли пурраи аҳоли, пешрафти иқтисодию иҷтимоӣ, ҳалли проблемаҳои байналмилалӣ дар соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, нигоҳдорини тандурустӣ, фарҳанг ва маориф, эҳтиром ва риояи ҳамагонии ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосӣ барои ҳама мебошад.

Шӯрои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ҳамроҳсозии фаъолияти муассисаҳои махсусгардоидашудаи СММ-ро амалӣ гардонда, миёнрави робитаи онҳо ба СММ аст.

Ин мақомот ваколатдор аст таҳқиқот гузаронида, онд ба масъалаҳои байналмилалӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, ҳамчунин дар соҳаҳои фарҳанг, маориф, нигоҳдорини тандурустӣ, эҳтироми ҳуқуқҳои инсон маърузаҳои ҷиҳр кунад, аз рӯи онҳо ба СММ, Ассамблеяи Генералӣ ва ташкилотҳои махсусгардоидашудаи манфиатдор тавсияҳо манзур намояд (моддаи 62-и Оинномаи СММ).

Шӯрои васоят. Мутобики Оинномаи СММ Шӯрои васоят вазифаҳои СММ-ро онд ба муносибат ба қаламравҳо, ки бо низомии байналмилалӣ васоят фаро гирифта шуда буданд, амалӣ месохт. Дар айни замон ба сабаби додани истисноӣ ба ҳамаи қаламравҳои таҳти васоят қарордошта зарурат ба чунин мақомот аз байн рафтааст.

Суди байналмилалӣ СММ. Ин мақомоти асосии судии СММ, ки тибқи Статут амал менамояд, қисми ҳамаҷониби Оинномаи СММ-ро ташкил медиҳад. Суд аз 15 нафар аъзо иборат аст, ки аз ҳамаи ашхоси дорони сифатҳои баланди ахлоқии ба талаботи пешниҳодшаванда барои таъин кардан ба мансабҳои баланди судӣ ҷавобгӯӣ ё ҳуқуқшиносони дар соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ обрӯю нуфузи баланддошта интихоб карда мешаванд (моддаи 2-и Статут). Аъзои судро Ассамблеяи Генералӣ ва

Шӯрои Амният интихоб мекунад. Мӯҳлати ваколати аъзои суд 9 сол бо имконпазирии аз нав интихоб кардан мебошад.

Суд, чун қоида, дар ҳаёти пурра ҷамъомад мегузаронад. Салоҳияти суд аз ҳалли баҳсҳои байни давлатҳо, қабули ҳулосаҳои машваратӣ онд ба масъалаҳои ҳуқуқшиносӣ иборат аст. Мутобиқи Оинномаи СММ чунин ҳулосаҳоро Ассамблеяи Генералӣ ё Шӯрои Амният, ҳамчунин дигар мақомоти СММ ва муассисаҳои махсусгардоидашуда талаб мекунад.

Котиботи СММ. Мутобиқи моддаи 97-и Оинномаи СММ котибот аз Муншии умумӣ ва кормандоне, ки барои СММ метавонанд зарур бошанд, иборат аст. Кормандони котибот ашхоси мансабдори байналмилалӣ зътироф мегарданд.

Мутобиқи Оинномаи СММ Муншии умумӣ шахси асосии мансабдори маъмурии СММ мебошад. Ӯ бо тавсияи Шӯрои амният аз ҷониби Ассамблеяи Генералӣ ба мӯҳлати 5 сол таъин мешавад. Ваколати асосии ӯ аз амалӣ гардонидани фаъолияти иҷрокунаандагӣ фармоишӣ иборат буда, бо татбиқи қарорҳои Ассамблеяи Генералӣ, Шӯрои Амният, инчунин дигар мақомоти СММ вобаста мебошад. Ба ӯ ҳуқуқ дода шудааст ҳамаи масъалаҳоро, ки ба андешааш метавонанд ба ниғадории сулҳу амнияти байналмилалӣ таҳдид намоянд, ба маълумоти Шӯрои Амният расонад. Ӯ дар ҷамъомадҳои Ассамблеяи Генералӣ, Шӯрои Амният, Шӯрои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, дигар мақомоти СММ ҷиркат мебарзад, гайр аз ин дар конференсияҳо ва машваратҳои байналмилалӣ иштирок мекунад.

Аъзои СММ вазифадоранд, ки моҳияти байналмилалии вазифаҳои Муншии умумӣ ва кормандони котиботро эҳтиром кунанд. Ҷонишинони Муншии умумӣ ва шахсони мансабдори котиботро Муншии умумӣ таъин мекунад. Ҳангоми таъин кардани кормандон салоҳиятмандӣ, поквичдонӣ ва намояндагӣи ҷуғрофӣи онҳо ба назар гирифта мешавад.

5. НАҚШИ СММ ДАР ҶАҲОНИ ҲОЗИРА. Дар асри XXI СММ кӯшишҳо дорад, ки эҳтироми ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон воқеӣ гардад. Ин аз якҷанд ҳолатҳо бармеояд:

Якум, эҳтироми ҳуқуқҳои инсон аз ҷониби давлат, ҷомеа, сохторҳои ҳокимияти давлатӣ, ҳамчунин ашхоси алоҳида гарави эҳтироми ҳар фард, зътирофи шаъну-эътибори инсонии ӯ аст. Эҳтироми ҳуқуқҳои инсон гарави дарки аҳамиятноки, сифатҳои инфиродӣ, қобилиятнокӣ ва манфиатбахшии худ дар ҷомеа аст. Мутобикан ба ин аз ҷониби одамони алоҳида чунин эҳтиром нисбат ба ашхоси дигар, ҷомеа ва давлат низ бояд зоҳир гардад.

Дуюм, ҳуқуқҳо ва озодиҳои асосии инсон бояд дар ҳама ҷо риоя карда шаванд. Ин аз талаботи Оинномаи СММ бармеояд. Риояи ҳуқуқҳои инсон маънои додани имкониятҳои амал кардан мутобиқи ҳуқуқҳои додашуда, яъне амалисозии имкониятҳои дар қонунгузорӣ таҳкимёфтаҳо дорад.

Сеюм, таъмини ҳамаҷонибан амалисозии ҳуқуқҳои инсон.

Аммо бо сабабҳои гуногуни объективӣ ва субъективӣ ба давлат муяссар намешавад, ки амалишавии ин ҳуқуқҳоро таъмин кунад. Бинобар ин давлат вазифаҳои худро, ки аз Оинномаи СММ бармеоянд, дар назди ҷомеаи ҷаҳонӣ на ҳамеша иҷро карда метавонад. Ба ин сабаб СММ сиёсати паҳн кардани таҷрибаҳои пешқадаму мусбатро дар соҳаи амалисозии ҳуқуқҳои инсон ба амал мебарорад.

Чорум, тақмили механизмҳои ҳифзи ҳуқуқҳои инсон. Ин маънии соддагардонии усулҳо ва воситаҳои ҳифз, ҳамчунин пурзӯр кардани назоратро ба риояи ҳуқуқҳои инсон аз ҷониби СММ дорад. Дар чунин шароит ҳама гуна ҳодисаҳои вайрон кардани ҳуқуқ аз ҷониби ҷи субъектҳо ва ҷи давлат ақсуламали сазовор мебинад. Ақсуламали маиғӣ ба ҳодисаҳои вайрон кардани ҳуқуқҳои инсон ба амалҳои ғайриқонуни барои ҳифз ва барқарорсозии ҳуқуқҳои вайроншуда оварда мерасонад.

Вазифаҳои давлат бояд ба ин мувофиқат кунанд, яъне таъмини кардани шахси ҳуқуқдорро вайронкардашуда бо воситаҳои самарабахши ҳифзи ҳуқуқҳо; таъмин кардан ва рушд додани воситаҳои ҳимояи судӣ, таъмини истифодаи мақомоти салоҳиятдор аз воситаҳои ҳифзи ҳуқуқ, ки низомии ҳуқуқии давлат муқаррар кардаанд.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: Ассамблеяи Генералии СММ, Шӯрои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ СММ, Судии байналмиллатии СММ, Муносиҳои умумии СММ.

Савол ва супоришҳо:

1. Кадом принципҳои асосии СММ-ро медонед?
2. Мақомоти асосии СММ-ро номбар кунед.
3. Функсияҳои асосии Шӯрои амнияти СММ-ро номбар кунед.
4. Ба нақши СММ дар асри XXI таъриф бахшиед.
5. Муносибатҳои байниҳамдигарии СММ ва Ҷумҳурии Тоҷикистонро таъриф бахшиед.

§ 63. МАҚОМОТИ СММ ОИД БА ҲИФЗИ ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН

1. МАҚОМОТИ АСОСИИ СММ ОИД БА ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН. Бо проблемаҳои ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ба андозаи муайян ҳамаи мақомот ва муассисаҳои СММ машғуланд. Ғайр аз ин СММ мақомоте дорад, ки вазифаи асосии ҳифзи ҳуқуқҳо ва озодиҳои эътирофгардидаи байналмиллатии инсон мебошанд. Инҳо Комиссияи оид ба ҳуқуқҳои инсон, Комиссари Олӣ оид ба ҳуқуқҳои инсон, Идораи Комиссари Олии СММ оид ба корҳои гурезаҳо, кумитаҳои гуногун ва ғайраанд.

Комиссияи оид ба ҳуқуқҳои инсон. Комиссияи мазкур аз ҷониби Шӯрои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ соли 1946 таъсис ёфтааст. Вазифаи асосии он тадқиқи ҳолати таъмин ва амалисозии ҳуқуқ ва озодии инсон, тайёр кардани тавсияҳо ва лоиҳаҳои ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои инсон мебошад. Мақомоти мазкур ҳамчунин супоришҳои махсуси Ассамблеяи Генералии СММ ва Шӯрои иқтисодию иҷтимоиро ба ҷо меорад. Дар шароити ҳозира Комиссияи оид ба ҳуқуқҳои инсон яке аз мақомоти асосии СММ оид ба ҳуқуқҳои инсон гардидааст. Дар комиссия ба таври доимӣ масъалаҳои вобаста ба дағалона вайрон гардидани ҳуқуқҳои инсон муҳокима мешаванд. Комиссияи оид ба ҳуқуқҳои инсон дар ин ё он мамлакат вайрон гардидани ҳуқуқҳои инсонро муқаррар карда, метавонад тафтишоти махсус гузаронад ва оид ба бартарафсозии камбудии тавсияҳо таҳия намояд.

Фаъолияти комиссия мунтазам тақмил меёбад. Дар айни замон баробари истифодаи ҳисоботҳои (маърузаҳои) даврин давлатҳо дар бораи вазъияти риоя ва таъмини ҳуқуқҳои инсон дар қаламрави худ комиссия аз шабакаи пахншудаи гурӯҳҳои корӣ ва маърузагарон, ки ваколатдоранд, вазъият ва ҳолатҳои мушаххаси риояи ҳуқуқҳои инсонро дар мамлақати мушаххас тафтиш намоянд, истифода мекунад, шикоятҳои инфиродӣ ё шикоятҳои гурӯҳҳои одамон ва созмонҳои гайриҳукуматиро баррасӣ менамояд. Дар оянда фаъолияти Комиссияи СММ оид ба ҳуқуқҳои инсон метавонад боз ҳам тақмил ёбад.

Комиссари Олии СММ оид ба ҳуқуқҳои инсон. Ин вазифаро Ассамблеяи Генералии СММ соли 1994 таъсис додааст. Комиссари Олии СММ оид ба ҳуқуқҳои инсон шахси мансабдорест, ки аз ҷониби Муншии умумӣ таъин шуда, ӯро Ассамблеяи Генералӣ ба мӯҳлати чор сол тасдиқ мекунад. Комиссари Олӣ дар фаъолияти худ Оинномаи СММ, Эълонияи умумини ҳуқуқи башар ва дигар ҳуҷҷатҳои байналмилалиро дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон ба роҳбарӣ мегирад. Вай аз ваколатҳои бархурдор аст, ки имконият медиҳанд ҳама гуна проблемаҳоро дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон баррасӣ намояд ва дар ҷорабинҳои ба пешгирии бартарафсозии ҳодисаҳои вайрон кардани ҳуқуқҳои инсон нигаронидашуда иштирок кунад.

Комиссари Олӣ оид ба ҳуқуқҳои инсон вазифадор аст:

1. Ба риоя ва амалисозии ҳифзи ҳамаи ҳуқуқҳои граждони, фарҳангӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ кӯмак кунад ва ин тадбирҳоро дастгирӣ намояд.

2. Супоришҳои мақомоти салоҳиятдори СММ-ро дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон иҷро намояд ва бо мақсади кӯмакрасонӣ ба дастгирии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон тавсияҳо пешниҳод кунад.

3. Дар риоя ва амалисозии ҳифзи ҳуқуқҳо ба рушд ва расонидани дастгирӣ дар ин масъала аз ҷониби мақомоти СММ кӯмак кунад.

4. Тавассути Маркази оид ба ҳуқуқҳои инсон ва дигар муассисаҳо дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқҳои инсон хидматгузориҳои машваратӣ, кӯмакҳои механикӣю молиявиро ба амал барорад.

5. Барномаҳои таълимию тарғиботии СММ-ро дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон ҳамоҳанг созад ва ғайра.

Комиссари Олӣ оид ба ҳуқуқҳои инсон ҳамасола дар бораи фаъолияти худ ба Комиссияи оид ба ҳуқуқҳои инсон ва тавассути Шӯрои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ба Ассамблеяи Генералӣ ҳисобот пешниҳод мекунад.

Суди байналмилалӣ чиноятӣ моҳи июли соли 1998 таъсис ёфтааст. Барои таъсиси суд инҳо асос шуданд: 1. Аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ чиноят эътироф гардидаи баъзе амалҳои зиддиҳуқуқӣ. 2. Бе ҷазо мондани бисёр ашхоси воломақоми давлатӣ, ки бар зидди сулҳ, ҳуқуқҳо ва озодии инсон кирдорҳои зиддиқонуӣ кардаанд. 3. Аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ дарк гардидаи зарурати таъсиси Суди байналмилалӣ чиноятӣ, ки бояд ба чиноятҳои характери байналмилалӣ доштаи аз ҷониби ашхоси алоҳида содиршаванда, сарфи назар аз он ки вай фармонҳои дигар одамонро иҷро кардааст ё худ чунин фармонҳо додааст, тавачҷӯх кунад.

Мутобики Статут Суди байналмилалӣ чиноятӣ мақомоти судии доимоамалкунандааст, ки вақолатдор аст нисбати ашхоси чинояти ҷиддӣ содиркарда тибқи муқарароти қисми 2-и Статут амалиёти судӣ иҷро кунад. Суди байналмилалӣ чиноятӣ вазифаҳои худро дар қаламрави ҳар давлати иштирокдор амалӣ гардонда метавонад. Вай чунин навъҳои чиноятро баррасӣ менамояд: 1. Геносид; 2. Чиноятҳои ҳарбӣ; 3. Бар зидди инсоният; 4. Хучумҳо. Ҳамаи ин чиноятҳо ҷиддӣ буда, боиси изтиробу нигаронии тамоми инсонияти тараққишарвар мегарданд.

Суди байналмилалӣ чиноятӣ аз 18 судья иборат аст. Ба ҳайати он ашхоси дорони сифатҳои баланди ахлоқӣ, ки оламони бегаразу мустақил мебошанд ва талаботи пешниҳодшавандаи давлатҳои бобати пешбарӣ ба вазифаҳои баландмақоми судӣ қонеъ қунонида метавонанд, интихоб карда мешаванд. Барои ишғол кардани мансаби судья ҳар давлати иштирокдор як нафар номзад пешниҳод карда метавонад, ки бояд шаҳрванди ҳамон давлат бошад.

2. МАҚОМОТИ ҚАРОРДОДИИ СММ ОИД БА ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН. Баробари мақомоти асосии зикргардида оид ба ҳуқуқҳои инсон мақомоти ба истилоҳ қарордодӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои инсон мавҷуданд. Онҳо, ҷун қоида, мутобики созишномаҳои байни давлатҳо басташуда таъсис мегарданд. Ба чунин мақомот инҳо мансубанд: Кумитаи оид ба ҳуқуқҳои инсон, Кумитаи зидди шиканча, Кумитаи оид ба ҳуқуқҳои кӯдак, Кумитаи бартарафсозии таъъизи наҷодӣ, Кумитаи бартарафсозии таъъиз нисбат ба занон ва ғайра. Мақомоти мазкур асосан вазифаҳои назоратиро ба риояи қарордодҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои инсон ба амал мебароранд.

Кумитаи оид ба ҳуқуқҳои инсон. Ин мақомоти СММ соли 1977 таъсис ёфта, ба амалишавии Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи шаҳрвандӣ ва сиёсӣ (1966) назорат мебарад. Кумита аз 18 нафар аъзо иборат аст, ки онҳоро давлатҳои аъзо аз ҷумлаи шаҳрвандони худ интихоб мекунанд.

Кумитаи оид ба ҳуқуқҳои инсон ҳақ дорад гузоришҳо ва шикоятҳоро дар бораи вайрон гардидани ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсии инсон, ки аз давлатҳои аъзо мерасанд, баррасӣ намояд. Вай ҳамчунин ваколатдор аст маърузаҳоро оид ба тадбирҳои андешидашуда ва дастовардҳои амалишавии ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ дар мамлакатҳои аъзо қабул кунад ва баррасӣ намояд. Кумитаи шикоятҳои ҳаттии ашхоси алоҳидаро низ, ки ҳуқуқҳои вайрон карда шудаанд, баррасӣ мекунад.

Кумитаи оид ба ҳуқуқҳои кӯдак соли 1991 таъсис ёфта, мақомоти махсус оид ба назорат ба амалишавии нуқтаҳои Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак аз 20 ноябри соли 1989 аст. Кумита аз 10 аъзо иборат аст, ки давлатҳои аъзо таъин кардаанд. Кумитаи оид ба ҳуқуқҳои кӯдак ба иҷрои ӯҳдадориҳои давлатҳои аъзо дар соҳаи риоя ва ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак назорат мебарад. Давлатҳои аъзо вазифадоранд, ки ба Кумитаи оид ба иҷрои Конвенсия ва пешрафтҳо дар соҳаи амалан тадбиқ гардидани ҳуқуқҳои кӯдак маърузаҳо пешниҳод намоянд.

Кумитаи оид ба ҳуқуқҳои кӯдак бо мақомот ва муассисаҳои махсусгардонидашуда СММ оид ба ҳуқуқҳои кӯдак ҳамкорӣ мекунад, маърузаҳои пешниҳодкардаи давлатҳои аъзоро маълуми ҳаммагон месозад, таҳқиқу тафтиши махсуси ҳолатҳои амалишавии ҳуқуқҳои кӯдакро мегузаронад.

¹ Ҷумҳурии Тоҷикистон Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдакро имзо карда, ба имзорасии онро соли 1993 тасдиқ кардааст.

Кумитаи зидди шиканҷа дар асоси Конвенсияи зидди шиканҷа ва дигар навъҳои муносибати бераҳмона, гайриинсонӣ ва пастзанандаи шаъну эътибор ва ҳазодихӣ (аз 10 декабри соли 1984) таъсис ёфтааст.

Кумита аз 10 мумайзи бо овоздиҳии пинҳонӣ аз ҷумлаи ашхоси давлатҳои аъзо ба мӯҳлати 4 сол пешниҳодкарда иборат аст.

Кумита маърузаҳои давлатҳои иштирокдорро оид ба тадбирҳои андешидаашон бобати иҷрои ӯҳдадориҳои ба зимма гирифтаашон дар роҳи татбиқи Конвенсия баррасӣ мекунад. Агар Кумита дар бораи дар ҳудуди ягон давлати иштирокдор мунтазам истифода шудани шиканҷа маълумоти бозғимод гирад, ҳақ дорад, ки он ҷо, бо гирифтани ризоияти ҳамон давлат, таҳқиқу тафтишот гузаронад.

Мутобиқи моддаи 2-и Конвенсия ҳар як давлати иштирокдор барои пешгирии ҳодисаҳои шиканҷа дар каламрави худ бояд чораҳои пурсамари конунгузорӣ, маъмурӣ ва гайра бинад. Ягон ҳел ҳолатҳои истисноӣ шиканҷаро ҳақ бароварда наметавонанд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон Конвенсияи мазкурро соли 1994 тасдиқ карда, он аз 10 феввали соли 1995 барои ҷумҳурӣ ҳукми амал пайдо кардааст.

Кумитаи бартарафсозии таъбири наҷодӣ ба амалишавии Конвенсияи байналхалқӣ дар бораи бартарафсозии ҳаман шаклҳои таъбири наҷодӣ аз 21 декабри соли 1965 назорат мебарад. Вай аз 18 мумайзӣ интихобкардаи давлатҳои иштирокдори Конвенсия ба мӯҳлати 4 сол иборат аст. Кумитаи мазкур вазифаҳои худро ба таври зайл амалӣ

месозад: Якум, маърузаҳои пешниҳодкардаи давлатҳои иштирокдорро дар бораи чораҳои дидаашон бо мақсади амалисозии муқаррароти Конвенсия ва дар бораи пешрафтҳо дар ин самт меомӯзад. Дуюм, вай ҳақ дорад барои баррасии шикоятҳои ашхоси алоҳида ва баҳри танзими баҳсҳои миёни давлатҳо дар равиши иҷрои ӯҳдадориҳо оид ба Конвенсия ба амаломатаи гурӯҳҳои кории доимӣ ва комиссияҳои махсуси мусолиҳавӣ таъсис диҳад.

Мутобики Конвенсия давлатҳои иштирокдор вазифадоранд дар ҳаҷду сол ба Кумита, ки бояд ҳамасола дар назди Ассамблеяи Генералӣ он ба фаъолияти худ ҳисобот диҳад, маърузаҳои пешниҳод намоянд. Дар натиҷаи омӯзиши маърузаҳои давлатҳои иштирокдор вай метавонад оид ба проблемаҳои баррасишуда пешниҳодот манзур созад.

Кумитаи бартарафсозии таъйиз нисбат ба зانون соли 1982 дар асоси Конвенсия дар бораи бартарафсозии ҳама гуна шаклҳои таъйиз нисбат ба зانون аз 18 декабри соли 1979 таъсис ёфтааст.

Ҳадафи асосии Кумита назорати амалишавии муқаррароти Конвенсия буда, он аз 23 аъзо, ки ба мӯҳлати 4 сол аз ҷумлаи ашхоси дорони сифатҳои баланди ахлоқӣ - мутахассисони варзидан дар соҳаи ҳуқуқҳои зانون пешниҳодкардаи давлатҳои иштирокдори Конвенсия интихоб карда мешавад.

Кумита маърузаҳо ва дигар иттилооти пешниҳодкардаи давлатҳои иштирокдорро омӯхта, аз рӯи натиҷаҳои онҳо пешниҳодот ва тавсияҳо тайёр мекунад. Кумита бо дигар мақомоти қарордодии СММ ва Идораи Комиссари Олии СММ оид ба ҳуқуқҳои инсон ҳамкорӣҳои зиҷ дорад.

Кумита ҳамасола дар бораи фаъолияти худ тавассути Шӯрои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ба Ассамблеяи Генералии СММ маърузаи пешниҳод мекунад. Дар он вай дар асоси омӯзиши маърузаҳо ва иттилооти пешниҳодкардаи давлатҳои иштирокдори Конвенсия метавонад пешниҳодот ва тавсияҳо манзур созад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон иштирокдори Конвенсия дар бораи бартарафсозии ҳама гуна шаклҳои таъйиз нисбат ба зانون мебошад. Вай ин Конвенсияро 26 июни соли 1993 тасдиқ карда, он бораи ҷумҳурӣ аз 25 ноябри соли 1993 ҳукми амал пайдо кардааст.

Давлатҳои иштирокдор оид ба вазъи амалишавии конвенсияҳои дар боло зикршуда давра ба давра маърузаҳои пешниҳод менамоянд. Баробари ин агар давлати иштирокдоре чунин шуморад, ки давлати дигаре муқаррароти Конвенсияро иҷро намекунад, вай бояд иҷро ба кумитаи дахлдор маълум созад. Он гоҳ кумита ин маълумотро ба давлати зикршуда маълум менамояд. Давлати мазкур вазифадор аст, ки дар бораи чораҳои андешидааш дар бадали се моҳ ба таври хаттӣ кумитаро хабардор созад. Дар сурати имконнопазирин танзимшавӣ ин масъала бо роҳи гуфтушунид дар зарфи шаш моҳ ҳал карда мешавад. Ва агар дар ин муддат ҳам масъала ҳал нашавад, давлати манфиатдор масъалаи мазкурро ба баррасии кумитаи пешниҳод менамояд. Дар сурати зарурат

кумита комиссияи мусолиҳавие таъсис медиҳад, ки он баҳси мазкурро омӯхта, ба кумита яқоя бо тавсияҳо ва хулосаҳо оид ба масъалаи мавриди баҳс маъруза пешниҳод мекунад. Раиси кумита маърузаи комиссияро ба ҳар қадоме аз давлатҳои баҳскунанда мефиристад. Ва ин давлатҳо дар тӯли се моҳ бояд ба кумита ҷавоб гардонда, маълум созанд, ки оё онҳо бо тавсияҳои комиссия розӣ ҳастанд, ё не. Дар ҳолати ақс маърузаи комиссия ва изҳороти давлатҳои манфиатдор ба дигар давлатҳои иштирокдори Конвенсия фиристода мешавад.

Оид ба бисёр конвенсияҳо имконпазирни пешниҳод кардани шикоятҳои инфиродӣ ё дастаҷамъона бобати ҷой доштани ҳодисаҳои вайрон кардани ҳуқуқҳо, ки дар натиҷаи онҳо давлати мушаххаси иштирокдори Конвенсия метавонад зарар бинад, пешбинӣ шудааст. Агар ҳамаи дигар тадбирҳои ба эътидол оварандаи вазъият натиҷа набахшанд, одамон ва давлатҳои алоҳида метавонанд аз ин имконият истифода кунанд.

Мафҳумҳои зеринро ба хотир гиред: *таъбиъ, геносид, шиканҷа, конвенсия, мақомоти конвенсионӣ.*

Саволҳо ва суворишҳо

1. *Мақомоти асосии СММ-ро оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои инсон номбар кунед?*
2. *Қадам мақомоти қарордошти СММ-ро оид ба ҳуқуқҳои инсон медонед?*
3. *Ба мақомоти байналмилалӣ ҳифзи ҳуқуқи инсон дар қадам ҳолатҳо шикоят кардан мумкин аст?*
4. *Салоҳияти кумитаҳои СММ-ро муайян намуда, барои исбот мисолҳо биёред.*

Тавзеҳот оид ба расмҳои китоб

Расмҳо дар зерин рақамҳои зерин ба қалами У.З. Тоҳиров тааллуқ доранд: 2, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 15, 17, 19, 22, 23, 25, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 38, 40, 42, 43, 45, 46, 48.

Расмҳои дигар аз натиҷаи озмуни ҳонандагони мактабҳои таҳсилоти умумӣ дар мавзӯи ҳуқуқи инсон интихоб карда шудаанд: расми 1 - Пирова Д.; расми 4 - Мухаммад Т.; расми 10 - Қалилов А.; расми 12 - Еракина К.; расми 13 - Қалилова Ч.; расми 14 - Қабборзода М.; расми 16 - Муродова А.; расми 18 - Азиза М.; расми 20 - Абдувоҳитов Б.; расми 21 - Шарипова К., расмҳои 24, 44 - Қалилова М.; расми 26 - Муродова А.; расми 27 - Каримзод А., расми 28 - Фирӯзи А.; расми 36 - Акрамзода А.Н.; расми 37 - Зиёдуллои Ш.; расмҳои 3, 39 - Қалилова Ч., расми 41 - Қалилов А.; расми 47 - Акрамзода А.Н.

МУНДАРИЧА

Сарсухан	сах. 3
----------------	-----------

Фасли I

ҲУКУҚҲОИ ИНСОН: МАФҲУМ, МОҲИЯТ, ТАНОСУБ БО ДАВЛАТ ВА ҶОМЕА

Боби 1

Мафҳум ва моҳияти ҳуқуқи инсон

§1. Мафҳуми ҳуқуқ ва озодиҳои инсон	5
§2. Моҳияти ҳуқуқҳои инсон	11

Боби 2

Пайдоиш ва ташаккули гоյи ҳуқуқи инсон

§3. Аз таърихи пайдоиш ва ташаккули гоյи ҳуқуқи инсон	14
§4. Роҳҳои мухталифи рушди ҳуқуқи инсон дар таърихи тамаддуноҳо	21
§5. Гоյҳои ҳуқуқи инсон дар афкори мутафаккирони форс-тоҷик	26
§6. Сарчашмаҳои ҳуқуқи Тоҷикистони таърихӣ онд ба ҳуқуқи инсон	31

Боби 3

Ҳуқуқҳои инсон: принсипҳо ва навъҳо

§7. Принсипҳои ҳуқуқи инсон	40
§8. Таснифи ҳуқуқҳои инсон	45

Боби 4

Асосҳои маҳдудсозии ҳуқуқ ва озодиҳои асосии инсон ва шаҳрванд

§9. Асосҳои умумии маҳдудсозии ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд	50
§10. Норавоии маҳдудсозии ҳуқуқи озодиҳои ҷудоғонаи инсон ва шаҳрванд дар шароити вазъияти ғавқуллода	54

Боби 5

Ҳуқуқҳои инсон, сиёсат ва ахлоқ: таносуб

§11. Афзалияти ҳуқуқҳои инсон нисбат ба сиёсат	58
§12. Арзишҳои ахлоқӣ ва ҳуқуқҳои инсон	63

Боби 6

Ҳуқуқҳои инсон дар шароити ташаккули давлати ҳуқуқбунёди иҷтимоӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ

§13. Ҳуқуқҳои инсон ва давлати ҳуқуқбунёд	67
§14. Ҳуқуқҳои инсон ва давлати иҷтимоӣ	71
§15. Нақши ҳуқуқҳои инсон дар ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ	75
§16. Барқарорӣи давлати ҳуқуқбунёд, иҷтимоӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	79

Боби 7

Санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии инсон

§17. Санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон	81
§18-19. Санадҳои байналхалқии ҳуқуқӣ оид ба ҳуқуқҳои инсон	87

Фасли II

ҲУҚУҚҲО, ОЗОДИҲО ВА ВАЗИФАҲОИ АСОСИИ ИНСОН ВА ШАҲРВАНД

Боби 8

Мақоми ҳуқуқҳои инсон ва шаҳрванд

§20. Мақоми ҳуқуқҳои инсон	94
§21. Мақоми ҳуқуқҳои шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон	98
§22. Вазъияти ҳуқуқҳои шаҳрвандони хориҷӣ ва ашхоси бетабаа дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	104

Боби 9

Ҳуқуқ ва озодии шахсӣ

§23. Таъсифи умумии ҳуқуқ ва озодии шахсӣ	110
§24. Ҳуқуқ ба ҳаёт	113
§25. Ҳуқуқ ба озодӣ ва дахлнопазирии шахсият	121
§26. Ҳуқуқ ба ҳаёти хусусӣ	128
§27. Озодии вичдон ва эътиқод	135
§28. Ҳуқуқ ба ҳимояи судӣ ва ёрии ҳуқуқӣ	141
§29. Озодии ҳаракат ва интихоби ҷои зист	149

Боби 10

Ҳуқуқ ва озодии сиёсӣ

§30. Таъсифи умумии ҳуқуқ ва озодии сиёсӣ	154
§31. Ҳуқуқи иштирок дар ҳаёти сиёсӣ ва идоракунии давлат	158
§32. Ҳуқуқи муттаҳидшавӣ	164

§33. Ҳукуки иштирок дар маҷлисо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо ва роҳлаймониҳои ошоншта	169
§34. Ҳукуки озодии суҳан, матбуот ва истифодаи воситаҳои ахбор	176
§35. Ҳукуки мурочиат кардан ба мақомоти давлатӣ	181

Боби 11

Ҳуқуқ ва озодиҳои иқтисодӣ

§36. Тавсифи умумии ҳуқуқ ва озодиҳои иқтисодӣ	184
§37. Ҳуқуқ ба моликият	187
§38. Ҳуқуқ ба меҳнат ва интиҳоби касб	192
§39. Ҳуқуқ ба истирохат	197

Боби 12

Ҳуқуқ ва озодиҳои иҷтимоӣ

§40. Тавсифи умумии ҳуқуқҳои иҷтимоӣ	202
§41. Ҳукуки ташкили оила, ҳифзи модарӣ ва кӯдакӣ	205
§42. Ҳуқуқ ба манзил	209
§43. Ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ	213
§44. Ҳуқуқ ба таъминоти иҷтимоӣ	216

Боби 13

Ҳуқуқ ва озодиҳои фарҳангӣ

§45. Тавсифи умумии ҳуқуқ ва озодиҳои фарҳангӣ	220
§46. Ҳукуки иштирок дар ҳаёти фарҳангии ҷомеа	225
§47. Ҳукуки таҳсил	229

Боби 14

Вазифаҳои асосии инсон ва шаҳрванд

§48. Тавсифи умумии вазифаҳои инсон ва шаҳрванд	235
§49. Вазифаи риояи қонунҳо ва эҳтиромии ҳуқуқҳои инсон	239
§50. Вазифаи ҳифзи Ватан ва манфиатҳои давлат ва ҷомеа	241
§51. Вазифаи ҳифзи табиат, ёдгориҳои таърихӣ ва фарҳангӣ	246
§52. Вазифаи пардохтани андоз ва бочҳои муқарраркардаи қонун	249

Боби 15

Ҳукуки инсон ва проблемаҳои коррупсия

§53. Тавсифи коррупсия ҳамчун зухурот	254
§54. Оқибатҳои коррупсия ва таъсири он ба амалишавии ҳуқуқҳои инсон	260
§55. Чораҳои зидди амали коррупсия	265
§56. Пешгирии коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	270

Фасли Ш
МЕХАНИЗМҲОИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚИ ИНСОН

Боби 16

Механизмҳои миллии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон	
§57. Тавсифи умумии механизмҳои ҳифзи ҳуқуқҳои инсон	276
§58. Ҳифзи судии ҳуқуқҳои инсон	281
§59. Механизмҳои маъмурии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон	289
§60. Механизмҳои гайриҳукумати ҳифзи ҳуқуқҳои инсон	297

Боби 17

Механизмҳои байналмиллалӣ ҳифзи ҳуқуқҳои инсон	
§61. Тавсифи умумии низоми байналмиллалӣ ҳифзи ҳуқуқҳои инсон	300
§62. СММ ва нақши он дар ҷаҳони ҳозира	305
§63. Мақомоти СММ оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои инсон	310

